

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
LIV. évfolyam • 2008/2.

**Kukorelly Endre
Pollágh Péter
Turczi István verse**

**N. Tóth Anikó
Tétényi Csaba prózája**

**Bedecs László: Költészet
a digitális korszakban**

Réti Zoltán festőművész 85 éves

PAPP TIBOR

Órakoitemények

Számlap no 19.

Tartalom

„kávéházi szegleten...”

<i>Kukorelly Endre</i>	Nyugodt Szív; A Dunakanyarnál	3
<i>Turczy István</i>	Így jár minden próféta; Leköt a létezés / Kormos István sakktablája; Akrosztikon	4
<i>Nyilas Atilla</i>	Az Álmoskönyvből	7
<i>Pollágh Péter</i>	A nyelvtan képei; Nyelvgumi	10
<i>Papp Tibor</i>	Órakoletmények / Számlap no 8.	11

Próza és vidéke

<i>Vadas Vera</i>	Domó	12
<i>Petrik Barbara</i>	egy	14
<i>N. Tóth Anikó</i>	Szonáta; Album	18
<i>Tétényi Csaba</i>	Az örök ígélet; Az utolsó bajnokság	25
<i>Papp Tibor</i>	Órakoletmények / Számlap no 17.	32

Kutatóterület

<i>Bedecs László</i>	„Bélyeg helyett kukac van” / Költészet a digitális kor- szakban	33
----------------------	--	----

Találkozási pontok

<i>Bedegi Dea</i>	Cene gál István festőművész a „régijújról”	39
-------------------	--	----

Kép-tér

<i>Debreceni Boglárka</i>	„Gyermekkorom emlékei között élek” / Réti Zoltán festőművész 85 éves	46
<i>H. Szilasi Ágota</i>	A fiú, aki Istennel beszélgetett / Impressziók Réti Zoltán Madách Imre <i>Mózes</i> című drámájához készített akvarelljei kapcsán I.	56

Ami marad

<i>Nagy Csilla</i>	Bérházbukolika / Kiscseri Mihály: <i>Panelrés</i>	62
<i>Halmi Nikolett</i>	Kanonizált hangzattal / Szabó T. Anna, Tóth Krisztina, Varró Dániel: <i>Kerge ABC</i>	64
<i>Molnár Krisztián</i>	Oxigény / Jean-Dominique Bauby: <i>Szkafander és pillangó</i>	66
<i>Baráthi Ottó</i>	Nándorfehérvár nógrádi hősei / Andrásfalvi-Faragó Zoltán: <i>Öt íjász</i>	68
<i>Hatvani József</i>	A híd összeköt... / <i>Hidak Nógrád megyében</i>	71
<i>Róna Z. Péter</i>	Elvarratlan / Christina Lamb: <i>A herati varrókörök</i>	73
<i>Handó Péter</i>	Tanúság történelemről / Papp Tibor–Prágai Tamás: <i>A pálya mentén</i>	75
<i>Kupcsulik Ágnes</i>	Három meg egy mea culpa Marschalkó Zsoltért	77

A borító Réti Zoltán *Dombok zenéje I.* című festménye felhasználásával készült. A belső borítókön Papp Tibor *Órakoletmények / Számlap no 19. és 20.* című verse olvasható. E számunkat Réti Zoltán *Alvó* (9. o.), Mikszáth Kálmán: *A fekete asszony* (17. o.), Mikszáth Kálmán: *Péri lányok szép hajáról* (19. o.), Komjáthy Jenő: *„Szívemben hordom a lángot...”* (22. o.), *Ősz* (24. o.), *Remény I.* (31. o.), *Balassagyarmat Zenei Fesztivál* (38. o.) *Tisztasághajtás* (55. o.), *Cserhátsurányban* (70. o.) és Cene gál István *Műteremrészlet* (45. o.) című alkotásaival illusztráltuk.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com); fõmunkatársak: Nagy Pál (*Párizs*), Pál József (*Salgótarján*); szerkesztõ: Handó Péter (handop@gmail.com); szerkesztõségi titkár: Hidasi Mõnika (*telefon: 32/416-777*) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelõdési Intézet (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.); Felelõs kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelõdési Intézet; előfizethetõ ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (*VI. kerület, Andrássy út 45.*), Nógrád megyében a Lira és Lant Könyvesboltjaiban (Pásztó, Kölcsey F. u. 14.; Salgótarján, Bem út 2.; Szécsény, Rákóczi út 92.) • 2008-ban megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megõrzünk, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

Támogatónk:

A Palócföld elismerései:

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

KUKORELLY ENDRE

Nyugodt Szív

Látod, azon a padon él
az a nagykabátos ember.
A szagát elhordja a szél.
A szél minden szagot elver.

A nejlonzacskóit maga
köré pakolja szorosán.
Emberszag. Az ember szaga.
Látod, egy ember, szaga van.

Föláll, elindul, nem tudom
hova. Kihúzni a telet
a Népköztársaság uton.
Vagy megint Andrásy, lehet.

A Dunakanyarnál

Ez a kanyar az összes másikat
kiegyenlíti-kiegyenesíti
fölülírja fölébe kanyarul
hibátlan maga-magát rajzoló kép
nem mintha várna
odahúz megfog ottmarasztal

megállni a kanyarodó Dunánál
nem olyasmi Petőfi-átirat
berajzolja magát és bekeríti
ez nem vad nem vadul ez nem vadul
takaró párna
lámpa szék ágy ház haza asztal

TURCZI ISTVÁN

Így jár minden próféta

Kondor angyal

Az idő mélyén van egy hosszú folyosó,
talán tényleg létezik, ki a megmondhatója,
ingatag falára festékszóróval ez van írva:
Minden megvolt, mielőtt meglelt volna.

Álomi karcolat ez; kínokban jártas
férfiaknak, rekviemíróknak csábító lelet
egy korról, mely (ideg és elme, pengeél)
emléktelenebb már nem is lehet.

Aki hátranéz, elfárad. Ha tapsolnak
és benyálaznak, jár a túlvilági rendjel.
A múlandó lepkesúly képlete helyett
sötét magasság felé rugaszkodni, Mester.

Elő az állványt, feszüljön vitorla-vászon!
Meztelen modellünk szép mint egy átok.
Pár ecsetvonás és foltos lepedőben
eltűnik a színről, mielőtt felfalátok.

Így jár minden próféta? Ha csak kerékbe
töretik, hagyján, nem ugat többé holdat,
ám ha követői lesznek s kánonba' zengik
újra-jöttét, gyorsan fogy a melankólia-oldat.

Leköt a létezés

Kormos István sakktablája

A Szecska zuzogó, szagos vizében ülnénk.
Felhőfalkában, hol a víz köpenye gőz.
Sós veríték és vállcsontok ropogása,
sakktablánkra szítálva hull az ősz.

Mindenki, aki tudja, mormolja saját
történetét: dúl a szertartásos merítkezés.
Táskás szemedben *vízgyöngyös liliomszál*
sétáját látom. Közben rosálsz; leköt a létezés.

Akkor mesélni kezdesz; lesz benne nevetős,
búsulós, büvölös és persze lesz benne nyers.
Bár percenet időt sem őriz a szó, kezdenél
mesélni, mert egy élethez túl rövid a vers.

Mintha szél szórná szét a beszélő arcokat,
a délután egyetlen nagy gomolygó massa lesz.
A gutaütéses óriáskerék helyén már nap dereng,
s a *denevérszavak* közt új barátokra lelsz.

A Szecska gőzölgő vizében békülnénk így
a korral, kihoppázva múltjelenből, veled,
s én észre sem venném, hogy te adtál mattot,
nem a fürdőköpenyben medvéskedő képzelet.

Akrosztikon

„Minden halál hősi halál.”

Rákos Sándor

*Kezdődik újra, ami be sem fejeződött.
Pereg tovább, nincs még semmi veszve.
Meggkérdézné a szótlán eget, „mivégre?”,
csak messze van, nagyon messze ----*

A válasz: földbe süllyedt szobrok,
s egy elporló kőarc, mit a szél kiás;
az idő fedezékében lassan morzsolódó,
égre rajzolódó homokkő-hallgatás.

*Mit véthetett ő korábban, hogy ide
számúzték az eposztalanított csendbe?
Milyen halhatatlanságot kap, akinek
nincs ki keserves dicsőségét zengje?*

Tagok nélküli mozdulatsor itt minden
napszak. Fények vakító örvénye várja.
*Nem szenved, nem tud az időről, fülében
egy végtelen lüktetés kádenciája.*

Áldozati táblával jelölve temetik
vissza vagy kiállításra kerül: ő dönt.
Az árnyék résein áttörő ragyogásban
kezdődik újra, ami be sem fejeződött.

NYILAS ATILLA

Az Álmoskönyvből

Pillangó

Be vagyok zárva egy toronyba.
Kín ott lennem, de sehogy sem
bírok szabadulni. Egyszer csak
észreveszem, hogy álmodom ezt.

Arra gondolok, ha föl tudnám
magam ébresztetni, véget
vethetnék szenvedéseimnek.
Nincs jobb ötletem: megpróbálom

beszakítani a padlót. Az
ütések fájdalmában is,
de igazából az esésben
bízom. Nagy nehezen sikerül

átlyukasztanom az alattam
lévő szinttől elválasztó
falat, zuhanok törmelékkel,
és képzeld, arra ébredek, hogy

az ágyról a padlóra estem.
Fölnézek, és konstátálom,
be vagyok egy toronyba zárva.

Prospero áriája

[Kabdebó Lóránt
Szabó Lőrinc-válogatásához írott
utószavából]

„Pár napja — ne neved ki — álmod láttam.
Valahol Oroszországban vagy Ukrajnában,
mindenesetre a volt Szovjetben,
mint hajótörött lakatlannak vélt szigetre,

egy furcsa Vihar előadásra vetődtem,
ahol nem a megbékélés szellemében
adták elő a nagy Varázsló művét —
Prospero pálcájának intésére,

könyvei-tekercei varázserejével
éppen a gonosz szabadul el.
(Úgy, ahogy Bergman Varázsfuvolájában
Sarastróból modern despota lép elő.)

Prospero egyszerre csak nem humanista
álompolgárként, hanem a természet rendjébe
s az emberek magánéletébe beleavatkozó,
az övétől eltérő szándékokat letörő,

környezetén teljhatalommal uralkodni,
némelyeket erőszakkal boldogítani akaró
Cipolla lovag előképeként jelenik meg.
Jönnek a pokol zászlai már öbennük is!”

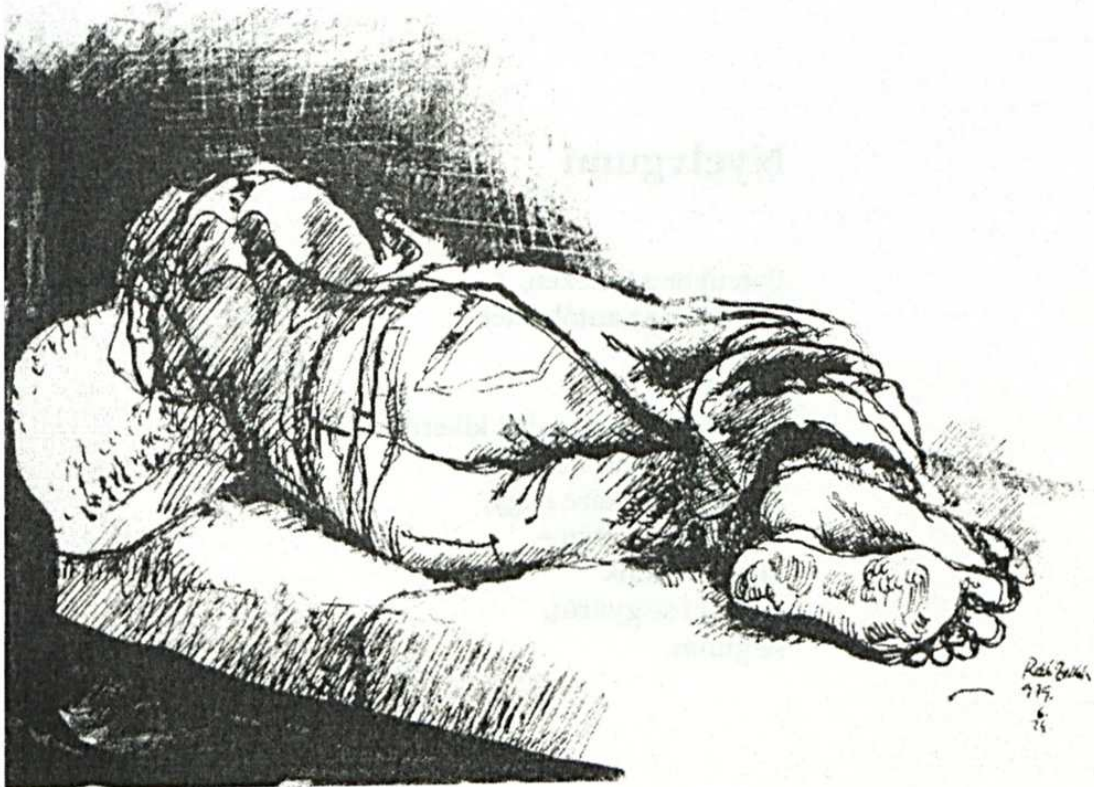
A leves

Domboldalban álló, lombos fáktól övezett
étterembe — osztálytalálkozóra tartottam.
Igazából gimnazistának indult,
de az általánosból is lézengtek ott,
a kis korlát határolta hangulatos teraszon át
az út éppen a bejárat sötétjébe torkollt,
és mindenki buzdított, hogy menjek be,
de azért-e, hogy ne ugorjak nekik első szóra,

vagy mert nem tudtam, bent szabad-e,
előbb még rágyújtottam.

Ahogy a nyárdélutáni álmos fényben
jobban megnéztem az épületet,
csak akkor tűnt föl, milyen érdekes.
Mint egy félbevágott kupola,
vagy hatalmas üst az oldalára fordítva,
öblös, terrakotta színű, óriási cserépedény.
Ha belenéztl, nem nagyon látszott semmi,
néhány kilógó zöldségen kívül.
Hamutartó híján eldobtam a csikket,
és már majdnem beléptem a száján,
mikor leesett, hogy ez tulajdonképpen
leves, amit a vendégekből főznek —
a fekete nadrágos, fehér kötényes pincérek
nyájasan tessékelték befelé,
az osztálytársak meg bentről szölongattak:
„Gyere, gyere, gyere!”
és én csak annyit mondtam, hogy Na nee...

„Erre ébredtünk a barátnőmmel,
rögtön el is meséltem neki,
és mind a ketten szarrá röhögtük magunkat.”

POLLÁGH PÉTER

A nyelvtan képei

Csuklyát húzott rám.

Hátulról jött, mint isten:
cukrot adott,
aztán letepert.

Az ember nem jelent semmit,
mondta megnyílván, mint egy hűtő:
és a fájdalom cukrát
tovább tuszkolta a számba.

Meggyóntatott: sokcenti mélyen
szűrva át minden zsákutcám –,
de nem tudtam
annyira fájni, mint ő.

Mégis feloldozott: fölvágta
nyelvem, és nekem adta
képeit.

Nyelvgumi

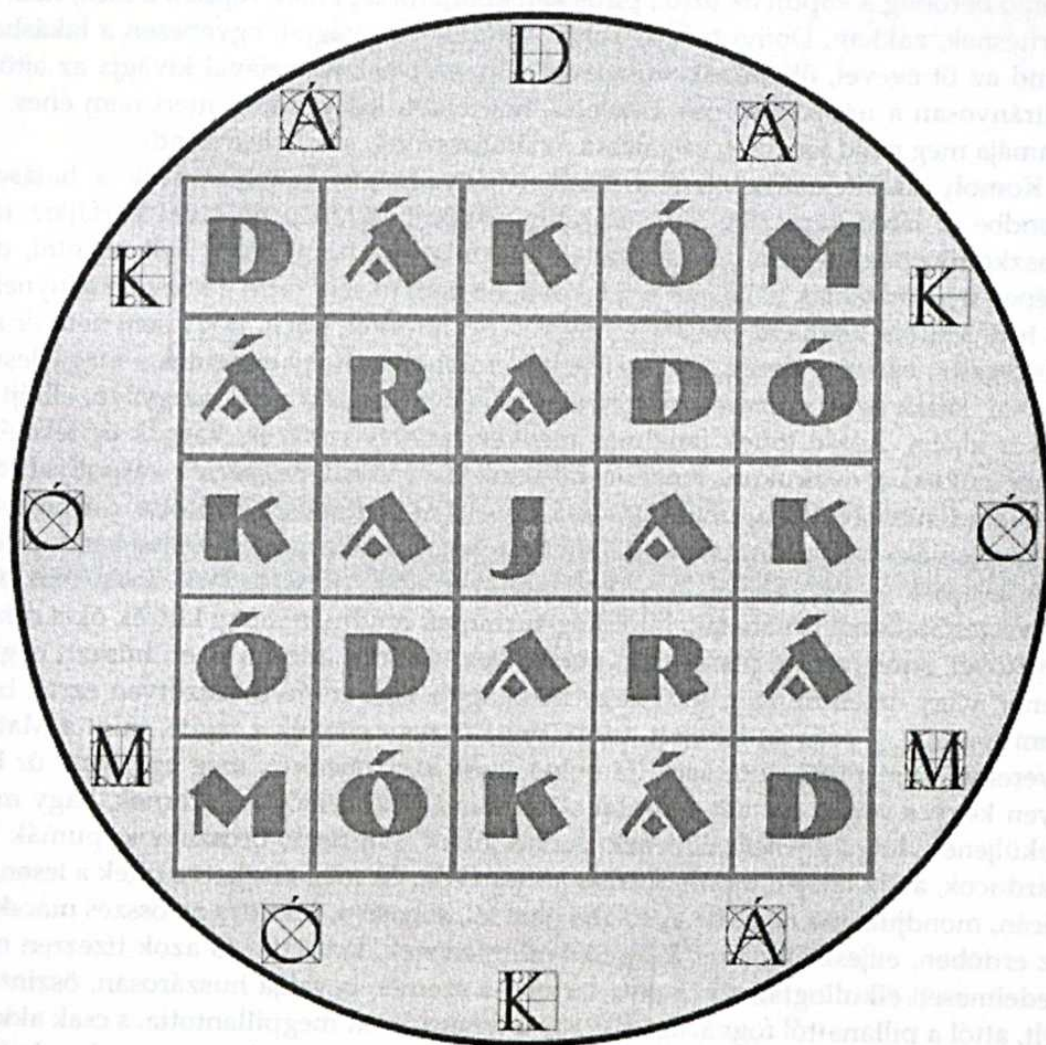
Porcukor a testeken,
porcukor az autók tetején:
itt a tél
beszél.

A fájdalmat nem lehet kikerülni
– mondja anya hangján,
és megcsap: keze nagy,
mint egy kesztyű –,
de nem tudok
ráhúzni se gyűrűt,
se gumit.

PAPP TIBOR

Óraköltemények

Számlap no 8.

Papp Tibor 1936-ban született Tokajban. Magyarországot 1957-ben hagyta el. Több folyóirat alapítószerkesztője (*Dialogue*, *Magyar Műhely*, *D'atelier*, *Alire*), a párizsi Société de Bibliologie et de Sch matisation tipográfiai kutatócsoportjának vezetője, a Polyphonix fesztivál alelnöke, az Union des écrivains de France (francia  r sz vets g) vezetőségi tagja. 1996-ban a Magyar Köztársasági  rdemrend Tiszti keresztjével, 2003-ban József Attila-  s Kortárs-djffel t ntettk ki. Legutóbbi kötete: *Avantgárd szemmel az irodalmi világról* (Magyar Műhely, 2008).

VADAS VERA

Domó

Domó berobog a kapun az útról, piros kerékpárjáról lepattan, röppen a bicó, neki a kerítésnek, zakkan, Domó tovább rohan, lendületben vágat, egyenesen a lakásba, mind az öt évével, öt évének slungjával. Egy szélvész haragjával kivágja az ajtót, célirányosan a nappaliba ront, bejelenti, hogy nem kér semmit, mert nem éhes, a mamája meg majd jön, csak csigalassú az öregasszony, sok vele a gond.

Komoly arckifejezéssel leül a fotelbe, kényelmesen behelyezkedik a hatásos csendbe, a lábát keresztbe veti, összefonja karjait, lazán a fotel bal karfájára támaszkodik, Bogártelkén, Jóska tatánál, akit fölszólít, hogy békát kell rajzolni, de szépet, mert halálnak halálával fog lakolni, ha nem tetszik rajza a közvéleménynek, az tuti. Miután kiadja az utasítást, megköszörüli torkát, közli, hogy siet, nem ér rá játszogatni, vár rá a jószág, csak azt akarja elmondani, hogy elmentek a magaslesre apával, láttak őzet, szarvast, meg nyulat módjával, mert a nyúl, az gyáva, elbújt a bokor aljába. Aztán jöttek hatalmas medvék, grizzly medvék, barnák és feketék, fehér csíkkal a nyakukon, tenyeres-talpasok, karmaikat hegyezték ráspollyal, de nagyon. Csúzlijával odapuhantott, vásári puskáját csattanósra elsütötte, durrantott, megrettentek, csak pislogtak a fák mögött a fenegyerekek, majd szaladásnak eredtek, leléptek a gyávák, amint elkurjantotta magát, fülüket, farkukat behúzták. Sylvester Stallonét utánozták, fától-fáig surrantak rendre, nehogy kilőjék őket rakétavetővel, sunnyogtak, pisszegtek, persze apa kiszúrta mind a tízet, húszat, negyvenet, vagy ezret, de nem lőtt, hogy hagyja neki mind a százötven ezret, bár nem mondta, a célja ez lehetett, tudja, mert őt nem ejtették a fejére, mint a Matyi gyereket. Ő se puffantott, sajnálta volna a sok szép medvét, meg egy igazi úr legyen kegyes vezér, így hát egéruat adott mind a kétszázötven ezernek, hogy meneküljenek, hogy éljenek, egyenek. Aztán jöttek a tigrisek, oroszlánok, pumák és párducok, a fák tetején ugráltak, akár a rhesus-ok, ők meg reszketve ültek a lesen, a lócán, mondjuk apa nem, de apa soha nem fél, sohasem, kiszúrta az összes macskát az erdőben, elijesztette őket a kereplővel, menjetek, kiáltotta, és azok tízezren engedelmesen elkullogtak. Ő csukva tartotta a szemét, bevallja huszárosan, őszintén félt, attól a pillanattól fogva, amikor apa a fenevadakat megpillantotta, s csak akkor mert föltekinteni, amikor már tiszta volt a levegő, eltűnt a sok nagymacska, de hát ő még kicsi, apa azt mondta, nem volt ciki. Ő is olyan szeretne lenni, mint apa, bátor és merész, igazi harcos, vagy hős tengerész.

Estig lesben álltak a tegnapi napon, azért maradtak olyan sokáig, mert várták a dinoszauruszt nagyon, de nem jött, csendes volt a vadon. Pedig látni akart egy igazi Brontosauruszt, harmincöt tonnásat, huszonegy és huszonhét méteres farkút. Apa szerint Spinosaurusok is éltek ezen a vidéken, a Spinosaurus a valaha élt legnagyobb dínó, tényleg, egy két lábon járó *bestia*, az interneten ezt olvasta róla apa, és

hogyan ez még nagyobb volt, mint a Tyrannosaurus rex, a csontvázát elpusztította ugyan egy bomba a háborúban, de találtak másikat is a régészek. Apa szerint mára már kihalt, a könyvek azt írják, pedig nem így van, él még, azért várt oly soká, hiába, nem mert felbukkanni, pedig apa megígérte, hogy nem fogja a dinoszokat halomra gyilkolni. Persze nem volt gond a várakozás, belefért, fölkészült mindenre a bagázs, akár háromnapos vadlesre is, ő elment élelemért, s otthon bekészítette a konyharuhába a szalonnát, a kenyeret, a vöröshagymát, meg kést tett be még. Apopó, meginna egy kis bort, miért nem kínálják a vendéget, mikor az korábban szokásuk volt. Aztán annyira elfáradt az egész napos várakozásban, hogy hazafelé vették az irányt apával, amikor hazaértek, kinyúlt a sezlonyon, s elaludt rögvést a Pokémonon.

De hogy öntöd azt a gyümölcslevet, nyanya? Kiment az egész a konyhaasztalodra. Kultúráltnak, mi, ahogy keresztanya szokta mondani, csak hogy én bort kértem, nem vadmalnátnak, pacsulit, lehet fröccs is, megteszi, papa úgy szokta inni, ha a tévé előtt vedeli. Na, megjött már a mami, nem kellett volna úgy sietni, jól elbeszélgettünk, ugyi?

A mama jajong, hogy jaj, meghalok, nekem már a gyógyszer se segít, jaj a lábam, jaj, a vég elér legott, Domó ráparancsol, ne siránkozzon, egyébként is, neki már rég a sírba kéne lenni, úgyhogy legyen karácsony, örüljön, hogy él. Még jó, hogy nagyot hall, a végén túlzottan lelkére venné a dolgot a badar.

Domó egyszer csak föláll, fölmászik a szekrény tetejére, hogy levegye a vaddisznós képet, ha már évek óta ott lóg az a batár. Vaddisznót nem láttak a lesen, holnap apával visszamegy, ügyesen. A mama szólongatja, jöjjön le az asztalról, ne másszon a szekrényre, Domó megfordul ízibe', belenéz a szemébe, Kisanyám, pofa be!

A mama tereli a szót, nem feddi a kis bohót, Gézuval találkozott, kérdezte tőle, miért nincs Szilva Nap a faluban, a falunapon. Géza szerint elmosta az eső, nem akarták, hogy a népnek rossz hangulata legyen ettől, és egyébként is, idén másként kéne nevezni, mert nem termett egy szem szilva sem, nem úgy, mint tavaly, a Szele hegyen. Lehetne Bányász Nap, ugye, nem csoda, hogy tőle nem telik másra se, bányász volt a hülye. Nem bírta hát megállni, beszólt neki a Sári, miért, bányász van? Lárifári. Lehetne olyan nálunk, mint Ballán, ott Burgonya Napot tartottak a balgák, krumpli, az van, ehetik télen-nyáron a marhák.

Józsi bácsi a vendégeket kínálja, ebéd van, neki már csurog a nyála, gomba lesz, a kedvenc lakomája. A mama csodálkozik, honnan szerválta, idén gomba se termett, nemhogy szilva, csak hogy rafkós Józsi bátya, kitolt az Istennel, ma ugyan ki akarta szúrni a szemét két szemmel, ám kivett a fagyasztóból egy egész csommerrel. Domónak se kell erre több, nekiszegte a fegyvert, egy tört, ha megmozdul legyilkolja, le van tartóztatva, mert kitolt az Istennel, és tűnés a budiba, letölteni a büntetését. Ott aztán irkálhat leveleket a postagalamboknak, meg könnyöröghet az életéért, imádkozhat egész áldott nap.

Nincs apelláta, vagy budi, vagy tarkólövés, a little boy-scut máris egy mesterlövész!

egy

Valójában mindig féltem tőle, de persze nehezebb volt beismerni, hogy nem akarok egyedül maradni. És akkor is féltem. Remegve mondtam a pénztárosnak, hogy nem csak oda, hanem oda-vissza lesz. Általában belekötött már az első dologba velem kapcsolatban. Nagyon remélem, hogy nem mentél el a WC-re a vonaton, mert nem vagyok hajlandó elkapni tőled semmilyen betegséget, és ha eddig nem mentél, akkor most már bírd ki, mert nem fogunk ezért megállni sehol. Otthon szépen kezet mosol, aztán elmehetsz. Gondolom, egyetértünk, hogy ez így higiénikus. Extra vastag betéttel a lábaim között, nem mertem kimenni ezúttal. Most, bezzeg nem hazudnék. Most bezzeg tényleg nem voltam pisilni. Akkor már harmadik napja véreztem, pedig az orvos azt mondta, hogy már vákuumos technikával csinálják, sebet sem ejt.

Már akkor ott kellett volna hagynom, mikor először letépte rólam a takarót éjszaka, valamikor az elején. Hetek teltek el úgy, hogy azt hittem, ennek így kell lennie, és én vagyok a hibás, mert nem értem meg őt. Nem ütött meg soha, csak rám zárta az ajtót, hogy gondolkodjak. Fogalmam sincs, hogy tudott teherbe ejteni végül. Mert neki csak felrázva ment... Igen, én voltam a tetű, mert megkérdeztem, hogy nem buzi-e esetleg. Órák múlva engedett csak ki a szobából, mikor kiabálni kezdtem, hogy ki kell mennem a mosdóba.

A jegyét kérem hölgyem. Nem láttam már aztán, hogy beteges viszonyban élünk, amiről azt próbáljuk meg elhíttetni másokkal, hogy így normális. Nem. Valójában csak én próbáltam elhíttetni. Volt kifogás, volt magyarázat. Leszálltam a vonatról, negyvenöt perc séta, kopogás. Elvettem a gyerekedet és nem akarok többet látni. Emlékszem, megdermedt. Életemben nem volt még ilyen merev. Beletépett a hajamba, és beráncigált a házba.

A szemközti ház udvarán ugatott a két németjuhász, és kivételesen egy kurva csirke sem szökött ki a kerítésen. Egy rohadt öregasszony sem jött őket beterejni, és egy kurva ember sem látta, ahogy eleredt az orrom vére. Hogy merted?

2

Azt mondta, hogy menjek el nőgyógyászhoz, mert biztosan tőlem kapott el valami gombát, bár nem viszket, de piros. Több nagyobb vörös folt volt rajta, meg is mutatta fürdés közben, mert addig erősködtem. Valójában csak nem hittem el neki és látni akartam. És tessék, tényleg ott voltak. Csak bámultam a retkes kádat, amiben ázott, a kunkorodó fekete szőrszálakat a fehérre zománcozott felületen. Búbánatos arcot vágott, mintha azt gondolná, hogy én teszem tönkre az életét. Hiszen mégsem kurvázhatja le a saját barátnőjét.

Na és Önnek van panasza? Nekem nincs. Se viszketés, se folyás, se vérzés, se égő vagy csípő érzés? Nincsen. Se aktus közben, sem aktus után? Nincsen semmikor. Akkor hölgyem Ön egészséges, de fontolja meg az óvszer használatát, mert a partnere ellenben beteg lehet. Nem lehet, hogy félretekingetett mostanában? Nem

uram, az kizárt. Megvonta a vállát, majd egy cetlire felírta, hogy Canesten. Azért síkosítónak ezt használják majd!

Halló, hívj már vissza! Azt mondta az orvos, hogy semmi bajom. Neked nincsenek piros foltjaid? Vagy nem viszket?

Nem. Ki ne találj már, hogy tőlem kaptad el, és tovább adtad neki. Nem gondolod, hogy akkor neked is betegnek kellene lenned?

Igazad van. Nyugodj meg szépen, valószínű a sok rejszolástól bevérzett itt-ott. Szánalmas. Mondta. És röhögött. Ne foglalkozz vele! És főleg ne vedd magadra! Már így is kicsinált lelkileg, nem veszed észre? Nincs normális eszed!

Jó-jó, rendben. Kösz, hogy felhívtál.

Igazán nincs mit. De azért remélem, hiányzom.

Igen, persze, mondtam.

3

Áruld már el, miért csinálod ezt? Azt hiszed, hogy ez nekem így jó? Szerinted én nem szeretlek? És egyébként miből volt rá pénzed? Még a szaros vonatjegyed is én fizettem.

Mindig pontosan tudta, hogy mennyibe kerül a vonatjegy. Elvárta, hogy én menjek, mert akkor az olcsóbb, mintha ő jött volna. Kiszámolta, mert mindent kiszámolt. Arra persze nem gondolt, hogy egyszer majd nem lesz elég amit ad, vagy éppen nem ad, és másnál keresem majd a megoldást. Na, meg azt a valamit, amit nem kellett felrázni...

És mikor volt a műtét? Fájt legalább? Megérte mi? Mert te olyan marha okos vagy, és te mindig tudod, hogy mi a jó, igaz? Hát hogyan tudnád, elvégre diplomád van. Te művelt vagy! Érdekes. Én bezzeg egy vacak érettségivel tudom, hogy nem szabad embert ölni.

Az még nem volt ember.

Jaj, hát hogyan. Akkor mi volt drágám? Nehogy már megmagyarázd!

Amúgy is tök mindegy már, hagyj békén, csak összeszedem a holmimat és megyek is az egy órás gyorssal.

Na, nem. Itt maradsz szépen, és mindenről beszámolsz anyámnak. Megvárnod, míg hazajön, aztán kiviszlek az állomásra, és akkor már nyugodtan eltakarodhatsz az életemből.

Nem várom meg, nem vagyok rá kíváncsi.

Dehogynem! Az vagy! Hidd el nekem, mert addig innen ki nem eresztelek.

Anyád biztos büszke lesz majd rád!

Ki nem szarja le! Fogd már be a pofádat! Nem fogod fel, hogy megölted a gyerekedet?

Nem volt gyerek! Egy sejtosztódás volt. Egy szaros vörös kis folt volt a méhemen, egy élősködő, amilyen te is vagy. Bocsánat, hogy nem hagytam, hogy még egy önelégült seggfej kihasználja az anyját egy életen át!

Na most már elég volt.

Kirántotta a szekrényajtót, kiszedte a ruháimat, és az összeset kidobta az utcára, a porba. Legalább kétszer fordult, én meg szedegettem össze a földútról, mert feléjük még betonút sem volt akkoriban. A szemközti kerítésnél a csirkék csak pislogtak a sok repülő ruhára, én meg a könnyeimet törölgettem az arcomról, mely egy idő után már egészen sáros volt.

Biztos benne, hogy nem kívánja megtartani? Vagy esetleg gondolkozott már az örökbeadáson? Biztos, hogy ez lesz a legjobb megoldás? Előfordulhatnak szövődmények. Nem akarom megijeszteni hölgyem, de legrosszabb esetben soha nem eshet teherbe. Számolt ezzel a lehetőséggel is? Az apa mit szolt?

Jó, akkor kérem, lazítson! Ez egy kicsit most kellemetlen lesz. Elhozta a vérvizsgálat eredményét? Igen, nos ez rendben. Én sajnos nem tudom, hogy működik a fizetés, legyen szíves a nővért megkérdezni, de azt hiszem, elég lesz utána is. Volt már valamilyen nőgyógyászati műtétje? Legutóbbi rákszűrés eredménye? Szabályos volt a ciklusa? Erős vérzés? Hm, igen, hátrahajló a méhnyak. Ez mindig kicsit kockázatosabb, csak ezért szólok. Hátra hajló méhnyakkal teherbe esni is nehezebb. Kérem, holnapig gondolja még meg! Az altatás előtt is meggondolhatja még magát, de utána már nincs visszaút.

Holnap kérem reggel nyolcra legyen itt, és holnapután már túl is lesz az egészen. Szóljon valakinek, hogy jöjjön el Önért, nehogy egyedül menjen haza. Vagy legalább egy taxit hívjon. Majd mindent megbeszélünk még, de kérem, vegyen ki pár nap szabadságot, mert fontos, hogy ágyban legyen. És betétet hozzon magával, valamilyen vastagot, ha gond lenne, akkor ilyen szülés utáni pelenkát tudunk adni! Ne aggódjon, csak jó mindenre felkészülni!

Tulajdonképpen elégedett vagyok az orvosommal. Pénzt nem adtam neki. De azt mondta, igazi magyar vagyok, mert „jófele” szavaztam. Szóval a hálapénz dolog ezzel el volt rendezve. Nem is gondoltam volna, hogy egy afrikai pasasnak ilyen ügyes keze van. Tulajdonképpen véletlenül kerültem hozzá, mert az akkori orvosom épp műtött. Na de hát mit csináljon az ember, ha ez a kis félvér ügyesebben nyúl hozzá? Hálás neki. Ezért minden nő az.

Még az elején ő is hozzám nyúlt, de csak félve, mert tudta, hogy nem működik a dolog, és mindenféle magyarázatokkal próbálta leplezni. Volt olyan, hogy én túl jó vagyok hozzá, vagy még ilyen testet ő nem látott, vagy mert nekem biztosan magasabb volna az elvárásom. A lényeg persze, hogy miattam. Karácsony után néhány nappal úgy feküdtünk le, hogy valamiben nem értettünk egyet. Már aludtam, mikor ő felpattant az ágyból, kirohant, felkapcsolta a villanyt – mert még az a tetű villanykapcsoló sem a szobában volt -, és lerántotta rólam a takarót. Majdnem két méterre állt tőlem, valami ismeretlen düh volt a szemében, amit azelőtt még nem láttam; és azt hittem, hogy ki fog dobni az utcára. Ezt talán kétszer játszotta el összesen, de ma sem tudom mi volt a baja. Ott kuporogtam egy szál bugyiban a lepedőn, felhúztam a térdeimet, kezemet az arcom elé tettem. Aztán elindult felém.

Megnéztem a menetrendet, hogy mikor indulnak a vonatok arra. Gondoltam jobb lesz korán menni, mert biztosan elhúzódik a dolog. Kedd volt vagy szerda, már nem tudom. Iszonyú meleg volt, a villamoson meg bűdös, ahogy ez szokott lenni, én meg vért izzadtam a lábam között az extra vastag betétbe, amit még az afrikai adott. Ahogy közeledett az állomás, egyre inkább az járt a fejemben, hogy talán el sem kellene mondani ezt a gyerek dolgot, csak szépen szakítani vele, mondván, hogy ugye te is érzed, hogy ez így nem megy, és hiába akarnánk megváltozni, nem menne, én tudom, hogy te is szeretsz, meg hidd el, én is szeretlek, de keress valaki mást, mert így tudom, hogy sosem leszel boldog.

Nyolc óra. Tizenöt perc múlva indul a vonat. Vettem két szendvicset meg ásványvizet.

- Jó napot! Egy jegyet szeretnék kérni. Százharminc kilométereset.
- Csak oda?
- Nem csak oda. Oda-vissza lesz.

N. TÓTH ANIKÓ

Szonáta

Allegretto grazioso

Sétálunk az egykori kolostor valószínűtlenül fehér boltívekkel tagolt, üveglakos kerengőjén. Lépteinkre sejtelmes visszhanggal felelnek a vastag falak. Előbb bentről figyeljük a gondosan kövezett négyszögletű udvart, melyen éppen nem tartózkodik senki. Az egyik üvegajtónál langyos levegő érinti a szigorú hűvösben összehúzódtott bőrünket. Ösztönös késleltetéssel lépünk ki mégis az egyszerre zárt és nyitott térbe.

Az udvar mértani közepén egy fa áll, töve körül szabályszerűen megszakadnak az elegáns szürke betonnégyzetek. A fa terebélyes koronája sátokegként borul az udvar fölé, az ágak szinte érintik körben a falakat, de nem nőnek túl az épület magasságát. A lomb sűrű félhomályba szűri a nyári fényeket. Körbejárjuk lassan, jobb kezünk széttárt ujjaival, teljes tenyerünkkel végigsimítjuk a törzset. Mély árkok váltják egymást meg-megszakadó sekély rovátkákkal, szeszélyesen kanyargó kéregvonalakkal. Tenyerünk bizsereg, lüktetve válaszol.

Mire sétánkat befejezzük, hirtelen nyílik a másik üvegajtó, a szélesebb. Egy szokatlanul karcsú zongorát gördítenek át óvatosan az alacsony küszöbön. A kicsi kerek aprókat zökkennek a betonnégyzetek találkozásánál. Ekkor vesszük észre az udvar egyik oldalán álló emelvényt. Amint a zongorát billentyűzetével véglegesen felénk fordítják, nyüzsgés támad: verejtékező férfiak fehér székeket cipelnek, sorokba rendezgetik, ide-oda tologatva módosítják a sortávolságot, a betonnégyzeteken kellemetlenül csikorgatva a széklábakat. A nézőtér mégis pillanatok alatt készül el.

Egy középkorú férfi – jól szabott, világos öltöny, halványzöld nyakkendő ferde, fehér csíkokkal, ápoltság, rövid körszakáll, élénk szempár – tekintetével veszi birtokába a teret. Elégedetten mosolyog, majd visszamegy az épületbe.

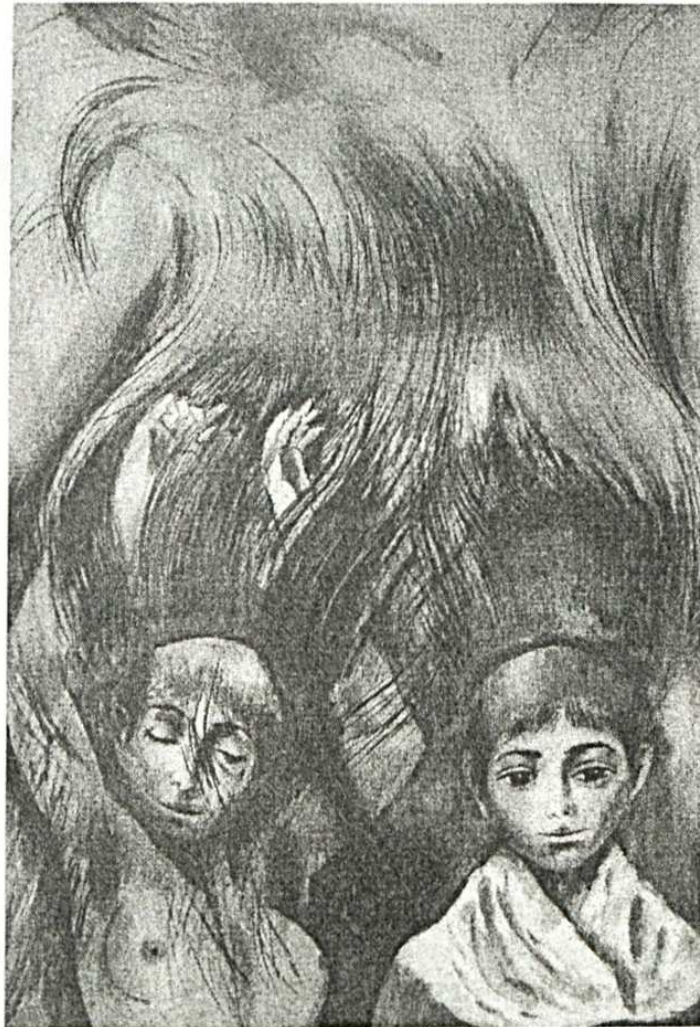
A hirtelen támadt csendet, mozdulatlanságot kihasználva a fától távol, majdnem leghátul ülünk le, hogy szemmel tarthassunk mindent. Alighogy kényelmesen elhelyezkedünk, egy házaspár érkezik. A nő: sötétkék kiskosztüm, apró kontyba kényszerített világosbarna haj. A férfi kezében hosszú összecsukott ernyő, amit sétapálcának is használhat. Körülményesen választanak széket, kétszer is felállnak, mire megtalálják a megfelelőt. A nő nem dől hátra, izgatottan figyeli a bejáratot. Egy csapat fiatal tódul az udvarra zajongva. Oldalt, a szélesebb ajtóhoz közel telepednek le, nem egy sorban, inkább szanaszét. Fel-felugrálnak, többen ide-oda járkálnak, egy erősen festett arcú lány cigarettára gyújt, egy bőrmellényes fiú kaszázó mozdulatokkal kísért beszédét minduntalan harsány röhögés, gyöngyöző kacaj szakítja meg. A kiskosztümes nő rosszálló pillantásait nem veszik észre. Az ajtóban idős hölgy. Határozott léptekkel az első sor közepére tart. Merev nyakkal ül. Egy valószínűtlenül kövér férfi és egy cingár kisfiú előttünk foglal helyet. Néhány pillanat múlva a gyerekek beljebb vonsozolja kísérelését.

Újabb vidám társaság halad el mellettünk. Színes ruháikból egzotikus parfümök és különböző mértékű izzadságszagok párálnak. Szédülünk kissé. Szerencsénk

van, nem mellénk telepednek le. Így zavartalanul figyelhetjük tovább a bejáratot. Egy fiatal nő testhez simuló nagy virágmintás selyemruhában. Rosszul láthat, mert összehúzza a szemét, bizonytalanul lépked, szinte kitapogatja a szélső széket. Alacsony termetű férfiak sötét öltönyben, fényes-fekete a hajuk, keletiesen vágott a szemük. Fegyelmezetten, komoly arccal ülnek egymás mellé. Nem beszélgetnek. Egy lány és egy fiú a keskenyebb ajtón érkezik, nem néznek körül, a legközelebb eső székekre ülnek, a fiú azonnal a lány nyakához hajol, előbb óvatosan, majd egyre hevesebben csókolgatja, a lány zavartan tűri, nem viszonozza. Egy félrecsúszott arcú öregúr fehér ingben. Tökéletes csigákba bodorított hajú, egyforma, kissé divatjamúlt vasárnapi ruhába öltöztetett leánykák túlzottan aggodalmaskodó szülőkkel. Egy madárszerű öreg nő, ahogy lassan elfordul, lapockái között jól kivehető púp.

Majd hosszú percekig senki, aztán egyszerre folyamatosan érkeznek az emberek, nem győzünk minden arcot követni. Ruhák színes forgataga, a székfoglalás változatos koreográfiája, élénkülő zajok, a kezdeti megilletődött önfegyelem fokozatosan lazul a várakozás unalmas perceiben.

Megelégeljük a nyüzsgést. Behunyjuk a szemünket.

Andante amoroso

gyökér vagyok
porhanyós langyos földben kutatok ásványok után
erősen, biztosan tartom törzsem
ág vagyok
lustán nyújtózkodom
puhakék
levegőben
levél vagyok
borzongva simulok az ághoz
meghintáztat
a forró szél
istennő vagyok
derekam a fa törzse
hosszú
hajam
lomb
sátor
lomb
hajam
hosszú
derekam a fa törzse
istennő vagyok
a forró szél
meghintáztat
borzongva simulok az ághoz
levél vagyok
levegőben
puha-kék
lustán nyújtózkodom
ág vagyok
erősen, biztosan tartom törzsem
porhanyós, langyos földben kutatok ásványok után
gyökér vagyok

Presto

A hegedű húrjain születő dallamok kecsesen úsztak a lámpák fénye körül, besurrantak a széksorok közé, majd a fa törzsét lengték körbe, s hirtelen felröppentek a legfelső ágakra. A cselló hangja egybeolvadt a sötétséggel, az emberek vállára telepedett, gyengéden ringatta őket a ritmus. A zongora könnyed futamai az ablakpárkányokon

kergetőztek, a hallgatók ölébe pattantak szinte tapinthatóan, elhalkulva bújtak meg a selymek, pamutok, vásznak hullámaiban, majd visszasiettek a zongora testébe.

Egy kacér trilla megbillentett egy szárnyat. A madár kétségbeesve engedte el az otthonos ágat, néhány pillanatig a semmiben verdesett, majd éles rikoltással követte a hegedű dallamait a legmagasabb gallyig. Ám hiába kapaszkodott meg kicsi karmaival, biztonságát nem nyerte vissza, s ennek a riadalomnak hangot is adott. Rikácsolása felhasogatta az alkonyi eget. A felhőfoszlányok közül madarak röpködtek elő. Egy darabig tétován köröztek a fa koronája fölött, majd leereszkedtek. Előbb egy-két madár, majd egyre több érkezett, rajokban jöttek hosszú perceként keresztül, különböző termetűek, más-más színűek, ismerősek és ismeretlenek, több száz, talán ezer is lehetett belőlük, megszállták a fát.

Ahogy elfészkelődtek, azonnal csatlakoztak a fa tetején szüntelen rikácsoló társukhoz. A lomb megmozdult. A különböző hangfekvésű csivitelés, ficsergés, trillázás, bűgás, rikoltás, füttyülés, huhogás, kurrogás párhuzamos koncertté szerveződött. A madárhangok csaknem elnyomták a hangszereket.

A nézőtéren mozgolódás támadt. Egy madárszerű öreg nő ütemesen rángatta ide-oda a fejét. Tökéletesen bodorított hajtincsek röpködtek két egyforma lányka válla fölött. Egy ferde arcú öregúr ide-oda igazgatta a székét, a széklábak nyikorgását elnyelte a hangverseny. Egy fiú meglepetten vált le a mellette ülő lány nyakáról. Egy nő ingerülten váltogatta keresztbetett lábát, nagy virágos selyemszoknyája a combját csapkodta. Egy kövér férfi összecücsörített szájára tapasztott mutatoujjával fegyelmezte a mellette ülő sovány kisfiút. A bejárat mellett fiatalok püsszegtek, kuncogtak, többen közülük oldalba bökték a szomszédjukat, hevesen gesztikuláltak, a fa koronájára mutogattak, egy feketére rúzsozott szájú lánynak nagy erőfeszítésébe került visszafogni kirobbanni készülő kacagását. Egy kiskosztüümös nő arca szinte elkékült a felháborodástól, a hozzá tartozó férfi karjának gyengéd mozdulataival igyekezett csillapítani indulatát. Csupán egy tucat sötét öltönyös férfi nem méltatlankodott: merev arccal, rezzenéstelen tekintettel, ölbetett kézzel ültek. Az első sorban középen felállt egy nő, merev nyaka miatt egész testével kellett fordulnia jobbra-balra, mire megtalálta, akit keresett. Az elegáns férfi ápoltságával felállt a szélesebb bejárat közelében, két karjával és meleg tekintetével előbb nyugalomra intette a közönséget, majd tehetetlenségét jelezte két kifordított karjával és a fa felé irányított ironikus mosolyával. A nézőtéren ülők többségének arca visszatükrözte a mosolyt. Néhány másodperc múlva a merev nyakú hölgy is belátta, hogy ezúttal nemigen vonhat senkit felelősségre.

Sokáig tartott a küzdelem a láthatatlan zenekar és az emelvényen muzsikáló trió között. A két vonós a kottaállvány fölött gyakran váltott cinkos pillantást, a zongorista nő viszont úgy próbált egyensúlyban maradni, hogy egy szemvillanásnyi időre sem tért le a vonalrendszer és hangjegyek biztonságos útjáról, csak bal csuklója billent meg időnként szokatlanul. Amint az első tétel erőteljes fortékkal és szélesen kitarított akkordokkal véget ért, s a zenészek röpködő pihenőt tartottak, a madarak is elcsendesedtek. Elbóbiskoltak a gyorsan érkező alkonyban, csak elvétve hallatszott egy-egy bágyadt, elhaló csicsergés. A hangverseny zavartalanul folyt le.

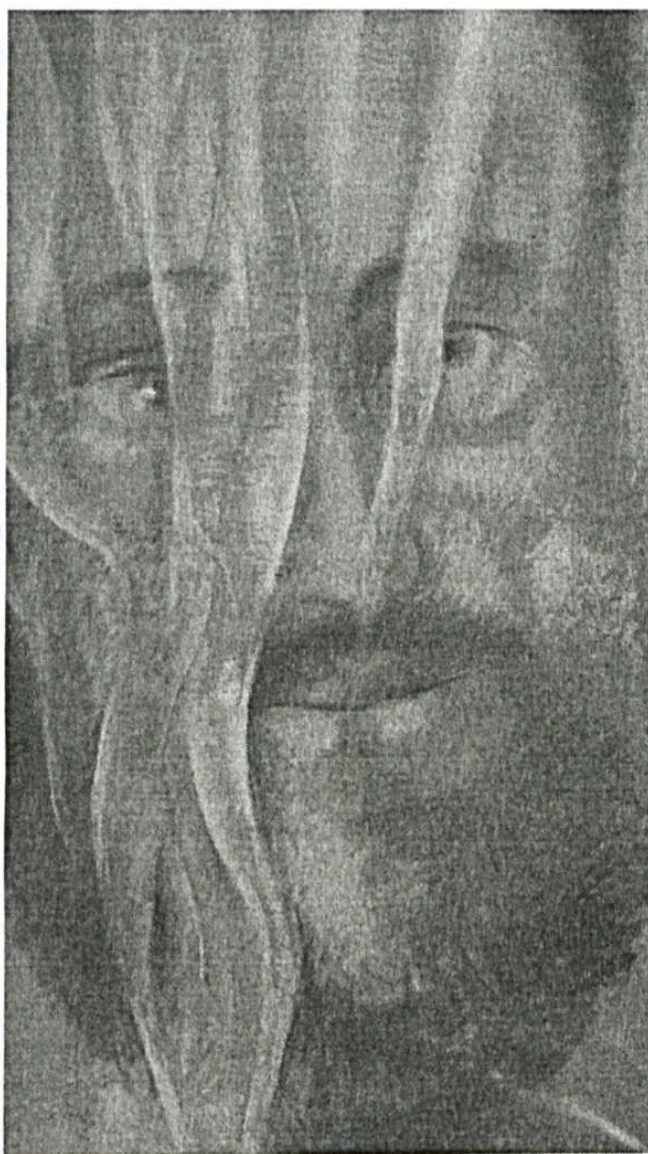
A virtuóz zárótételt kitörő taps jutalmazta. A zenészek mégsem azt ismételték meg, ráadásnak egy könnyed, közismert darabot játszottak el. A közönség nehezen

mozdult, ismeretlen emberek elegyedtek szóba egymással, a madárkoncert különös élményét váltva szavakra.

Még ácsorgott néhány vendég az udvaron, amikor középkorú férfiak szakszerű, jól begyakorolt mozdulatokkal szétszedték a nézőteret, kitolták a zongorát. Leoltották a lámpákat, csak a szélesebb bejárat mögött a folyosón égett pislákoló fénnel egy régi csillár.

A világos öltönyös férfi kilépett az elnéptelenedett udvarra, miután becsukta előbb a szélesebb ajtót. Majd behajtotta a keskenyebbet is. Odasétált a fához. Szét-tárt ujjakkal körbetapogatta a törzset. Érdes, barázdált tenyere lüktetve válaszolt a túoldalalon a feszesen forró bőrre, hullámzó derékra. Szakálla elkeveredett a lebontott hajfűrtökkel. Aztán szárny- és szoknyasuhogás.

Zihálva lélegzett az éjszaka.

Album

Öt gyerek ül az ablak alatti díványon. Bal szélén kisfiú könyököl az asztal sarkára, haja borzas, oldalra pillant, mosoly előtti arcvonások. Mellette kissé félredöntött fejű fiúcska, komoly tekintet, félig elnyílt száj. A középső gyerek rövid haja oldalra fésülve, elkerekedett szemmel néz a lencsébe, miközben kicsi palack száját szopogatja. Szomszédja sötét haja ferdén vágva tapad a homlokára, fekete szeme pajkosan nevet, két lapátfoga kiül az alsó ajkára. Keze felismerhetetlen tárgyon babrál. Jobb szélén sapkás fiú, kikandikál a fülcimpája és két hajtincse, ábrándos szeme hatalmas, sűrű pillák teszik kissé bánatossá. A dívány kidomborodó fejrészen ül, ezért magasabb a többiekénél. Nagyjából egykorúak. A hetvenes évek egyenmelegítőjén azonos magasságig húzva a cipzár. Nem alkalmi társaság, rokonok. Ma már nem férnének el egy díványon. Az a dívány nincs is már.

Mintha a lencséből folyna a folyó a kép mélyére. Szürkéslilán fodrozódik a víz, két oldalról fűzek sora kíséri, árnyékuk karcsúsítja a folyótestet. Középen vakító fénycsík. Itt-ott látszik a meredek part, távolban sejtelmes dombhát. Libák úszkálnak baloldalt, megsokszorozódnak a víztükörben.

Lombtalan körtefa mellett asztal, az asztalnál elnyútt ruházatban öregember, az öregember jobbában ütött-kopott bögre, bal tenyerében kukorica- és búzaszemek, tenyere körül tolokodás, nyüzsgés, kicsi csőrök csippentése, koppantása, kicsi karmok kaparászása a deszkán. Széttárt szárny- és farktollakkal ereszkednek újabb és újabb galambok. Elégedett burukkolás. Az öregember szája szögletében alig észrevehető mosoly.

Vakolatlan oszlopok között három vidám testvér. Középen sűrű göndör hajú fiatalember világító fehér ingben, félrecsúszott csíkos nyakkendőben, zakója szétnyílik a gomb felett is, alatt is, mert a mellette álló rövid hajú nőbe karol, vállával nekitámaszkodik, gyengéden taszítja. A nő ellenállni látszik, egyenes derékkal, mégis laza tartással áll, világos pulóverre kihajtott blúzgallérral, sötét szoknyában, bokáig zárt cipőben. Szép vonalú száj, széles nevetés, tökéletes fogsor. A férfi beszél, mesél, sziporkázik, szavai gömbölyű nevetést rajzolnak a másik nő arcára is. A nő kissé lehajol, egy nagy termetű kutya fejét tartja bal kezében gyengéd mozdulattal, a kutya ügyel, ne lépjen a nő elegáns félcipőjére. A szürke kiskosztümben jól látszanak a nő kerekded idomai, arcával kifordul, haja magas kontyba tornyozva. A hétvégi találkozás ritmikusan ismétlődő öröme vibrál a levegőben.

Végtelen virágos réten szétterített világos gyapjútakarón egy fiatal férfi hever kispadon fél könyékre ereszkedve. Felsőteste sovány, combja, lábszára izmos. Újságot olvas. Keze ügyében fésű. Homlokába hulló hosszú fekete tincseit hátraigazítja majd, ha kedvesét látja táncoló léptekkel közeledni az országút felől.

Erdei úton törekeny pár sétál egymáshoz simulva a fénybarlang felé.

A kép bal szélén fiatal fa kissé görbe, vézna törzse. Koronája bizarr töréssel árnyékot vet a háttérben a fehér házfalra, erről látszik, hogy kőrtefa. Az előtérben csaknem középen fiatal férfi, homlokba hulló laza tincsekkel, álla alá hegedűt szorít. Bal lábával kilép. A fatörzs, a vonó, a férfi árnyéka párhuzamos vonalakkal szabdalja a teret. A férfi erősen koncentrált. Egy szonáta lassú tételét játssza. A dallam a lombcsipkék közt bújócskázik.

Üres söröskorsó, két meztelen lábfej, kacskaringós cigarettafüst. Csendélet öcsémmel. Nagybátyámmal. Unokafivéremmel. Öregapámmal. Érzem az illatukat.

Egy lány ül a puha avarban. Jobb térdét felhúzza, karját összefonva az ölében nyugtatja. Szeme lehunyva, arcát napsugarak cirógtatják. Fiatal bükkfaág hajol föléje, a levelek sárgára kopnak a délutánban, szinte áttetszőek. Ez az első ősz, amit elfogad a lány. Szépnek látja, lenyűgözi a pompa. S közben befelé figyel, a fakuló fényekre. Nem borzad, csak borzong. Egyre gyűlő emlékeit, mint hulló leveleket simogatja egymásra.

TÉTÉNYI CSABA

Az örök ígéret

Szokatlanul hűvös van az évszakhoz képest, gondolta a mester, ahogy baktatott a sűrű ködben a klubház étterme felé. Egy pillanatra maga elé bámult, látszik-e a lehelete. Odaérve belökte az üvegajtót, belépett, és az egyik fal melletti asztalhoz ment. A kabátját a fogasra akasztotta, leült, kivette a zsebéből a jegyzetfüzetét, maga elé tette, és várt. Nézte a kék és fekete színű, címerrel díszített noteszt, és nem jutott az eszébe semmi.

– Jó napot, mester. Hogy s mint? – köszöntötte a pincér.

– Jó napot, Lubos, megvagyok.

– Mit hozhatok?

– Egy kis húslevest kérek, aztán spagettit szalonnával meg azzal a fehér szósszal.

– Kereste a szót.

– Tejszínes-tojásos – mondta mosolyogva a pincér. – Hozom. Italt?

– Egy pohár sört. Köszönöm.

Kimerültnek érezte magát. Az utóbbi időben elég gyakran volt ez így. Fárasztotta a tehetetlenség. Így ébredt, és nem lábalt ki belőle egész nap. Eszébe jutott, egy hónappal ezelőtt hogy tüzelte a fiúkat a félidőben. Az utolsó percekig tele volt energiával. De akkor jött az a leforrázó, megalázó, szörnyű gól, látta megint, a csatár majdnem luftot rúgott, emlékezett Nicholson döbbent arcára, ahogy feküdt a fűvön, és szemmel követte a labdát, talán nem tudta elhinni, hogy nem érhet oda, nem nyúlhat meg négy méter hosszúra, pedig csoda kellett volna, de nem segített semmi; a labda kínos lassúsággal vánszorgott a jobb sarok felé, de senki se érhetett utol, végtelenül hosszúnak tűnt az az idő, látszólag végtelenül sokáig bizonytalan, eldöntetlen volt minden, rémült görcsbe feszült minden izom, tulajdonképpen meg kellett volna dermednie mindennek a stadionban, a világban, de végül mégis elfogytak a méterek, a centiméterek, és a háló lustán fodrozódott a lágy érintéstől. A mester akkor egy percig nem volt ott. Mire magához tért, minden erő kiment belőle, épp csak állni tudott, és szó nélkül figyelte játékosai kétségbeesett erőlködését. Utólag eszébe jutott, hogy ilyenkor kaphat egy edző szívvrohamot. Egy hatvankét éves edző.

Rázta a hideg. Másra kéne gondolni, mondta magának. A pincér letette elé a sört, a mester megköszönte, megfogta a poharat, de nem ivott belőle. Eldőlt, kies-tünk, gondolta, most már lehetne lazítani. De ha alábbhagy a lendület, akkor vége. Szombat reggel még hitt benne, hogy fordulhat a kocka, de hiába, simán kikaptak a bajnokesélyes otthonában. Papírforma. De a papírforma azért van, hogy olykor ne igazolódjék. Nem tudta, mihez kezdjen. Még hátravolt a hétvégi záróforduló, tét nélküli hazai meccs, csalódott szurkolók, lehangolt csapat. Ezt még becsülettel végig akarta csinálni. Arra gondolt, vasárnap talán meglátogathatná a lányát. Egy éve nem látta. Hosszú volt ez az idény, hosszabb, mint eddig bármelyik. Néha felhívták egymást telefonon, de nem sok mondanivalójuk volt egymás számára.

Megérkezett a leves, a pincér jó étvágyat kívánt, és visszament a pulthoz. A mester kinyitotta a noteszt, evés közben beleolvasott. Tyler két hónapja gólképtelen volt. Az idény elején nagyon ment neki, rúgott ötöt, úgy nézett ki, felállt a csatársor, de aztán elromlott valami. Felnézett. Tylert a Loweville-ben fedezte fel, hónapokig foglalkozott vele külön, hogy megerősítse a ballábas játékát. Tetszett neki Tyler konok szorgalma; nem tartotta nagy tehetségnek, de lehetett rá számítani, volt benne tíz-tizenkét gól idényenként, ezért hozta ide tavaly. Nem jött be, Tyler megállt hétnél, és egyre jobban elveszítette az önbizalmát. Nem kellett volna erőltetni, gondolta a mester.

Két pályagondnok lépett be az étterembe, köszöntek, leültek az ablak mellé.

– Jó napot, mester! Hosszabbít? – szólította meg az egyik.

Felnézett, habozott. – Még nem tudom – mondta lassan. – A jövő héten eldől.

– Jó étvágyat! – szólt oda a másik is, aztán a pincér felé fordult.

– Viszont – felelte a mester. Megint rángatózott az a kis ideg a jobb szeme alatt. Nem emlékezett rá, mikor kezdődött.

Befejezte a levest, a pincér elvitte a tányért. A mester hátradőlt, tekintete a falon függő képekre tévedt. Jól ismerte mindet. A feje felett Garry Hills, a legenda, húsz évet húzott le a klubnál, kétszáznál is több gólt rúgott, háromszor volt válogatott. Mikor a mester először dolgozott az AFC-nél, ő már rég visszavonult, csak ünnepi vacsorákon találkoztak. Pedig annak is már több mint húsz éve. A pincér kihozta a spagettit, a mester hozzálátott. Jobbra, az ablak közelében a másodosztály bajnoka huszonkét évvel ezelőttről. A mester az első sor közepén ült, negyvenévesen már ősz hajjal, a jobb oldalán Ritchie Smith, aki később gólkirály lett a Rangersben. A felső sorban balról a negyedik pedig Georgie Gibbs, nagyszerű középhátvéd volt, őt a City vitte el, tizenkétszer a válogatottba is bekerült. A kezem alatt lettek igazi futballisták, gondolta a mester, és akárhányszor eszembe jut valamelyik tanítványom, rögtön az is beugrik, melyik nagy klubba került. Én maradtam, tette hozzá, de végig figyeltem a pályafutásukat, mindent tudok róluk, mintha a fiaim lennének.

Befejezte az evést, ivott a sörből. A pincér odalépett, elvette a tányért.

– Kávét, mester?

– Igen, köszönöm.

Arra gondolt, össze kéne állítani a szombati kezdőcsapatot, de nem volt hozzá türelme. A középső képre bámult. A tavalyi csapat. Középen ő, a szokásos helyen, kissé megtörten, de boldogan. Sikerült benntartani a gárdát. Iszonyú küzdelem volt, harc az életben maradásért. Szerződést hosszabbított, bár tudta, idén még nehezebb lesz. Nem tehetett mást, nem adhatta fel; még akkor is zúgott a fülében a szurkolók diadalittas, kórossá egyesült üvöltözése, amikor aláírta a papírokat az elnöki irodában. Felelősnek érezte magát a fiúkért, a szurkolókért, és a saját munkáját sem akarta félbehagyni. Mosolygott az elnök, mosolygott a technikai igazgató, mosolygott ő is. Egy hétre rá az elnök sajnálkozva közölte, pótolni kell a költségvetési hiányt, el kell fogadniuk a Rangers ajánlatát Joey Andersonért. Aztán így ment az idény kezdetéig, Black, Djorowski, Leandro, Collins, csupa kezdőember. Újra kellett kezdeni a csapatépítést. Úgy harminc másod- és harmadosztályú focistát tesztelt, de csak négy felelt meg úgy-ahogy. Az elnök viszont elégedett volt, alig kellett fizetni értük. Persze, aztán várta az eredményeket, de azok nem jöttek. A csapat hősiesen egyensúlyozott a kiesőzóna

szélén, de érezni lehetett, hogy ennél többre nem futja. Nem tudtam csodát tenni, gondolta, pedig hittem benne.

Felhajtotta a kávé, és újra a fotóra nézett. Tavaly ilyenkor Anderson már oda se pillantott, csak tette balra Leandro felé, aki azóta már a Unitedben futballozott. Olyanok lehettek volna, mint a testvérek, gondolta. Egyszer ezt meg is mondta Leandro anyjának, egy megtermett, széles mosolyú, brazil származású asszonynak egy klubvacsorán, úgy tavaly április táján. Az asszony nevetett, és azt felelte, a fiának már van két testvére, de sebj. A két ék mögött Djourowski mozgott keresztbe-kasul, nem lehetett elvenni tőle a labdát, pedig csak százhetven centi volt a srác. Ő a Citybe igazolt, de azóta alig játszott. Az első pár hónapban a mester vagy százszor üvöltötte be neki, hogy tartsa a földön a labdát. Aki ilyen technikás, magyarázta neki, az ne féljen a rövid, meredek passzoktól.

Úgy vélte, az ember hatvankét évesen már csak egyéves szerződést ír alá. Arra gondolt, mit szólna ehhez Martsholme, aki már tíz éve van a Citynél, hatvanöt éves, és tavaly öt évre hosszabbított. Kivételes eset. Nem tudta eldönteni, vajon csak a körülmények hozzák-e létre a különbséget. Nem tartotta magát sem jobb, sem rosszabb edzőnek másoknál. Csak én vagyok meg a csapat, gondolta sokadszor, mi vagyunk. A másodosztályú bajnoki cím vagy a bennmaradás bizonyos körülmények között majdnem a maximum. A maximumot kell kihozni. Martsholme nagyjából kész játékosokat kap a keze alá, neki az a dolga, hogy nagy csapatot csináljon belőlük. Kár, gondolta, hogy egy igazi tehetséget sem kísérhettem végig a kibontakozásig. Megint eszébe jutott az elnök sajnálkozó arckifejezése.

– Kér még valamit, mester? – kérdezte a pincér az asztal mellé lépve.

– Nem, most nem, köszönöm.

Kinézett az utcára, belebámult a ködbe. Megrázta a fejét. Jól ismerte ezt a gondterhelt, komolykodó tekintetet. Taylor a Spidersnél először megkérdezte, kéré kávé, leültette az irodában, sóhajtozott. Akkoriban még szíven ütötte a dolog. Amikor Wesley-t és Ashfordot egyszerre adták el a Wanderersnek, azt hitte, álmodik. Ashford volt a legjobb, akivel valaha együtt dolgozott, büszke volt magára, hogy felfedezte, külön tréningezett vele; rengeteget foglalkoztak vele a lapok, a válogatottba követelték. Soha nem futott be igazán, még a Unitednél sem, és lassan megfélemedeztek róla. Ha megtarthattuk volna, gondolta, két éven belül stabil válogatott lett volna, sőt, vezéregyéniség. Az Athletic majdnem csődbe ment, MacKenzie csak vonogatta a vállát, miközben eladta a fél csapatot. Grestin meg egyfolytában nyavalygott, hogy a Wanderers idáig süllyedt, hiába próbált pénzt szerezni, már későn került az elnöki székbe, nem tudta megállítani a folyamatot, és a többi. Ő meg csak bólogatott, megértette a helyzetet, és törte a fejét, kikkel helyettesítse a legjobbjait. Soha nem vezett össze egyikükkel sem. Hiábavaló lett volna.

Meglehetősen elálmosodott, a kávé sem segített. Megint észrevette a remegést a szeme alatt. Intett a pincérnek.

– Igen? – lépett oda a fiatal férfi.

– Egy whiskyt kérek – mondta a mester. – Jéggel.

– Máris hozom.

Megvárta az italt, megköszönte, belekortyolt. Kirázta a hideg. Downs még nem szólt, hogy menjek be hozzá, gondolta, pedig a fontos dolgok már eldőlték. Igaz, nem is tudom pontosan, mit felelnék, vallotta be magának, ha esetleg megkérdezné...

mindegy. Maga elé húzta a noteszt. Még volt egy mérkőzés. Azt még tisztességesen le akarta játszani. Látta magát az öltözőben, ahogy a szokásos, egyperces előszavát mondja, közvetlenül a kezdés előtt: „Ma szépen búcsúzunk, és ugyanakkor már a következő idényért is játszunk. Egymásért és személyesen mindenkiért, aki szurkol nekünk. Tegyük oda magunkat, a legjobbat magunkból! Pályára!”

Az utolsó bajnokság

A kocsikerekek nyomai között olyan mély volt a sár, hogy majdnem bokáig elsüllyedt benne. Élvezte ezt, és hiába volt viszonylag járható az utca széle, maradt közepén. Eszébe jutott, hogy a nyári szárazságban milyen kemény és göröngyös szokott lenni ez az út. A cipője jó erősen meg volt kötve, nem csúszott ki belőle a lába, és nem is ázott be. Tavaly kapta, amiért ötös lett az év végén matekból. Kicsit aggodott, hogy mit fog szólni az anyja, ha meglátja rajta a sok sarat. Majd azt fogja mondani, hogy az egész utca ilyen volt. Aztán elnézett balra, és önkéntelenül kihúzódott a jobb oldalra. A kerítés mögött meg is jelent a nagy, fehér kutya, és vadul ugatni kezdte, amitől megborzongott.

Odaért a nagybátyja házához, benyitott a kapun, és a keskeny járdán a hátsó ajtóhoz ment. Egy kicsit hallgatózott, és bámulta a csengőt. Aztán becsengetett. Rövidesen csoszogást hallott bentről.

- Ki az? – szolt ki rekedt és türelmetlen hangon Laci bácsi.
- Én vagyok, Pista – mondta ő, és tudta, nem elég hangosan.
- Kicsoda?
- Pista! – kiáltotta erőlködve.

Kinyílt az ajtó. A nagybátyja ránézett, zavaros volt a tekintete, mintha most ébredt volna fel. Arca borostás volt, a kopott, piros-fehér csíkos fürdőköpenye félrecsúsztatva lógott rajta. Pisti nem értette, miért hord otthon is sapkát. Arra gondolt, talán mindig elfelejti levenni.

- Á, te vagy az.
- Csókolom, Laci bácsi.
- Anyád küldött, mi? Na, gyere be!

Pisti levette a cipőjét az előszobában, és bement a nappaliba. A rádió halkan duruzsolt. Az asztalt beborították a rejtvényűjságok, ezenkívül egy borosüveg, egy pohár és egy szódászifon állt rajta. Pisti óvatosan kinyitotta az ételhordót, a nagybátyja elé tette, aztán evőeszközt hozott a konyhából. Laci bácsi szó nélkül enni kezdett, fel se pillantott, így ő észrevétlenül benyithatott Zoli szobájába.

Becsukta az ajtót. Levette a polcról a nagy albumot, leült az ágyra, és belelapozott. Az újságkivágásokat akarta nézegetni, de megakadt az első oldalakra beraasztott családi fotóknál. Laci bácsi kalapban, a karjába kapaszkodva Mária néni, köztük Zoli. Pisti nem emlékezett az anyja nővérére, még nagyon kicsi volt, amikor Mária néni meghalt. Furcsán görnyedt tartásban áll, bal kezével egy botra támaszkodik. Csak annyit tudott róla, hogy nagyon beteg volt, és hogy Zoli tőle örökölte a

betegségét. Mária néni közlő, Pisti anyjának a vállára hajtja a fejét. Mosolyognak; nagyon szerették egymást, ezt mondta róluk Zoli. Aztán mindannyian, Pisti nem tudta, hogy ki csinálta a képet. Ő nagyon kicsi volt, bár Zoli se sokkal nagyobb, pedig több mint két évvel idősebb volt nála; még Ritánál is eggyel, mégis Pisti nővére volt a magasabb. Megint ők hárman, Mária néni fekszik, Laci bácsi és Zoli az ágy szélén ülnek; nagyon fáradtnak látszanak, de épp nevetnek valamin.

Zoli egymaga, úgy, ahogy Pisti emlékezett rá, bot a kezében, nagyon sovány, de valahogy vidám, nyugodt az arca. Tavaly ősszel halt meg. Pisti csak egyszer volt nála a kórházban, nem is tudtak beszélni, Zoli éppen aludt, pedig meg akarta neki mondani, hogy van egy fiú az osztályukban, a Liverpoollal játszik, és kihívta egy mérkőzésre. Kár, hogy Zoli nem játszhat Bence ellen.

Még egy kép, ezt Laci bácsi csinálta, Pistiéknél voltak, Zoli már szinte náluk lakott, nézték a világbajnokságot. A kanapén ülnek, Zoli be van takarva, épp mond valamit, és a tévére mutat. Nagy angol szurkoló volt; amikor a magyar csapat kiesett, nekik drukkoltak, Pistinek eszébe jutott, hogy fogta a fejét a spanyolok elleni meccsen Woodcock helyzeténél. Látszik a gombfocipálya széle is. Tavasszal játszottak először, Zoli ötlete volt, elmagyarázta a szabályokat, aztán elővette a két zöld színű kaput, a labdákat meg a két megmaradt játékosát. A többit elkótyavetyéltem, ezt mondta. Pár nap alatt Pisti összeszedett egy csomó gombot, főleg otthonról, Zoli kiválogatta a jókat, és megtanította, hogyan lehet ragasztással, csiszolással igazi játékosokat csinálni. Izgalmas volt, eltartott egy hétig. Az egész nyarat végig gombfocizták, legtöbbször Zoli nyert, de a vége felé már alig tudott felkelni és odaülni az asztalhoz, amit úgy neveztek, hogy Wembley-stadion. Szomorú volt, azt mondta néha, hogy sajnálja, nem megy, sérültek a sztárjátékosok. Néhányszor még jobban lett, felkapaszkodott, de már nem nagyon ment neki a játék, látszott, hogy fáj minden mozdulat. Pisti szégyellt gólt löni. Az utolsó hetekben már csak beszélgettek, és az újságokat olvasták. Aztán Zolit elvitték a kórházba.

Az újságkivágások szinte csak az angol focistákról szóltak. Pisti nem tudta, mi volt az oka, hogy Zoli épp az angol focit szerette, de nem is érdekelte nagyon, magával ragadta ez a rajongás. A közösen vett újságokból is kivágták a képeket, az írásokat. Zoli odaadta a pénzt, ő meg leszaladt az újságoshoz. Bár néha neki is volt egy kis zsebpénze. Az apja elégedetlen volt, hogy ilyesmire költötte.

A pálya elég kicsi volt, legfeljebb nyolc plusz egyes csapatokkal lehetett rajta játszani. Megállapodtak, hogy megosztóznak az angol csapaton, amelyik a világbajnokságon szerepelt. Az album első fociképe Peter Shilton integet, ő volt Pisti kapusa, Zolié pedig Ray Clemence, aki azóta már Bencéé lett. Pisti nála játszott először teljes csapattal; Bencének az apja szerzett egy nagy falapot, ami csak a földön fért el, és a meccsek után be kellett tolni az ágy alá. Pali bácsi még vonalakat rajzolni is segített. Pisti az apjára gondolt; ő butaságnak tartotta a gombfocizást, és mindig figyelmeztette, hogy ha romlanak a jegyei, akkor megtiltja, hogy Bencéhez járjon.

A következő képen három felugró játékos volt, mindannyian az erőlködéstől eltorzult arccal. Ezután jöttek Zoli kedvencei, az elegáns játékosok, ahogy ő nevezte őket. Tony Woodcock a nagy, göndör hajával, olyan, mintha táncolna a labda körül. A kép mellé odaírták, hogy 1979 végén a Nottingham Forestből az Arsenalhoz igazolt. Még szerencse, hogy nem a Liverpoolba. Ez volt Bence csapata. Amikor először játszottak egymással, kiderült, hogy Clemence, Thompson és Neal mindkét

csapatban megvan. Bencének annyira megtetszett ez a három gomb, hogy kérte Pistit, cserélje el őket. Pisti elsőre nem akarta, de aztán Bence felajánlotta értük a legjobb gombját, és az pont jó lett Woodcocknak, aki addig csak egy kis lecsiszolt fülesgomb volt. Azóta ő volt a csapat legjobb góllövője. Pisti fel is mondta magában: hetvenhárom mérkőzés, huszonkét gól. Az olaszok elleni győztes meccsen Robson indításából, a bal oldalról lőtte be az egyetlen gólt. Úgy látta maga előtt, mintha film lett volna.

Lapozott. Három oldalon csak Trevor Francisról készült képek voltak. Nottingham-mezben, angol mezben, melegítőben, öltönyben. Egy összehajtogatott poszteren a labdán ült és mosolygott. Ő volt Zoli legnagyobb kedvence. Amikor csiszolták a gombokat, nem talált megfelelőt neki, mindegyikkel elégedetlen volt, azt mondta, Francist még meg kell keresni. Pisti azóta titkon várta, mikor bukkan fel. Néhányszor még a szomszéd utcában lévő Röltex boltban is körülnézett, de hiába, Francis rejtély maradt. Az a gomb, ami a nevét viselte, csak ideiglenes volt, és egy idő után ki is került a csapatból. Francis nincs formában, mondogatta Pisti magában, és kiszámolta, hogy még csak négy gólt rúgott.

Egy Liverpool-csapatkép következett, ez megvolt Bencének is, aztán Kevin Keegan csíkos mezben, épp kiáltott valakinek. Eszébe jutott, hogy Zolinak volt egy Nottingham-képe is, meg még több lap Shiltonról és Francisról. Talán lent vannak a pincében, Zoli búvóhelyén. Kicsit gondolkodott, mit tegyen, aztán letette az albumot az ágyra, és kiment a nappaliba. Laci bácsi épp szódát töltött a poharába, és rögtön meg is itta az egészet.

– Laci bácsi, lemehetek a pincébe?

– Menjél, ha nincs jobb dolgod. – A nagybátyja rá se nézett. Felvette a ceruzát, és visszatolta a szemüvegét, mert már lecsúszott az orra hegyéig.

Pisti felvette a cipőjét, leakasztotta a kulcsot a bejáratnál, kilépett a házból, és a pinceajtóhoz ment. Kinyitotta, és tapogatózva megkereste a villanykapcsolót. Egyetlen égő világított, és a nagy rendetlenségben nem tudta, hol kezdje a keresést. Amikor a legutóbb itt járt, még Zoli életében, minden szépen el volt rendezve a polcokon és a földön is. Beljebb lépett, és meglátott egy elemlámpát az egyik halom oldalában; felvette, kipróbálta, működött. Először azt a sarkot nézte át, ahol Zoli dolgainak kellett lennie. Talált néhány mesekönyvet, játékkatonát, egy „Gazdálkodj okosan!”-t, egy zacskónyi építőköcsköt, két kopott lendkerekes autót, egy csomó Búvár zsebkönyvet és egy pakli autóskártyát. Talán meg kéne kérdezni Laci bácsit, hol a többi holmi, gondolta. Nem, mégse.

Átkutatta a polc előtti halmot is. A szakadt dobozokban régi könyvek voltak, egy ládában penészes, büdös krumpli, arrébb egy szétszedett asztal darabjai. A szemközti szekrényen befőttesüvegek álltak, a földön szilánkok, biztos leesett az egyik. A hátsó falhoz alig lehetett eljutni a dobozoktól, és ott már elég sötét is volt. Pisti a lába elé világított, átmászott az egyik rakáson, talált egy halom újságot, de azok a Laci bácsi napilapjai voltak, összekötötték őket madzaggal, az egyik már elszakadt, és a köteg beledőlt egy ládába, amiben virágcserepek álltak. Átlépte őket, de a cipője beleakadt egy darab drótba. Ott állt féllábon, egyensúlyozott és nézelődött. Ahogy ki akarta szabadítani a lábát, majdnem elesett, elejtette a lámpát, és megtámaszkodott egy faladában. Felsértette a kezét. Amikor végre biztosan állt, felvette a zseblámpát, ami szerencsére nem aludt ki, és megnézte a sebet. Vértzett. Arra gondolt, az

apja biztos megkérdezi majd, ha hazaért, hogy miért nem inkább leckét írt. Mehetnékje támadt. De a fal menti kupacot még át kellett kutatnia.

Ide-oda kapaszkodva átvergődött még néhány dobozon, és megállt közöttük. Körbevilágított. Poros kacatok. Beletúrt az elsőbe, amiben edények voltak, aztán folytatta, sorban belenézett mindegyikbe. Régi asztalilámpa, függönycipeszek szétszóródva, táska szakadt pánntal, kölnisüvegek, mind idegenek voltak a számára. Eszébe jutott, hogy otthon még soha nem járt a pincében. Pedig biztos ott vannak a régi játékok. Sanyi bácsi, aki a földszinten lakott, azt mesélte, hogy oda bújtak az emberek, amikor a repülőgépek bombázták a várost. Pisti kicsit félt, hogy ha lemenne, talán megint bombáznának. Harmadikos korában két osztálytársa hívta, hogy menjen velük felderíteni egy régi pincét, de nem ment. A fiúkat aztán elkergette az ottani házmester. Sanyi bácsi is elkergette volna őket, gondolta Pisti.

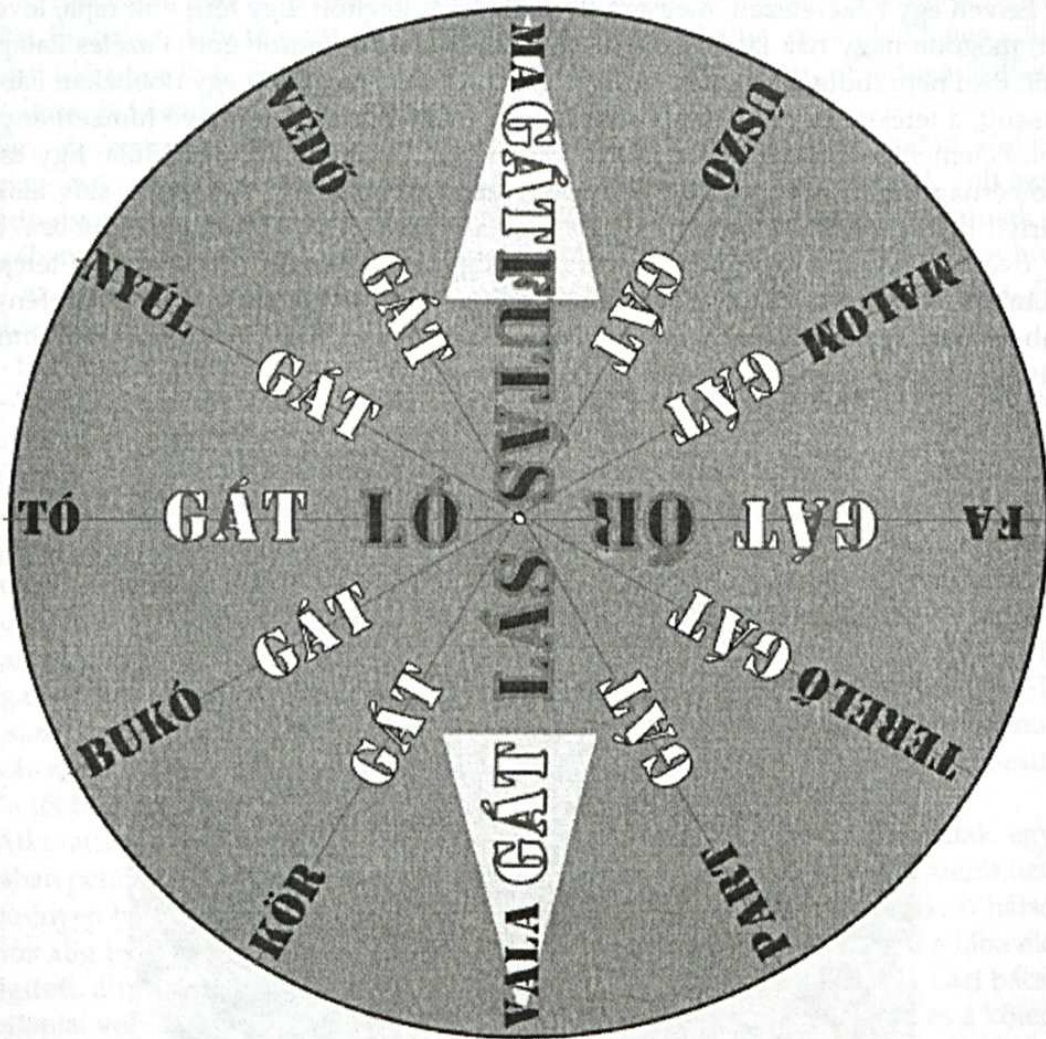
Felvett egy bekeretezett, megsárgult fotót, és rávilágított. Egy férfi volt rajta, lovon ült, mögötte nagy ház látszott. Büszkén kihúzta magát, mosolygott a széles kalapja alól. Pisti nem tudta, ki lehetett. Ahogy letette a képet, meglátott egy dobozkát. Fából készült, a tetejére egy üveglapot tettek, hogy megvédje az alatta lévő hímezett anyagot. Felemelte a dobozt és kinyitotta. Olyan volt, mint egy kincsesládika. Egy csomó cérnagurigát, egy gyűszűt, egy gyógyszeres dobozt meg egy piros, szív alakú párnát rejtett, amiből három tű állt ki. Pisti anyjának is volt ilyen varródoboza, de az övéről hiányzott a hímezés. Kivette a gyógyszeres hengert, lecsavarta a tetejét. Gombok. Vigyázva kiszórta őket a tenyerére. Volt köztük szép, gyöngyházfényű kabátgomb, egy-két fülesgomb, apró inggombok és egy nagy, fehér télikabátgomb. Tátva maradt a szája. Megtalálta Trevor Francist.

PAPP TIBOR

Órakeretek

Számlel no 17.

BEDECS LÁSZLÓ

„Bélyeg helyett kukac van”

Költészet a digitális korszakban

Nem sorolom, mi minden van válságban manapság, de azért jó, ha tudjuk, hogy a költészet nincs egyedül. Az értékféltek leginkább a kereskedelmi szempontok megjelenésében, az oktatás színvonalának hanyatlásában (jobb esetben csak struktúrájának átalakulásában), illetve a tévék és rádiók elitkultúra-ellenes, butító kampányaiban látják az okokat. Eszerint minden, ami a közvélemény-formáló médiumokból kimarad, úgyszólván halálra van ítélve, nem-létezőnek tekinthető. Így aztán a digitális rendszerváltás vesztese lenne a költészet is, mely sokak szemében maga az anakronizmus, lassúságával, homályosságával, utalgatásaival és más nehézségeivel együtt. Hiszen ki olvasna ma verset? És minek? Vannak ennél sokkal kellemesebb és pláne szórakoztatóbb szabadidős tevékenységek is. Sőt – mondhatná bárki – csak olyanok vannak.

De ennek nem kéne feltétlenül így lennie. A kor felgyorsult információcseréjéhez szokott *fogyasztók* igényének a vers éppenséggel meg is felelhetne, hiszen rövid, klipszerű, egy-két üzenetre épül, rendszerint van benne valami újdonság, de mégis szabályozott keretek között formálódik. Ráadásul terjedelménél fogva sokkal könnyebben továbbítható, tárolható és olvasható az új információs felületeken, például az interneten, mint bármilyen próza. Azaz a vers sokkal inkább lehetne a huszonegyedik század műfaja, mint mondjuk a nagyregény. Ez utóbbi, gondoljunk csak Esterházy, Nádas vagy Spiró újkori sikereire, mégis nagyságrendekkel több olvasóhoz jut el, mint a legsikeresebb verseskötet. Vajon miből származik ez a kétségkívül meglévő ellentmondás?

Az egyik ok a költészet ünnepélyességének máig fennmaradt illúziója lehet. Isten óvjon a küldetéses költőktől, a váteszeketől, az igazság bajnokaitól, mert alighanem ők azok, akik miatt a vers a szavalatok nem-szeretem közegében marad, akik miatt a költészet valami súlyos, komoly, a felelősség üzenetet hordozó művészetnek látszik, és mint ilyen, elmélyülést, esti csendességet, kandallót, vagy legalábbis egy iskolai évnnyitót igényel – olyannyira, hogy máshol és máskor már-már szentségtörés emlegetni. Pedig a költészet nem csak ilyen, sőt, egyre inkább nem ilyen. Egyre több kötetben láthatjuk, hogy a vers lehet nyitott, játékos, olvasmányos, az élet és a halál kérdéseit elkerülő művészet is, és így rögtön élvezhetőbb, sőt átadhatóbb. És éppen ez az, amit az új média lehetőségei még egyértelműbbé tesznek. Az internet ugyanis közelebb hozta egymáshoz a szerzőt és az olvasót, sőt a szöveget és az olvasót is, de mégis csak a szöveg minőségén és milyenségén múlik, hogy ez a kapcsolat intenzívvé válhat-e. A probléma, azaz a jelenkor költészeti igényének metaforája lehetne a 2003-as *Versmetró*-projekt, melyben rövid, két állomás között

elolvasható és befogadható szövegeket kértek a szervezők neves költőktől, és a beérkezett művekkel vagy két hónapra ki is plakátolták a budapesti metró kocsijait. Csak két perc volt és van azóta is az olvasó elérésére, de ez épp elég lehet egy messze ható találkozásra – ha a művész, pontosabban a vers is nyitott erre, azaz, ha képes alkalmazkodni a befogadás megváltozott feltételeihez.

Az új média terjeszkedése és a kultúrát alakító hatása ezen a szűk példán is megfigyelhető tehát. Az irodalmi portálok, a szerzői honlapok és blogok, illetve a folyóiratok online kiadásai ugyanis nemcsak teret, azaz publikálási lehetőséget adnak a szerzőknek, hanem igényeket is megfogalmaznak velük szemben – ha kimondatlanul is. Azt régóta tudjuk például, hogy a médiumok változása átalakítja a szöveg keletkezésének feltételeit (szövegszerkesztő versus írógép, illetve kézírás), de arról ma még kevesebb szó esik – bár McLuhan beszél róla –, hogy a médiumok nem afféle súrlódásmentes csatornák, hanem maguk is alakítói, még hozzá aktív alakítói a szövegnek – azaz a befogadás feltételeire is hatással vannak. Nézzünk erre néhány példát.

Az új média költészetre gyakorolt hatásának egyik leglátványosabb területe az úgynevezett sms-költészet megszületése. A százhatvan karakternyi terjedelmet itt egy külső szempont, a mobiltechnológia vonatkozó korlátai szabták meg. És bár a kisformák (haiku, epigramma stb.) korábban sem voltak idegenek a lírától, látni fogjuk, hogy a sms-vers nem pusztán terjedelmével idomul az új médiához, hanem beszédmódjában, sőt szókészletében is, és persze azzal is, hogy megszólított és megszólítottat, azaz egy versen belüli kommunikációs szituációt is feltételez. Turczy István 2002-ben megjelent *Sms 66 kortárs költőnek* című kötete például nem csupán az akkor még viszonylag új kommunikációs forma verssé emelésének poénja miatt érdekes, hanem azért is, mert ebben a gesztusban a kor adekvát kommunikációs csatornájára tett javaslat fogalmazódik meg, némi keserőséggel persze. A hajdani episztolák, az „olvastam költőtárs”-féle versek helyét eszerint azért veszi át az sms-vers, mert az élettempó nem teszi illővé, hogy ennél hosszabban tartsuk fel az üzenet címzettjét. Így a versforma választásával – figyelem! – a szerző olyan tradicionális problémáról is gondolkodik, mint a barátságok tartalma és mélysége. Sőt, még a sms-forma egy másik fájó aspektusa is ráirányítja a figyelmet. Mégpedig a marandósággal hiú vágyára. Egyre inkább elkerülhetetlen ugyanis a szembesülés azzal a felismeréssel, hogy csak az a szöveg maradhat fenn, amelyiket valamilyen médium képes megőrizni. Az sms azonban nem ilyen, hiszen, mint tudjuk, tulajdonságait tekintve inkább a szóbeli kommunikációhoz van közel, azaz kifejezetten pillanatnyi, nem megőrzésre szánt információkat közöl. Ez pedig úgyszólván ellentétes a modern költészet létforrásával, a megőrzésre törekvéssel, vagy hadd ne mondjam, az emlékmű állítás vágyával. Mindez pedig még akkor is elgondolkoztató, ha az sms-versek paradox módon itt könyvvé szerkesztve jelennek meg, tehát mégis igyekeznek belekapaszkodni a régi, az új média által veszélyeztetett paradigmába. Másrészt azzal, hogy a versek címzettje a kortárs magyar líra krémje, a szerző a jelenkori költészet egészére ráterheli a problémát, mely ilyenformán a terjedelem, azaz a figyelem fogyásáról, a kapcsolatok, azaz az intimitás lazulásáról és a megőrizhetőség kérdésessé tételéről is szól.

De írt sms-verset (gondolom, mások mellett), Nyilas Attila, Térey János, Fodor Ákos és Varró Dániel is. Hadd foglalkozzam ezek közül most Varró Dániel munkáival. Rögtön az *sms 6* cíművel:

*hogy mondjam el milyen nagyon szeretlek én ha bakker
nem áll rendelkezésemre több csak 160 karakter*

Illetve egy másikkal, a szimpla sms cíművel, mely nem csak Varró költészetére, de a tárgyalt jelenségre is nagyon jellemző:

*azt írom + most 1 smsbe
hogy beléd vagyok kedvesem esve
vágyak dobálnak partra kivetnek
billentyűzárát oldd ki szívednek*

Ezek a kis versikék valószínűleg nem tartoznak Varró Dániel főművei közé, mégis említést érdemelnek, mert megmutatkozik bennük a kortárs magyar vers azon könnyedsége, mely nagyrészt épp Varró korábbi munkáihoz köthető, és amely az új médiáknak köszönhető szabadságérzettel töltötte meg a versnyelvet. De ezen kívül konkrétan az is, miként változhat meg a szöveg felépítése vagy képe ebben a játékban. Külön fontos kiemelni, hogy ezek a munkák a maguk ártatlanságával és bájával együtt is igencsak harciasak, és épp a tragizáló, komolykodó, kizárólag a lét mély bugyrait kutató költészetek privilégiumait támadják. Varró ugyanis azt állítja, hogy a költészet mesterség, azaz rímeket lehet akár felkérésre is faragni (elő is fordul vele), és ezek, ha értő kezekből kerülnek ki, lehetnek ugyanolyan értékesek, mint a pokol bugyraiból előtörő költemények. Sőt, mást is állít. Azt, hogy a vers elsősorban a forma miatt vers – legfőbb értéke tehát a „megcsináltság”. Én pedig azt állítom, hogy a Varró-féle költészet sikere annak köszönhető, hogy a digitális kor másféle olvasókat nevel, másféle igényekkel – és ez a költészet ezeket az igényeket ki tudja szolgálni. Ebből itt az állítás második fele az izgalmasabb. Az, hogy a médiák átalakulása közvetlen hatással lehet a költészet nyelvére és formájára. Hiszen az már csak a megerősítő visszacsatolás, hogy a megszülető új költészet új olvasókat talál, alkalmasint olyanokat, akik a klasszikus, tragizáló irodalomtól elfordultak.

Mindez azért is fontos, mert az sms-vers populárisabb formája a költészetrel való találkozás leghétköznapibb módja. Miről beszélünk? Arról, hogy aligha van olyan olvasója ennek a dolgozatnak, aki nem kapott még újévi üdvözetet, születésnapjókívánságot vagy csak egy viccesnek szánt, versbe szedett, rímelő üzenetet a telefonjára. A botcsinálta poéták kínos sorai persze igen messze vannak a vers legtagabb fogalmától is, de gondoljuk meg, sokaknak pusztán ennyi emléke maradt az irodalomról, és ha nem csipogna néha-néha a mobil, ha nem gondolná valamelyik ismerősük, hogy ez a legeredetibb vagy a legviccesebb módja a köszöntésnek, rímmel talán évekig nem találkozónának. A rímek persze olyanok, amilyenek: „Jön majd éjszakára nappal, tavasz követ minden telet, ígérem hogy mindig a legjobb barátod leszek!!!!!!!!!!!!!!” Akinek viszont nincsenek jófej barátai, az elő is fizethet a versikékre, például a <http://marcigyurmablog.uw.hu> honlapon, ahol a következőt kínálják: „Ha szeretnél egy verset kapni minden nap, amely tükrözi az adott hangulatodat, akkor csak annyit kell tenned, hogy írsz egy sms-t a 0670-5996000-re, az alábbi üzenettel: »kérekegyverset« és utána meg egyszerűen írd le, hogy milyen hangulatban vagy. Pl. álmos, ideges, stb. És percekben belül eljut hozzád a frissen íródott, szuper költemény, csak neked, csak tőlünk!!!” Végül is a vers majd minden ismerve felfedezhető ezekben

a művekben: rímelnek, próbálnak szellemesek lenni, és még egy hangulatot, ráadásul az olvasó aktuális hangulatát is kifejezik. Várható ennél több a költészettől a digitális korban (vagy akármilyen korban)? Reméljük azért, hogy igen...

Az új média költészetre gyakorolt hatásának másik terepe a technokrata szókészlet beszűrődése a költői nyelvbe. A „csúcsidő kedvezmény”, a „hekker”, a „szélessáv”, a „nincs új üzenet”, a „mentés másként”, a „billentyűzár” és az ezekhez hasonló műszavakra és kifejezésekre gondolok, melyek még ma is idegennek hatnak a szépirodalmi szövegekben, és megjelenésüket szinte kivétel nélkül egy-egy ironikus gesztus kíséri. A költészet, miközben ezekkel a szavakkal frissíti saját nyelvét és teszi eltéveszthetetlenül kortársunkká a verset, mintha azt leplezné le, milyen naiv automatizmussal vesszük át és használjuk a reklámok kínálta szótári újdonságokat. Az átlagfogyasztó ugyanis könnyen sajátjának érzi, azaz távolságtartás nélkül használja ezeket a tegnap még nem is létezett varázsigéket, anélkül, hogy egy percig is elgondolkodna a kontextusaikon vagy alkalmasint a jelentéseiken: wlan-kapcsolat, modem, hddvd, blueray, blutruth, wifi – mit kezdjünk ezekkel? Néziünk erre a kérdésre is válaszokat, és vegyük észre, hogy itt is, mint az sms-verseknél láttuk, némi nosztalgia érződik egy régi, a költészetnek inkább kedvező kor iránt. Az első Tatár Sándortól, a *Blues, melyben a szerző hamvakat west el* címűből:

*Túl, ah, a negyedik X-en
nem vidít már az Ericsson;
ha rajta SMS pittyen,
biztos, hogy mást várok titkon.*

*Nincsen kávéházi szeglet,
hol magam meglepni tudnám,
a Múza ma még kegyelget,
de holnap mondhatja: un mán.*

Ugyanő a *Szindbád visszakívánczik Ó-Budára* című versben:

*Még akkor nem lehelték Nokiába...
nem bémvén süvített még a széptevő;
volt, hogy a lány sokáig várt hiába...
Be más volt akkor, más a térerő!*

A szerelmi költészet nehézségeit már a posztmodern magyar költészet Tandori Dezső melletti első képviselője, Petri György is megénekelte a hatvanas évek végén, és a helyzet azóta sem javult: a pátosz, a lélek kiteregetése, az érzelmek ironia nélküli ábrázolása azóta sem dívik. Épp ezért lett az utóbbi évtizedek költészetének alapkérdése az, hogy miként lehet valamilyen módon visszanyerni a versbe például a szerelmet, mint témát. Voltak kísérletek például az árnyoldalak, a szakítás versbeli elbeszélhetőségére (Oravecz Imre), az idézetszerűség játékának bevonására, vagy az érzelmek nélküli testiség ábrázolásra (Orbán János Dénes), a női szempont érvényesítésére, illetve a szerepek túljátszására (Karafiáth Orsolya) és íme, most az új média nyelvének bevonása ígér új válaszokat. Király Levente írt egy igen érdekes, négyrészes sorozatot *Szerelem 1.0, 2.0* stb. címeikkel, de most mégis

megint csak Varró Dánieltől idéznék, mégpedig a *Vers az elektronikus levelekről, amiket váltunk* című szövegéből:

*az egész világ csak egy linkgyűjtemény,
s a dolgok benne a linkek –
kattintsak bárhová, te tűnsz elém,
te vagy a honlapja mindennek.*

De meg kell még említenem Térey János *Paulusát* is, melynek főhőse egy hekkerből lett rendszerfelügyelő – így a szöveg teljes egészében ráutalódik az új média nyelvére. És hadd példálózzak végül Parti Nagy Lajos versével, mely ugyan nem szerelmes, de nem ám, viszont a megszólítás miatt a levél, az e-mail és a vers egymást átszövő és kizáró attribútumai nagyon jól kirajzolódnak benne. *E-mail Móser Zoltánnak:*

*nincs mit írnom
nem kell
összeszavazni mindent
ez se vers*

*ez egy levél
a vers csak
áthullana rajta
csak átfújna a szél
át hangtalan*

*ez a levél
egy tiszta jel
egy tiszta lyuk
nem lesi önmagát
nem kérdi nézed-e*

*nem kell megírni
van*

Dolgozatomban tehát arról kívántam elgondolkodni, milyen lehetőségei vannak a szépirodalomnak, azon belül is a kortárs költészetnek a digitális korban. Mert miközben a költészet egyre inkább anakronisztikusnak tűnik a gyorsan fogyasztható médiatermékek áradatában, az internet új esélyeket is ad szerzőknek és az olvasóknak. Az irodalmi portálok, blogok és egyéb honlapok könnyen elérhetővé tették a szövegeket és a szövegekkel kapcsolatos információkat, ráadásul a vers rövidege, villanás- sőt nem ritkán klipszerűsége elvileg meg is felelne a kor fogyasztói gyakorlatának. Mindez azonban nem csak esély, de az írói gyakorlatot és gondolkodást is nagyban befolyásoló tényező, sőt a versnyelvre és a -formákra is hatást gyakorló esemény. Fentebb tehát elsősorban erre, az új média kimutatható hatásaira kívántam példákat hozni. Ezek közé tartozik a kor jellemző szavainak és fordulatainak beszűrődése a költői nyelvbe („mentés másként” stb.), a formák egyszerűsödése, a

szövegek rövidülése, azon belül is az „SMS-költészet” műfajának megszületése, vagy például a Versmetró projektjeinek sikere. Mindezek konklúziója, hogy a szép-irodalom nem csupán elszenvedője a társadalmi és technikai változásoknak – ahogy azt sokan láttatni szeretnék –, hanem haszonélvezője is. Ha élni tud az új médiumok kínálta lehetőségekkel, illetve kreatív válaszokat ad azok igényeire, a korábbinál is sikeresebb lehet. Még akkor is, ha mindez az irodalomról való gondolkodásunk változásával is együtt jár.

BEDEGI DEA

Cene gál István festőművész a „régijéről”*

A hazai, kortárs festőművészek megítélésében mindmáig meghatározó szerepet játszik a véleményformáló viszonya az újjáéledt és hazánkban is kétségtelenül jelenlévő realista ábrázoláshoz és ezen terület művelőihez. Sokszor hallhattunk már disszonáns felhangokat, elítélő megjegyzéseket, láthattunk egy-egy fintort, holott a világ művészeti központjaiként számon tartott helyeken már régen túl vannak a dolgok újraértékelésén és a vezető galériák kínálatában ugyanúgy megtalálhatók az absztrakt alkotások, mint a hiperrealisták. Elég, ha Gottfried Helnweinre, Jesús Sánchezre, Raphaella Spence-re vagy a magyarokra, pl. Csernus Tiborra, Sándorfi Istvánra gondolunk, akik bevezették a mába, művelték és művelik ezt a „régijű” ábrázolásmódot vagy valamely változatát és nemzetközileg is elismert művészeként találták meg a boldogulás útját, tegyük hozzá, többnyire nem hazánkban.

A közelmúltban búcsúzhatott Párizsban, majd Magyarországon is a hazai műértő közönség Sándorfi Istvántól, akit a hirtelen és váratlan halál ragadott el. Magyarországi búcsúztatása mindmáig keserű emléket jelent minden művészetszerető embernek, aki jelen tudott lenni a szertartáson. Az ember azt hihetné, hogy ennyire nem lehetünk lemaradva a világtól, de meglehetősen hamar rá kell jönnünk, bizony lehetünk, pedig már jócskán mögöttünk van a történelminek nevezett, a frankfurti Kunstvereinben megrendezett *Deutschlandmalereizweittausendzwei* (Németországi-festészetkétezerkettő) című kiállítás és 2003 is régen volt, amikor a hazai művészerkeket borzolta az erről a témáról szóló vita, amit a *Műértő* hasábjain kíséreltünk figyelemmel. Ebben a vitában szólalt meg és máig érvényes igazságokat írt le Sturcz János, aki így kezdte *Az akadémikus hiperrealizmustól a radikális neokonzervativizmusig* *Konceptualitáson átszűrt festészet* című írását (*Műértő* – 2003 november): „A hazai kortárs képzőművészet valóban új, nemzetközi összevetésben is specifikus jelensége a „realizmus újjáéledése” a közép- és fiatal festőgenerációk tevékenységében. Az eddigi hozzászólásokból úgy tűnik, a kollégák nemigen tudnak mit kezdeni vele, s legtöbbször múltba fordulás-ként, »akadémikus hiperrealizmusként«, jól eladható galériás művészetként értékelik (le). A »retinának« szóló festészetet átlag minden két évtizedben hol konceptuális, hol technokrata alapon elparentáló mítoszok nyomán főleg azt nem tudják eldönteni, hogy szabad-e szeretni a csak (?) látványon alapuló piktúrát, vagy jobb az új, elektronikus médiumokkal szemben elavult, intellektuálisan sovány, populáris-kommerciális művészetként leírni.”

Cene gál István festőművészt többek között ezekről a kérdésekről is faggattuk, hiszen érintett ezekben az ügyekben. Cene gál István Cereden élő, Salgótarjánhoz ezer szállal kötődő művész 1969-ben született. Rajz tanulmányokat Iványi Ödön, majd Földi Péter irányítása alatt folytatott, művészettörténetet hallgatott dr. Végvári

* Az előző számunk borítóját Cene gál István *Nem én kiáltok* című festményével illusztráltuk.

Lajos professzornál a Miskolci Bölcsész Egyesületben. Tagja a Magyar Festők Társaságának és a Texasi Brownflower Creative Group-nak. Az elmúlt években kiállított Győrben (Horváth Galéria 2001), Mosonmagyaróváron (Magyar Galéria 2001), Debrecenben (Csokonai Színház 2002), Salgótarjánban (Balassi Bálint Megyei Könyvtár – Bóna Kovács Galéria 2004), Debrecenben (Kortárs Galéria 2004), a SzeptemberFeszt keretében (Cered 2004), The Art of Meeting – Hága, Hollandiában 2005-ben és ezeket megelőzően Miskolcon, Budapesten több alkalommal, Tatabányán, Szentendrén, Szolnokon. Munkásságát szinte napi pontossággal figyelemmel kísérhetjük az interneten is, a www.cenegal.hu vagy a keresőkben megtalálható címeiken.

Istvánnal a saját képei között beszélgethetünk, pedig nem otthon van, nem is a műtermében. Egy magánlakás ez, ahol találkoztunk és egyre több ilyen magánlakás van Magyarországon, külföldön, ahol a falakon megtalálhatók a művei. Képei békésen megférnek a falon Molnár Icsu, Czinke Ferenc, Hibó Tamás, Földi Péter műveivel. A képek nem bántják egymást.

István jóképű, magas fiatalember, meglehetősen magabiztos nyilatkozó, aki hozzászokott a nagyobb nyilvánosság előtti szerepléshez is, de a műterem magányában érzi magát igazán otthon.

– *István! Te szürrealista képeket festettél, nem is olyan régen...*

– 10 éve. Illetve még most is elkalandozok néha-néha, de már nem jellemző...

– *Most a hiperrealista stílushoz állsz közel?*

– Ezt nehéz lenne így, ennyire bekategorizálni... Az a lényeg, hogy nagyon sokáig szürrealista képeket festettem, de már ezek is mind a tradicionális festészethez voltak közel. Magyarán, látványelvű festészetnek nevezném, ahol lehet látni, hogy mi van. Volt egy hároméves kalandom, az egyiptomi sorozat, ami utólag zsákutcának bizonyult. Ebből nőtte ki magát az úgynevezett fény-árnyék sorozat, aminek látványban köze van egy kicsit a fotorealizmushoz vagy ehhez az új figurális művészethez. Ez mindenképpen egy olyan dolog, amiben örömet lelem. Hogy most minek nevezzük, azt nem tudom pontosan... Vannak olyan képeim, amik kifejezetten fotorealista alkotások, de nem lehet azt mondani, hogy minden képem csak fotorealista. Inkább azt mondanám, hogy a tradicionális festészetben belül ez a látványelvű festészet. Ez az, ami engem megfog.

– *Ez a fajta festészet tökéletesen beleillik a Csernus, Sándorfi vonalba...*

– Igen, nem tagadom hatással voltak rám. Egyrészt Csernusnak a nagy kiállításai, illetve a párizsi útjaim, kinn Sándorfinál, ez mind célirányos volt. Azért mentem, hogy ezeket a képeket megnézzem. Akár Rómára vagy Londonra gondolok, kifejezetten olyan galériákat kerestem fel, ahol a tradicionális vagy „újfigurális”, látványelvű festészeti alkotásokat lehetett látni. Az utóbbi négy-öt évben festett képeimen, a fény-árnyék ciklusba tartozókon látszik is, hogy a Csernusék által képviselt vonal lelkileg közel áll hozzám.

– *Mi a magyarországi helyzet, a kortárs galériák és ezeknek az alkotásoknak az értékesítése terén? 2003-ban volt a realizmusról egy nagy vita. Ezt biztosan figyelemmel kísérted. 2002-ben volt, ha jó emlékszem a frankfurti tárlat és azt mondták, hogy igen, ennek a stílusnak újra helye van a világ képzőművészetében. A realista, fotorealista vagy hiperrealista irányzat alkotásainak azóta stabil helyük van a világ nagy galériáiban, úgy az Egyesült Államokban, mind Angliában, Franciaországban. Mintha Magyarországon döcögősebben mennének a dolgok...*

– Ez a dolog engem akkor is érdekelne, ha mondjuk nem volna ilyen trend a világban. A trendek ugye mindig változnak. Az igazság, ahogyan a Sándorfi is mondta, hogy Franciaországban is voltak olyan időszakok, amikor a párizsi FIAC-on, ezen a nagy művészeti vásáron nem hagyták kiállítani a figurális képeket. Aztán pár év elteltével nagyszabású egyéni kiállításokat csináltak neki. Ennyire megváltoztak a dolgok. Az utóbbi időkben gyakran jártam külföldön és azt látom, hogy nagyon-nagyon jól elférnek egymás mellett ezek a stílusirányzatok és az avantgárd, az absztrakt vagy a nonfiguratív művészet mellett a látványelvű új figurativitás is mindenképpen megjelenik, sőt annyira, hogy nyugaton már nem egy olyan galéria van, ami ezekre a stílusokra szakosodott. Magyarországon nagyon fura helyzet van, mert a kortárs műkereskedelem nem nagyon létezik. Ahogyan egy jó barátom mondta: itt „fesztivál festészet” van. Magyarországon mindenféle tárlatokon keresztül – tavaszi, őszi, békéscsabai, hódmezővásárhelyi satöbbi, satöbbi – próbálnak a festők díjakhoz, vagy pozíciókhoz jutni. Ami önmagában jó dolog, de csak egyirányú. E mellett nagy szükség volna a pezsgő kortárs műkereskedelemre. Kicsi ország vagyunk kicsi piaccal, nagyon kevés még az olyan kereskedelmi galéria, ahol nagy volumenben foglalkoznának kortárs művészettel. Tudjuk, hogy a nagy aukciós házakban lévő régi műalkotások kezdenek kicsit visszább szorulni. Kvalitásos művek egyre kevésbé fognak elő- és piacra kerülni. Bízunk benne, hogy ugyanez majd felszínre hozza azt, hogy egyre nagyobb értéke lesz a kortárs művészetnek. Ezen belül, Budapesten meg vidéken, van egy-két olyan hely, amelyek kezdenek erre szakosodni. Mindenki keresi a saját útját. A Falk Miksa utcában több galéria nyílt, ahol már foglalkoznak kortárs képekkel. Többnyire még külföldön élő vagy ott sikert aratott magyarokkal dolgoznak, de eljön majd az idő, amikor nem csak egy szűk rétegnek lesz lehetősége arra, hogy kiállításokon adjon el képeket, hanem intenzíven belépnek a hazai kortárs alkotások forgalmazásába a galériák is.

– *Párizsban és Magyarországon többször találkoztál Sándorfival. Részt vettél a magyarországi temetésén is...*

– Hát, úgy gondolom, hogy Sándorfi egy nagyon különleges alakja volt a művészeti életnek, mert őt igazából nem lehet magyar festőnek nevezni. Magyarországon nem élt, korán, gyerekkorában került ki külföldre, ahol hatalmas karriert futott be, amivel – véleményem szerint – nem tudnak mit kezdeni Magyarországon. Ezek a kicsit szürrealisztikus, kicsit enigmatikus, kicsit fotorealista, de nagyon-nagyon festői módon megfogalmazott képei óriási üzleti sikert hoztak. Magyarországon valószínűleg még most futott volna fel az ismertsége. Egyre többen kezdték megismerni itt is, de ettől függetlenül még mindig ismeretlen festőnek számít. Az úgynevezett elit vagy magas művészetben belül annyira nem foglalkoztak vele, hogy kritikákat, írásokat még a hazai legjelentősebb művészeti lapokban sem olvastam róla. Valószínű, hogy eljött volna az ideje... Ha jól emlékszem, Csernusnak a '89-es műcsarnoki kiállítását nagyon sokan és sokszor lehúzták, plakátfestőnek nevezték és 10–20 év kellett ahhoz, hogy Csernus megítélése annyira a helyére kerüljön, hogy az egyik legsikeresebb, legkeresettebb lett a kortárs festők közül, illetve a legnagyobb hatással bíró kortárs festők közé lépett. Szerintem Sándorfi is ezt az utat járta volna be, de sajnos a halála ezt megakadályozta. A temetés is egy szimbólum volt, mert nagyon kevesen mentünk el az itteni búcsúztatójára. Körülbelül annyian voltak amennyien őt személyesen is ismerték, vagyis nagyon-nagyon kevesen. Ez furcsa

kontrasztban áll azzal, amit a külföldi kiállításain lehetett tapasztalni, a több ezres tömeget. Például az Art Miami-n a képei előtt több száz ember tolongott mindig. A nyugati világ nagyszerű kiállításai után egy nagy, moszkvai kiállítás terve foglalkoztatta. Már nem érthette meg, pedig még fiatal volt, 1948-ban született.

– *Téged mi foglalkoztat?*

– Hosszú évek óta a fény meg az árnyék dilemmája. Legyen ez látható egy testen vagy a műteremben vagy az utcán. Próbálok olyan szempontból fejleszteni magam, hogy egyre tudatosabban, egyre precízebben tudjak festeni. A hétköznapi élethez, ennek témáihoz vonzódok, nagyon sok aktot és utcajelenetet festek. Olyan témákhoz, amiknek különösen nagy, magasztos mondanivalójuk nincsen. Megfog a látvány és ami megfog, azt próbálok festeni. Mindig előttem van több képnek, 3–4-nek a terve és ahogy az időm engedi, úgy próbálok ezeket megfesteni. Természetesen a terveim folyamatosan változnak, egyre nagyobb méretű, egyre komplexebb képeket próbálok készíteni. Vannak ennek befolyásoló tényezői, ezért aztán van, amikor összejön és van, amikor nem. Úgy érzem, hogy még sok mindent kell tanulnom, kipróbálnom. Ezt az irányvonalat, amit az utóbbi 5–6 évben csinálok, ezt szeretném továbbra is folytatni. Maradva a figurális, látványelvű festészetnél.

– *A fotorealista alkotásokra általában jellemzők a hatalmas méretek. Tőled mikor látunk már ilyen nagyméretű képet?*

– Ha nagy műtermem lesz. Az, hogy milyen a méret, azt nagyban befolyásolja, hogy az embernek milyenek a technikai lehetőségei. Én viszonylag kis, négyszer négy méteres műhelyben dolgozom. Itt nehéz elképzelni, hogy kétszer három méteres képeket fessek. A méret, amiben a legkönnyebben, legbiztonságosabban mozgok, az az 1–1,5 méter körüli. A képeim döntő többsége ilyen. Remélem, egyszer lesz nagyobb műtermem, ahol jobb technikai felszereltséggel tudok dolgozni – valószínű, hogy ez a probléma idővel megoldódik – és lesz rá lehetőség, hogy nagyméretű képeket is festhessek.

– *Tudatosan vagy véletlenszerűen választod ki a képeid témáját?*

– Amit csinálok, az mindig nagyon tudatos, abban semmi véletlenszerűség nincs. Amit festek, azt mindig előre tervezem, nagyon komoly előkészítő munkát végzek minden egyes festményem esetében, úgyhogy nem úgy jön elő, hogy hirtelen kipattan a fejből és már csinálom is. Egy évben nem sokat, 20–25 olyan képet készítek, amit érdemes kiállítani, viszont ahhoz a 20–25 képhez nagyon komoly előtanulmányokat végzek. Viszonylag lassan festek, ennek a festészeti technikának ez az egyik hátulütője. Úgy dolgozom, ahogy régen a nagyok csinálták, rétegről-rétegre.

– *Kísérletezel is?*

– Fogjuk rá. A múlt évben kezdtem egy portré-sorozatot, ami teljesen különbözik attól, amit eddig csináltam. Ezek a portrék abszolút az én szórakozásomra készülnek. Lehet, hogy valaha ezekből is összejön majd egy kiállítás. Eddig 12 darab született. Viszonylag nagyméretűek. Mindig két hosszabb időtartamú munka között csinálom, amikor befejezem az egyiket és még nem kezdem el a másikat. Általában levezetésképpen festem őket a családtagokról, barátokról. És hát ezt is szeretném tovább folytatni, hogy egyszer majd egy 30–40 darabos arcképcsarnokként működő ciklussá váljon. Eddig alig voltak kiállítva, nem is nagyon szeretném, de ez egy nagyon érdekes kis vállalkozás. Most egyébként Földi Pétert festettem meg.

– *Mi lesz a következő nagy képterved?*

– Hagyományos festési technikával egy nagyméretű Balázs János-portrét szeretnék készíteni.

– *Hogy látod a helyzetedet itt, Nógrádban?*

– Miért? Van helyzet? Megmondom őszintén, én nem nagyon tartozom bele a hivatalos művészeti életbe. Nagyon ritkán adok be képet bárhova, sőt szinte sohasem. Pedig lehetne... Nagyon-nagyon régen, még a kilencvenes évek elején adtam be, de aztán úgy döntöttem, hogy járom a magam kis útját. Lehet, hogy rosszul teszem, lehet, hogy nem... – nem tudom. Egy a lényeg: Nógrád megyében van egy hatalmas festőegyéniség, Földi Péter, és úgy gondolom, hogy ezzel rettenetes nagy szerencséje van Salgótarjánnak meg a megyének is. Mellette minden elhomályosul. Mondtam is egyszer neki a műtermében, hogy a képeit nézni elég demoralizáló. Ilyen komplexitást elérni, mint amit Ő csinált a festészetében, nagyon sokáig itt a megyében, de talán az országban sem fog senki. Úgy gondolom, fiatal vagyok, van még idő előttem, csinálom, amit csinálnom kell. Ez egy belső szükséglet, nem lenne teljes a napom, ha nem festnék. Csak így tudok nyugodtan lefeküdni és ez a lényeg...

– *Tanítás is...*

– Igen-igen. Szóval, ez egy nagyon régi történet, 10 évvel ezelőtt kezdődött. Egy budapesti ifjúsági irodának a szervezésében csináltunk egy képzőművészeti klubot, ahol először rajzoltunk, majd festettünk. Ma már szinte csak a festésre koncentrálnak. Fiatalokat tanítok az alapokra. Nagyon sok ember megfordult ott az elmúlt 10 év alatt. Vannak olyanok, akik azóta képzőművészeti, művészeti iskolákba mentek és ott folytatják tanulmányaikat. Ehhez kapcsolódott egy nyári alkotótábor. Elterveztük, hogy Cereden fogjuk megcsinálni, ahol élek, és minden évben. Mára már szépen kifejlődött a dolog. Idén a tizedik évfordulóra készülünk. Minden nyáron 30–40 fővel dolgozunk közösen. Magasabb létszámot már nem is szeretnénk. További terveink is vannak, mert időközben a kapcsolataink révén részben nemzetközivé vált ez a ceredi tábor. Van egy olasz festőnk, aki már harmadik éve visszajár, idén pedig négy-öt svéd festő is várható. Döntés született arról is, hogy Győr és Pápa között – a Rába-parti Soborban –, egy kastélyszállóban beindítanak egy újabb művésztelepet. Felkértek ennek a művészeti tábornak az irányítására, vezetésére és megpróbálunk ott is összehozni egy – talán kettő – tíznapos alkotótábort.

– *Milyen hely Sobor?*

– Hogy milyen? Ez egy 200 fős település, ahol egy szállodatulajdonos vállalkozó megteremtett egy nagyon ideális környezetet. A lényeg, hogy hatalmas műterem készül, mindenféle feltételek adottak lesznek nem csak alkotótáboroknak, hanem egyéb táboroknak a megszervezésére is és ebből szeretne ott hagyományt teremteni. A cél az, hogy évente akár több alkotótábort is létrehozzunk. Ennek a szervezése most zajlik, külön weboldal készül majd, a promóciója most indul el. Igazából ebben én nem veszek részt, hanem majd csak a művészeti munkában. Fölkértek, hogy csináljam és szívesen elvállaltam. Valószínűleg oda is olyanok jönnek majd, akik a festésnek az alapjait próbálják elsajátítani. Terveim szerint festő barátommal, Karácsony Attilával közösen fogunk foglalkozni a tanulni, alkotni vágyókkal.

– *Mikor lesz újra jelentősebb önálló kiállításod?*

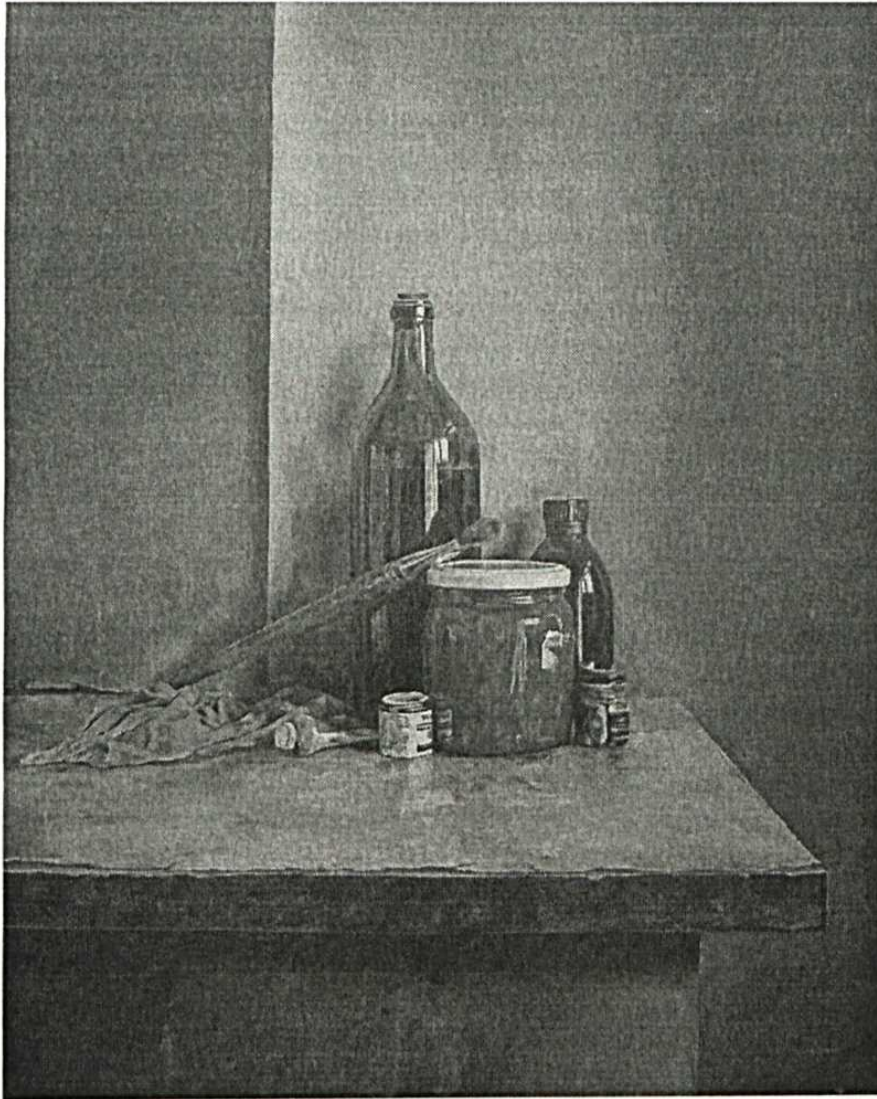
– Készülök egy nagyobb kiállításra. Már egy éve megy a szervezése. Ez Budapesten lesz és szeptemberben fog nyílni a Visnyei Galériában. Ők vállalták be a

szervezését. A kiállítás anyaga az utóbbi három-négy évben készült fény-árnyék vagy ahogyan te mondtad, a fotorealistább képekből kerül ki. Terveim szerint, olasz festő barátommal, Luciano Espositoval lesz közös ez a kiállítás. Róla tudni kell, hogy stílusában hasonló, látványelvű képeket csinál, és már nagyon sok kiállítása volt, főképp Lengyelországban. Rómában végzett a művészeti akadémián, egyébként Ancona mellett lakik. Nagyon jól kijövünk és ígéretet tettem neki, hogyha lehetőség adódik egy közös kiállításra, akkor abban segíteni fogok. Most van erre lehetőség és a galériás is partner. Hogy vendégművészként pár képpel hívom meg, vagy egy nagyobb szabású közös kiállításra, ez még most dől el. Vannak más, alakulóban lévő külföldi lehetőségek is. A sógorom, aki osztrák, fémszobrokat készít és egy innsbrucki vagy egy bécsi tárlat is körvonalazódóban van közösen vele. Valószínűleg a nyár vagy az ősz elején fog eldőlni, de mindenképpen a következő évben lesz. Ezeknek az előkészületei is most folynak.

– *Tartozol te valamilyen csoportosuláshoz?*

– Hivatalosan a Magyar Festők társaságának a tagja vagyok, de tevékenyen abban sem veszek részt. Csoportok mindig szerveződnek, de én nem nagyon szeretem ezeket. Van pár nagyon jó festő barátom, akikkel megbeszélünk egy s mást, de olyan vagyok, aki bevonul a műtermébe 3-4-5 napig és csak fest. A külső hatásokat megpróbálom kizárni. És akkor is ezt csinálom, ha soha senkinek nem tetszik – hála Istennek, azért ezt nem mondhatom el. Van egy utam, amit – úgy gondolom – folytatni kell. Sokan abban látják az érvényesülés lehetőségét, hogy mindenféle művészeti csoporthoz csatlakoznak. Valóban van ennek egy trendje meg útja, hogy hová lehetne eljutni ezáltal, egyre messzebb-messzebb egy picit az én lelkemtől... – ez távol áll tőlem. Nem szeretek részt venni nagy közösségekben. Egyedül az a közösség, amiben én jól érzem magam, az a kis művészeti csoport, a fiatalok, akikkel az alkotótáborokat nyaranta megcsináljuk. Igazából ez egy szűk kör, csupán 10–20 embert érint. Művészettörténetet tanultam, átfogó képet kaptam a művészetről, a kortárs művészekről; akit kell, azt ismerem Magyarországon. Az igazi nagy élményt számomra az szolgáltatta, hogy ezeket a tanult dolgokat én láttam Európában. Elmentem Berlinton Amsterdamiig, Rómától Londonig és megnéztem eredetiben. Most már nagyon nehéz bármivel is „megetetni”, hogy mi jó és mi nem. Kialakult az értékrendem, hiszen eredetiben láttam a legnagyobbakat és eldöntöttem magamban, hogy ebből ki számít, ki érték-mérő nekem. Láttam Vermeereket, láttam Van Goghokat, Rembrandtokat, a hatalmas Caravaggio-t... Leszűrtem, hogy mindezen belül mi az, ami énhozzám, az én lelkemhez legközelebb áll és, ha valami hasonlót csinállok, akkor ez örömet fog okozni nekem. Úgy döntöttem, hogy lehet bármilyen befolyása a modern művészetnek, lehet bármilyen avantgárd, nonfiguratív, nagyon nehéz lenne eltántorítani attól a látványtól, ami ott ért, attól a vizuális élménytől, ami bennem, ezek alapján megmaradt. Mondhat és taníthat bárki bármit, azáltal, hogy több száz vagy több ezer festményt megnéztem, hosszú évek alatt, mérhetetlen tapasztalat rakódott le bennem. Megismerhettem olyan kortárs festőket is, mint Sándorfi vagy Csernus. Láttam, hogy a régi eszmék továbbvivői ők és eldöntöttem, hogy én mit fogok csinálni. Mindenkinek azt tudom javasolni, hogy mielőtt mindenféle művészeti könyvekben a műértők a barokkos mondatokkal elmondják, saját szubjektív látásmódjukkal leírják, hogy ki és miért a legjobb, legegyszerűbb, ha az ember elmegy és saját szemével megnézi. A legjobb az, amikor a kép a látványával hat érzékeinkre, nem pedig a betűkkel, amivel

leírják őket. Igaz, folyik egy mítoszképzés is folyamatosan, amiben a műkereskedelemnek nagy szerepe van. A nagy múzeumokban az emberek úgy rohannak a „fontos” képekhez, hogy közben oldalra sem néznek..., sőt nyilak mutatják, hogy mit „érdeemes” megnézni. Ez elég vicces látvány. A múzeumokban hihetetlen egyszerű módon dől el, hogy mi az, ami számít, mi az, ami nem és ez mindig egyénileg szabott. Egyik embernek ez tetszik, másik embernek más van a lelkéhez közelebb. Soha senkinek nincs kizárólagos igazsága. Legföljebb úgy hiszi. Úgy gondolom, hogy ez a tapasztalat, a látottak élménye olyan szinten égett bele az én tudatomba, hogy azt már nehéz lenne onnan bárhogyan is kitörölni. Ezek után nem nagyon van kedvem elmenni egy olyan kortárs galériába, ahol sokszor blöffként „hatalmas” avantgárd festmények vannak kiállítva. Már a XX. század elején megmondta Peggy Guggenheim, hogy a táblakép festészet halott. Néha úgy érzem igaza volt, de azért vagyunk még páran, akik próbálják életben tartani.

DEBRECENI BOGLÁRKA

„Gyermekkorom emlékei között élek”

Réti Zoltán festőművész 85 éves

Réti Zoltán festőművész idén, május 14-én ünnepli 85. születésnapját. Több művészet-, irodalom- és zenetörténész, művészeti író, esztéta, képzőművész írt már róla tanulmányt, méltatást, melyekben életútjának alakulását taglalják, vagy munkásságának főbb vonulatait jelenítik meg, ugyanakkor eddig még senki sem vállalkozott arra a feladatra, hogy mélyebb társadalmi kontextusait tekintve vizsgálja Réti életművét, rámutasson arra, hol helyezhető el az oeuvre az észak-magyarországi képzőművészek rangsorában. Ahhoz azonban, hogy az olvasó megérthesse a tanulmányban fölvezetett művészet- és társadalomtörténeti, kulturális antropológiai okfejtéseket, elengedhetetlen említést tenni az alkotó életének főbb állomásairól.

Réti Zoltán a Balassagyarmathoz közel fekvő Nagyoroszipan született, ahonnan családja – a művész három esztendőskorában – Érsekvadkertre költözött. Réti Vadkerten kezdte meg tanulmányait, az elemi iskola után a gimnáziumot kosztos diákként Gyarmaton végezte, tanítóképzőbe pedig Miskolcra járt. Tanítói, kántori, leventeoktatói okleveleket szerzett, Kiscsalomján, Csesztvén, később a Nyírségben, Halmosbokor tanyán folytatott pedagógusi tevékenységet, közben felvételt nyert a Képzőművészeti Főiskola festő tagozatára. Tanulmányai a háború alatt megszakadtak, a holland határ mellett került hadifogságba. A hadifogolytáborban készített munkái különálló részét képezik a Réti-életműnek: egyrészt rengeteg katonaportrét rajzolt, másrészt fogolytársai és saját szenvedéseit örökítette meg, az elnyomás szimbólumai tárgyiasult formáinak fölhasználásával, mint amilyen az őrtorony, vagy a szögesdrót. Miután megszökött a fogolytáborból, fél évet Münchenben töltött. München szellemisége nagyban hatott művészetének, személyiségének további fejlődésére, hiszen a nyugat-európai városban olyan képzőművészeti, zenei alkotásokkal találkozhatott, amelyekkel korábban Magyarországon nem volt lehetősége megismerkedni. Annak ellenére, hogy munkásságát megbecsülték Nyugat-Európában, úgy döntött, hazatér. Kántortanítói állást kapott Patvarcon, 1950-től pedig Balassagyarmaton élt, dolgozott, zenepedagógusi, művésztanári tevékenységet folytatott, befejezte tanulmányait.

Réti Zoltán képzőművészeti munkásságában két vonulat jelentkezik erőteljesen. A nógrádi tájat, a tájat alakító, környezetében élő embereket örökíti meg, emellett illusztrációkat készít a Nógrád megyéhez kapcsolódó irodalmi személyiségek szép-irodalmi alkotásaihoz.

A palócföldi emberek számára kiemelkedő fontosságú, ahogyan Réti látja, láttatja az itt élőkkel azt az archaikus elemekkel telített, zárt világot, melyben a nógrádiak éltek, élnek. A történeti emlékezettel szemben ugyanis létezik egy személyesebb

történelem, amely meghatározza egy adott közösség önmagáról való gondolkodásmódját, saját múltjához, jelenéhez és jövőhöz való viszonyulását. Maurice Halbwachs mutatott rá először a történelem és az emlékezet közötti különbségre. A történelem halott, az emlékezet érzelmekkel telített. A történelmet és az emlékezetet természetesen nem lehet elválasztani egymástól, mivel a mikrotörténetek a makrotörténelem részei, és ugyanúgy befolyásolhatják a közösség önmagáról való gondolkodását az aktuális érdekek, társadalmi, politikai magatartásformák, mint a nemzeti elbeszélésekben, jelentőségük azonban abban mérhető, hogy olyan szegmenseit világítják meg a nemzeti elbeszélésnek, amelyek láthatatlanok maradnának. A mikrotörténelmekben a csoportok maguk konstruálják meg saját történetüket. Pierre Nora történész ezt a jelenséget szimbolikus történelemként definiálta. A Hoffmannstahl által használt kollektív emlékezet kifejezés tartalma tehát kibővült az idő folyamán. Mindez azért fontos, mert a kollektív tudás értelemmel ruházza fel a létet, általa a befogadó a szocializáció során elsajátított ismeretanyag segítségével értelmezni tudja a jelenségeket, s meghatározhatja az adott csoportban betöltött szerepét. Az emlékezetben kitüntetett szerepet kap a tér, azaz a közeg, melyben az értelmezések létrejönnek. Míg a nemzeti történelemben inkább az idő, a mikrotörténelem alakításában a tér kap nagyobb szerepet.¹ Attól függetlenül tehát, hogy létrejönnek egyéni értelmezések, minden helyileg elkülönült társadalmi csoportnak megvan a saját emlékezete. *„A múlt intellektuálisan azért érdekes tehát, mert ráismerünk benne önmagunkra; az, ami belőle egyáltalán megismerhető, hozzásegít jelenünk megértéséhez, valamint a jövő számunkra kedvezőbb formálásához.”²*

Egy közösség annyi, ami belőle az egyéni képzeletben létezik, ezért fontos folyamatosan ébren tartani az emlékképeket. A kollektív emlékezetnek mindig az individuum a mozgatója, abból nyeri erejét, hogy az egyének konstruálják, alakítják. Az egyének – mint egy közösség, egy csoport tagjai – a csoportidentitás kialakításának, megtartásának a szempontjait tartják szem előtt. Az egyéni emlékezetek azonban a hagyomány talaján mozognak. A közösség identitásának megkonstruálásakor a kuriózumok, a különleges események, személyiségek, tárgyak, helyek stb. előtérbe állítása jellemző. A múlt talaján oly módon próbálják meg alakítani a jelent, hogy megfogalmazzák ezzel az adott közösség egységét, a többi csoporttól való másságát, különlegességét, mindazon tényezőket, amelyek közösséggé kovácsolják egy adott térség lakóit. A közösségek ugyanis nem maguktól értetődő adottságok, a szüntelenül konstruálódó csoportidentitás tartja fenn azokat. Az emlékezet konstruktív és szelektív jellegű egyszerre. A cselekedeteket a narrációk irányítják. Meg kell tartani e szerint a kontinuitás, a fennmaradás, az integritás szempontjából fontos „momentumokat” és kiostálni az adott perspektívából lényegtelennek tűnő „adottságokat”. Az identitás tehát a szimbolikus cselekedetekben és azok reprezentációiban fejeződik ki, amint erre már Gyáni Gábor is rámutatott. Mindez a nyilvánosság mindennapi életterében fejt ki hatását.

A szimbolikus cselekedetek reprezentációi sokféleképpen megnyilvánulhatnak. Az emlékezet gesztusának tekinthetők az utcanévadások, a szoboravatások, a díjalapítások, ugyanakkor a cselekménysor minden esetben a közösség számára fontos személyiségek, történések meghatározásával kezdődik. Fontosságra olyan események, személyiségek emelkedhetnek, akik munkájukkal, tetteikkel a közösség létrejöttéért, megmaradásáért vagy ismertté tételéért fáradoznak, fáradoztak (tudatosan

vagy akaratlanul), s így nem csupán önmagukra, hanem az egész mikrotársadalomra dicsőséget hoztak, segítvén megalapozni az adott közegben élők létjogosultságát, identitását. Mindez nem csak a kiemelkedő személyiségekre igaz, városok, reprezentatív tárgyak, népszokások, természeti adottságok vagy bármi más is jellemző arculatot adhat egy településnek, területnek, ezáltal adván arról egyfajta képet, öregbítve hírnevét.

A hagyományok kialakítása, generálása személyes és hatalmi felelősség is tehát, ahogyan kitűnik az eddigiekből, hiszen folyamatosan életben kell tartani egy adott közösség kulturális emlékezetét, újabb és újabb számú memóriakeretek segítségével elmélyíteni tudását.

Nógrád szegényes vidék, szegényes ásványkincsekben, alkotókban – és lehetne folytatni tovább is a felsorolást –, éppen ezért jelentős a vidéken a hagyományteremtés a „jelen szegényességének” kompenzálására.

Balassagyarmatra jellemző, hogy a város jelentősége a történelem folyamán elszenvedett vereségek kapcsán lecsökkent, Salgótarján megyeszékhellyé emelkedésével a közigazgatásban szinte teljesen megszűnt részvétele, s kulturális téren is visszafelé mutató tendenciák bekövetkezését eredményezte. A két város identitásának újratemtése merőben eltérő feltételek mellett zajlott, Salgótarjánban a közösségteremtés inkább hatalmi, míg Balassagyarmaton inkább személyes felelősséggé, igénnyé vált. Salgótarjánt közigazgatásilag, építészeti és kulturális téren is méltóvá kellett tenni 1922-ben megszerzett városi, 1954-től pedig megyeszékhelyi rangjához. Balassagyarmat régi hagyományainak, természeti, kulturális értékeinek ápolásával lett kénytelen megőrizni, konzerválni egy korábbi állapotot, a régmúlt hajdani „dicsőségét”. A Balassagyarmaton élő értelmiségiek, művészek, politikusok nem kerültek könnyű helyzetbe. Az ország vezető elitje átcsoportosította a térségben mind az anyagi erőforrásokat, mind pedig a kulturális tőkét a szocialista iparvárosok mintaképeként megálmodott Tarjánba, ahová nemcsak az ország más vidékeiről csábítottak a kulturális élet terén meghatározónak számító személyiségeket, hanem Gyarmat felől is. Valóságos *brain drain* ment végbe, magasabb fizetést, lakást ajánlottak azoknak, akik az új megyeszékhelyre költöznek. Réti Zoltán elbeszélésében hangsúlyt kapott eme tendenciának a bemutatása. Mindez azért fontos, mert Réti képzőművészeti és zenepedagógusi tevékenységével sokat tett a másodvonalba került patinás, történelemmel, hagyományokkal rendelkező település megismertetéséért, kulturális színvonalának szinten tartásáért.

Az 1976-os *Művészet* című folyóirat 5. számában Kovács Gyula a következőt írja *Festők, grafikusok műtermében* című tanulmányában:

„A nógrádi festők és grafikusok munkásságát nem kötik erős képzőművészeti hagyományok. A nógrádi emberek viselkedésében tapasztalható, hagyományosnak ítéltető, egyszerre nyitott és védekezve zárkózott magatartás sem befolyásolja érzékelhetően a megye képzőművészeti életét. A megyében tevékenykedő festők, grafikusok többsége ugyanis nem Nógrád szülötte. (...) Az ideköltözött művészek, Jánossy Ferencet kivéve, mind Salgótarjánban élnek.”

Valóban több művészt hívtak meg az 1950-es években Salgótarjánba, műtermes lakást, munkát, szocialista ösztöndíjat biztosítva számukra, így került Nógrád megyébe Czinke Ferenc (Borsodból), Lóránt János (az Alföldről). Valójában ők ketten számítottak a megye életében meghatározó művészegyéniségeknek. Iványi Ödön

az idősebb, Földi Péter, Szujó Zoltán, Hibó Tamás, Hegedűs Morgan a fiatalabb művészgenerációhoz tartoztak. Pataki József a '70-es évek elején a fővárosba költözött. Mustó János a Cserhát vidékéről érkezett és társaihoz képest a háttérben maradt, Balázs János, a cigányfestő képeinek jelentőségét pedig csak egy későbbi időszakban ismerték fel. A Salgótarjában élő alkotók közül valóban egyedül Földi Péter kötődött szülőföldjének inspirációjához motívumválasztásában, témavilágának megfogalmazásában, azonban az ő művészete sokkal áttételesebb annál, mintsem Farkas András vagy Réti Zoltán munkásságával lehessen összehasonlítani.

Az 1950-es évektől a '70-es évekig Balassagyarmaton három meghatározó művésze gyéniség tevékenykedett, az imént említett két festőművész mellett Jánossy Ferenc, aki viszont kényszerből múltatta az időt Palócföldön.³

Farkas András és Réti Zoltán életművében fölfedezhetők közös szegmensek, átfedések. Farkas legtöbb műve a parasztvilágot, a vidék természeti szépségeit mutatja be, ő is vallja a természet-ember közötti összhangot, akár Réti, pedagógusi, valamint illusztrátori munkássága szintén jelentős. Kettejük művészete járulhatott hozzá a vidék természeti szépségeinek ismertté tételéhez, illetve ahhoz, hogy Trencsényi László a következőt írja a *Művészet* 1971/11-es számába:

„(...) Salgótarján mellett Balassagyarmat is komoly részt vállalhat – és egyre jobban vállal is – abban, hogy éppen a népművészetet oly hűségesen őrző Palócföld régi kincseit devalválás nélkül válthassa át az új művészet gazdag élvezetére.” (Képek és szobrok Balassagyarmaton)

Ebben az időszakban még mindig erősen érezte hatását a népi vonulat a magyarországi képzőművészetben. A Czinke-Feledy vonulattól azonban erőteljesen eltért a két gyarmati művész fogalmazásmódja. Nem dekoratív formákkal illusztrálták a helyi jellegzetességeket, vagy jelenítették meg a vidék jellemző motívumait, tárgyait, sőt, a fametszet technikát sem alkalmazták. Belső világuk kivetülései az általuk vászonra, papírra vitt motívumok. Érzelmi-alapú festészet az övék, minden távolságtartást nélkülöz, az alkotó pozíciója tehát a közegével azonos, a közösség horizontjáról biztosítja rálátásukat.

Losonci Miklós szavai érzékletesen világítanak rá a fönt tárgyalt jelenség lényegiségre, a közösségek identitásteremtő, megőrző mivoltára – és fonákjaira, melyekből később megteremtődtek a „vidékiiség” formajegyei:

„Bizonyos munkamegosztás tapasztalható az egyes tájegységek és művészeti ágazatok között, így a salgótarjáni térségre Czinke Ferenc, Lóránt János, Bobály Attila, Balázs János, Földi Péter, Mustó János grafikái, festményei, szobrai a meghatározóak. A Cserhát lankáit Iványi Ödön akvarelljei pásztázzák végig, a szobrászat nagy öregje, id. Szabó István Bencúrfalván alkot, Balassagyarmat környékének látomásos alkotója Jánossy Ferenc, Farkas András és Réti Zoltán.

Mindez egyúttal nemcsak tájelosztást jelent, hanem a különböző források művekké és művészi alapmagatartássá gyűjtését, így válik festészetté, szobrászattá, XX. századi magyar vonulattá a nógrádi térségben a teljes hazai néprajz (...) merőben új tudatosság és krisztianus nosztalgiák.”⁴

Réti Zoltán alapállása, művészeti hitvallása, mint ahogyan nyilatkozataiból is kitűnik, gyermekkori élményeiből, múltjának jelenét átható nosztalgikus világszemléletből fakad.

„Gyermekkorom emlékei között élek. (...) Bármerre fordulok, nemcsak a jelent látom, hanem az elmúlt ötven esztendő is. A dombokhoz és terekhez, az utcákhoz és emberekhez

kötődöm minden idegszálammal. Lokálpatriotizmus? Ez a kifejezés adhat patinát, de lehet vállveregető is.”⁵

Réti művészetét, tevékenységeinek alakulását sohasem befolyásolták a történeti emlékezet változásai. Nem lépett be a pártba, nem politizált, nem kapcsolódott be a legújabb művészeti tendenciákba, csendesen tevékenykedett, valósította meg a számára jelentőséggel bíró feladatokat.

Igazi antropológus szemlélettel, belülről vizsgálja a tájat, amelyben él, az embereket, akik kölcsönhatásban élnek a tájjal. Tájábrázolásaiban éppen ezért rejtetten, de jelen van az ember, aki rajta hagyja keze nyomát környezetén. Csupa történelem alatti jelenség: a mindennapi élet szereplői, azok mentális univerzuma. Horizontja, ahonnan a jelen nézi, a hagyományból fakad, a múltat, mint hagyományt ábrázolja a jelenben, olyan szemszögből, ahogyan saját élettörténetét. Nem perspektívát mutat, nem fundamentumot ad, nem akar lázadó, előremutató vagy anarchista lenni, hanem megnyugtat, miközben konzerválja egy letűnőfélben lévő világ képét. Esettanulmányokat készít, képletesen. Ábrázolja a mindennapi élet „mitikus” hőseit, akikkel azonosulni tud, s akikkel majd munkái alapján azonosítják közegét is. Létjogosultságot, állandóságot, folyamatosságot teremt abban a társadalmi miliőben, amelyben él. Környezete elfogadja az általa megjelenített világot, szemléletet, Réti Zoltán munkái nagy sikert arattak, és aratnak mind a mai napig Nógrád megyében, valamint a hasonló szemléletmóddal rendelkező közösségekben, országszerte. A múlttal való effajta szembenézés sohasem fájdalmas. Megnyugtató, illúzióteremtő. A művész a vidék kiemelkedő adottságait, természeti szépségeit, a paraszti tevékenységek fontosságát, a vidéki emberek nemes egyszerűségét, teremtő munkáját állítja a középpontba. Kimerevített álomképei valójában nosztalgikus magatartásformák megnyilvánulásai, egy olyan letűnőfélben lévő világ iránt, melynek értékrendje merőben eltér az utána következő rendszerekétől. Mintha Réti „elszigetelődése”, távolságtartása, csendes közösségformáló tevékenységei egyfajta tiltakozásként jelennének meg egy újfajta szemlélet, művésztípus kifejlődése ellen. Mindez azonban nem artikulálódott beszélgetésünk folyamán, Réti csupán annak adott hangot, hogy a „politikus művész” karaktere nem nyerte el a tetszését, s ő, a vezető művészi magatartással ellentétben csöndesen „tette a dolgát”.

A másik fontos momentum a gyarmati térség „emlékhelyeinek” kialakításában, megszilárdításában Réti Zoltán esetében a nógrádi tájat, embereket megörökítő festészeti, grafikai tevékenysége mellett illusztrációs munkássága.

Nógrád megyében erősen él Balassi Bálint, Madách Imre, Mikszáth Kálmán kultusza, kezd egyre nagyobb jelentőségre szert tenni Komjáthy Jenő személyisége is. Réti az ő műveikhez készített akvarelleket, portrékat festett a jeles irodalmárokról.

Az első, akivel foglalkozott, Madách Imre volt. 1983-ban, a költő születésének 160. évfordulója alkalmából jelent meg a húsz akvarellt tartalmazó, „... lelkem felfelé tör...” című albuma.⁶

A Madách-kultusz rendelkezik a legnagyobb hagyományokkal Nógrádban. Minden évben Csesztvén emlékünnepséget tartanak, 1964 óta kerül átadásra Nógrád megye egyik legrangosabb elismerése, a Madách-díj, 1995-től rendeznek Madách-szimpoziumokat és két évente meghirdetik a Madách-pályázatot.

Az ember tragédiája a magyar irodalom, drámaírás kiemelkedő műve, komoly, mély filozofikus tartalommal rendelkező alkotás, mely a létezés értelmét kutatva

alapvető ontológiai kérdésekre próbál választ adni. Csatlakozik a nagy szellemi elődök munkáihoz, többek között Goethe *Faustjához*, ugyanakkor a klasszikus német idealista filozófia hatásának jegyeit is magán viseli. Egyetemes emberi tulajdonságokat mutat be, végigkísérve az emberiség történetét. Jelentősége abban is mérhető, hogy felülemelkedik az egyéni, az általános emberire fókuszál.

A *Tragédiát* számos kiemelkedő művész illusztrálta, többek között Bazsonyi Arany, Benyó Ildikó, Buday György, Diósy Antal, Farkas András, Feledy Gyula, Gy. Molnár István, Haranghy Jenő, Kass János, Kondor Béla, Nagyajtay Teréz, Than Mór, Zichy Mihály, Würtz Ádám.

Réti Zoltán munkái két aspektusból vonták magukra a közönség figyelmét. Szokatlan módon akvarell képeket készített a mű tizenöt színéhez, valamint visszahelyezte a dráma alakjait nógrádi közegbe, ezzel hangsúlyozva annak emberközelségét, az általános egyénre vonatkozatható mivoltát, kiemelve annak a közegnek a szerepét, amelyben a színmű létrejött.

„(.) Réti számára a *Tragédia világa elválaszthatatlan attól a világtól, mely tanúja volt születésének – a nógrádi tájtól, ezzel is sugallva, hogy Madách a miénk, s Az ember tragédiája olyan érték, mely egyetemességén túlmutatva Nógrádé is.*”⁷

Réti kifejtette, hogy ő a Madách Emlékvétől függetlenül készítette az illusztrációkat, hiszen személyes kötődése alakult ki a Madáchokhoz édesanyja révén, aki árva lányként Csesztvén dajkálta a neves család leszármazottait.

A művész ezen túl a sokat vitatott Mózeshez készített tizenhat illusztrációt, melyeket 1988-ban állítottak ki a Nemzeti Színházban, a darab színrevitelének centenáriumára alkalmából.

Keresztury Dezső szerint az író „(...) kis, feszült drámákat fog össze – mint a *Tragédiában is – egyetlen hatalmas ívvel.*”⁸ Losonci Miklós szavaival élve: „Réti ezeket a kis drámákat ábrázolja – kivételes tömörítő erővel, néha már a szimbolizmushoz közeledve, de mindig elkerülve a sematizálás szeszélyeit.”⁹

1993-ban adták ki Réti *Akvarellek Komjáthy Jenő költeményeihez* c. albumát, a költő 135. évfordulója alkalmából. Ekkor tartottak emlékülést a Madách Imre Városi Könyvtárban, s ehhez kapcsolódva állították ki sorozatát az intézmény galériájában.

Komjáthy Szécsényben született, később a balassagyarmati gimnázium tanáraként tevékenykedett néhány évig, 1885-ben azonban arra kényszerült, hogy szenici magányába burkolózzon, ahol szellemi elszigeteltség várt rá.¹⁰ Lírájában szintén egyetemes emberi eszméket szólaltat meg. Őt tekintik Ady előfutárának, munkássága mintegy hidat képez Vajda János és Ady Endre költészete között, ennek ellenére időszakonként személyisége feledésbe merült, ez történt halála után, és a 20. század közepe táján. A feledésből a halála után tiszteletére alakult, nyugatosokból álló társaság, illetve a későbbiek során a balassagyarmati *Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság* próbálta kiemelni.¹¹

Komjáthy lázadásának hátterében egy ellentmondásos, rebellis személyiség állt, gnosztikus tanokat valló, miszticizmusra hajló próféta, aki méltatlan körülmények között élte le életét. Réti Zoltánt megérintette a költő magánylírája, szimbolizmusa, ugyanakkor verseihez készített illusztrációi idilli, titokzatos, reményt keltő képeknek bizonyulnak a látomásos lírai alkotások mellett. Teljesen más megfogalmazását tárja az olvasó elé a témának, mint a gödöllői festőiskolához tartozó Körösfői Kriesch Aladár vagy Nagy Sándor, szecessziós, távolságtartó, átszellemült metszeteikkel.

„(...) ő nem a szimbolista ihletésű (a 20. századnak címzett) üzenetére, hanem a romantikába visszakíváncozó stílusára volt inkább fogékony. Helyenként idilli képek ezek, a tragikum éle letompul (...) Mintha Réti Zoltán a festményei révén szeretné pótolni mindazt a színészséget, amit Komjáthy tudatos-ösztönösen elhallgatott.”¹²

1997-ben, Mikszáth Kálmán születésének 150. évfordulóján jelent meg a festőművész *Mikszáth-albuma*. Mikszáth első igazi sikereit az 1881-ben megjelent *A tót atyafiak*, és az 1882-es *A jó palócok* című novellásköteteivel érte el. Réti *A jó palócok* egyszerű, mégis minden ízében jelentésteli világa, saját közegének naturalisztikus, egyben anekdotázó, meseszerű megjelenítése ihlette meg, egy archaikus világkép, a maga babonáival, morózusságával, ahol a rigid, mord külső mögött nyílt, emberi, közvetlen személyiségek lapulnak.

Szeredi Orsolya írja Mikszáthról:

„A szerző (...) a XIX. század végének művészeként csak erős distanciával tud viszonyulni az archaikus egység létrehozásának kísérletéhez. Ezt a távolságtartást *A jó palócok* elbeszélőjének pozíciója mutatja meg leginkább: az elbeszélő olyan, a fiktív Palócföld közösségből származó, de onnan kiszakadt, latinos műveltséggel rendelkező személynek mutatkozik, aki származása révén elfogadni, erudíciója révén kétségbe vonni igyekszik az ábrázolt világ archaikus, mitikus jellegét.

(...) a harmónia létrehozása lehetetlen, mégis törekedni kell rá. Ezt az ellentmondást Mikszáth úgy látszik feloldani, hogy (...) e „kisvilág” perspektívájából mutatja be. (Már-mint a Palócföldet – D. B.)”¹³

Ennek a harmóniának a megteremtésére törekszik Réti Zoltán is, az ő művészete azonban mellőzi a kritikai alapállást, az anekdotázó stílust, az ironikus eszközöket.

Utoljára 2004-ben, Balassi Bálint születésének 450. évfordulóján jelent meg *Balassi Bálint-akvarellek* sorozata.

Balassi Bálint a reneszánsz, a magyar nyelvű költészet első nagy alakja. Lírájában az egyetemes és a személyes mondanivaló ötvöződik, a megélt érzések a reneszánsz ember öntudatosságával alkotnak eleinte a petrarkizmus jegyeit mutató, később egyéni jellegű elegyet. A vallásos, a szerelmes költészet atyja.¹⁴

Réti „Végigköveti a költőt a Felvidék várai, vitézei, a törökkel hadakozó katonái között vezető útján, de követi az érzelmek, a lírai, verses vallomások világába is. Miközben ezt teszi, a szerelem szépségét éppenúgy felvillantja, mint a tájélmény áhítatát vagy az Istenhez fohászoló halandó alázatát (...)”¹⁵

Harmincegy illusztrációval színesíti Balassi költészetét, kombinálva a hagyományos, angol akvarellek és a keményen elhatárolódó rétegekből álló lapok stílusát.

Nógrád megye táji szépségeit, lakóit¹⁶, híres alakjait, emlékhelyeit akvarelljei 1994–2004 között országszerte és a Felvidéken mintegy ötven településen hirdették. Alkotásai szerepeltek külföldi egyéni és csoportos kiállításokon is.¹⁷ Munkájának elismeréséül megkapta Nógrád Megye Fődíját (1995-ben), majd a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét (1998-ban).

Zenepedagógusként nevéhez fűződik a Rózsavölgyi Márk életéről szóló monográfia megírása, megjelentetése, a Rózsavölgyi Márk Zeneiskola megalapítása,¹⁸ valamint több kórus, a gyarmati szimfonikus zenekar megszervezése, karnagyi, kántori tevékenysége a hajdani megyeszékhelyen. Zeneelméleti munkásságának elismeréseként idén, márciusban vehette át a magas rangú állami kitüntetést, a Szabolcsi Bence-díjat.¹⁹

Réti Zoltán, annak ellenére, hogy nyolcvanöt éves, még mindig tevékeny életet él, jelenleg a festészetnek szenteli minden idejét. Amikor meglátogattam műtermében, egy egészséges, fiatalos, ötletekkel teli, ambiciózus férfivel találkoztam Zoli bácsi személyében, akit felesége, Márta néni és családja önzetlenül segít, hogy céljait maradéktalanul megvalósíthassa.

Jegyzetek

- ¹ Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000, p. 84., Halbwachs.
- ² Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000, p. 18.
- ³ Politikai nézeteinek nyilvánosan, fennhangon adott hangot, ezért a Balassagyarmati Elme- és Ideggyógyintézetbe száműzték a fővárosból. Tulajdonképpen kegyesek voltak hozzá, nem zárták börtönbe. Jánossy agresszivitása összefüggött alkoholbetegségével. Egy idő után kiengedték az intézetből, a térséget azonban sokáig nem hagyhatta el.
- ⁴ Losonci Miklós: *Réti Zoltán színes üzenete. Nógrádi gyökér – európai távlat*. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján, 1990, p. 18.
- ⁵ Tóth Elemér: *Réti Zoltán műtermében*. *Művészet* 1981/11, p. 7.
- ⁶ Ebben az évben újították fel a csesztvei Madách-kúriát, és ettől az évtől kerültek megrendezésre a Madách Irodalmi Napok is.
- ⁷ *Réti Zoltán*. Katalógus. Balassagyarmat, 1993 – Peák Ildikó.
- ⁸ Madách Imre: *Az ember tragédiája* (Keresztury Dezső átírata). Magvető, 1966, p. 151. – Utószó.
D. B.: *Az ember tragédiájának több átírata is született, illetve a Rákosi és a Kádár rendszerben is voltak olyan időszakok, amikor a tragédia előadását betiltották. Főként a schopenhaueri filozófiát, az egzisztenciális szorongásélmény kifejeződését, valamint egy fölsőbb világlényeg irányító erejét tolerálták nehezen a materialista világnézeteket valló társadalomban, melynek célja volt elhíttetni a „szabadság, egyenlőség, testvériség” eszményét egy bürokratikus, autoriter, álboldogság-képzeteket gyártó társadalomban.*
- ⁹ Losonci Miklós: *Réti Zoltán színes üzenete. Nógrádi gyökér – európai távlat*. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján, 1990, p. 26.
- ¹⁰ 1881-től tartott szenvedélyes kapcsolata Márkus Gizellával, akihez az *Éloa* ciklus versei íródtak. Házasságukból öt gyermek született. 1885-ben azonban Komjáthy viselkedése szerepet játszott egy kolléganője öngyilkosságában, ezért távoznia kellett Balassagyarmatról.
- ¹¹ Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula kezdeményezésére jött létre az első, tiszteletére alakult társaság. A balassagyarmati irodalmi kört 1979. október 11-én alapították a helybéli művészek.
- ¹² Réti Zoltán: *Akvarellek Komjáthy Jenő költeményeihez*. Balassagyarmat, 1993 – Nagy Attila Kristóf.
- ¹³ Szeredi Orsolya: *Néprajzi elemek Mikszáth: Jó palócok című novellaciklusában*. www.vjrktf.hu, p. 10. [2008.05.03.]
- ¹⁴ Nemesi előneve Kékkői és Gyarmati. A névadás gyakorlatában mégis Salgótarjánban emelkedett rangra (Balassi Bálint Asztaltársaság). Valószínűleg azért, mert a megye nem rendelkezett olyan jellegű emlékhellyel Balassi esetében, mint amilyen Horpácson a Mikszáth-, Csesztvén a Madách-kúria.

- ¹⁵ Réti Zoltán: *Balassi Bálint-akvarellek*. Balassagyarmat, 2004, p. 4. – P. Szabó Ernő.
- ¹⁶ 1981-ben *Földközelben* című grafikai sorozatában mutatja be a földet művelő nőgrádiakat.
- ¹⁷ Tokio (egyéni, Roma Art Hall, 1982), Losonc (egyéni, Losonci Galéria, 2003), Katowice (csoportos, Észak-magyarországi képzőművészek kiállítása, 1973), Besztercebánya (csoportos, V. Tavaszi Tárlat, 1975), Szófia (csoportos, Elkötelezett, Művészeti Triennálé, 1976), Komárom, Besztercebánya, Zsolna, London (csoportos, Magyar akvarellisták, 1981), Pori (csoportos, Az egri akvarell biennálé kiállítása, 1989), Eslingen (csoportos, Az egri akvarell biennálé kiállítása, 1990), Salem (csoportos, Művésztelepi kiállítás, 1996), Illyefalva (csoportos, Az Ipolytól az Oltig, 1998), Észtország, Finnország (csoportos, Az egri akvarell biennálé vándorkiállítása, 2004).
- ¹⁸ Az intézmény, melynek húsz évig, nyugdíjazásáig volt igazgatója, 1963-ban alakult.
- ¹⁹ Réti Zoltán monográfiája azért kiemelkedő fontosságú a magyar zenetörténetben, mert annak ellenére, hogy korábban többen írtak már Rózsavölgyi Márkról, az első róla megjelent összefoglaló mű Réti nevéhez köthető. Az 1975-ben megjelent monográfiát 2003-ban ismét kiadták, és nagy nemzetközi visszhangot keltett. Rózsavölgyi Márk zeneszerző Balassagyarmaton született. A „csárdás atyjának” tekintik, nevéhez fűződik az első magyar csárdásverbunkos megkomponálása. A csárdás a verbunkos muzsika gyors részéből fejlődött ki – Bihari János, Lavotta János és Csermák Attila híres verbunkos-szerzők munkáit alapul véve –, a szabadságharc után azonban ez a zenei műfaj nem fejlődhetett tovább, az osztrák megszorítások miatt.

Irodalom

- Baranyi Judit: *Akvarellek Nógrádból*. *Ország-Világ*, 1986/20, május 14., p. 19.
- Csürös Miklós: *Csupa fény és semmi szín? Réti Zoltán: Akvarellek Komjáthy Jenő költeményeihez*. *Magyar Napló*, 1995/2, p. 29.
- Gesztai László: *Egy palócföldön élő festő kiállítása*. *Művészet*, 1973/1, p. 43.
- Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
- Losonci Miklós: *Réti Zoltán színes üzenete. Nógrádi gyökér – európai távlat*. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján, 1990, p. 9–27.
- Juhász Mária: *Három festő – három város. Réti Zoltán – Balassagyarmat*. *Kortárs*, 1973/7, p. 1191–1194.
- Kelényi István: *Palócföld Anteusza. Palócföld*, 1983/6, p. 38–42.
- Kerényi Ferenc megnyitóbeszéde. Réti Zoltán gödöllői kiállításmegnyitója 1990. január 22. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján, 1990, p. 27–29.
- Kovács Gyula: *Festők, grafikusok műtermében*. *Művészet*, 1976/5, p. 8.
- Matits Ferenc: *Réti Zoltán*. Balassagyarmat, Nalors Grafika Kft., Vác, 2005.
- Réti Zoltán: *Akvarellek Komjáthy Jenő költeményeihez*. Salgótarján, 1993.
- Réti Zoltán: *Balassi Bálint-akvarellek*. Balassagyarmat, 2004.
- Réti Zoltán: *Földközelben*. Balassagyarmat, 1981.
- Réti Zoltán: *„...lelkem felfelé tör...” Akvarellalbum Madách Imre: Az ember tragédiája c. művéhez*. Budapest, 1983, 1987.
- Réti Zoltán: *Mikszáth-akvarellek*. Budapest, 1997.
- Réti Zoltán: *Rózsavölgyi Márk*. Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1975; Rózsavölgyi és Társa, 2003.
- Tasnádi Attila: *Réti Zoltán akvarelljei*. *Művészet*, 1996/11, p. 13.
- Tasnádi Attila: *Réti Zoltán műhelyében*. *Kortárs*, 1970/6, p. 1006.

Tóth Elemér: *Réti Zoltán műtermében. Művészet*, 1981/11, p. 7–9.

Trencsényi László: *Képek és szobrok Balassagyarmaton. Művészet*, 1971/11, p. 6–7.

Film, rádió archívum

Csah Gábor: *Beszélgetés Réti Zoltán festőművésszel*. Balassagyarmati TV, Balassagyarmat, 1999.

Főtér. *Réti Zoltán műtermében*, MTV1, 2003.

Hajszálgökörek. Kossuth Rádió, 1989.

Kovács-Bodor Sándor: *Színek és hangok*. Nógrádi Sándor Múzeum Videostúdiója, Salgótarján, 1990.

Névjegy. Kossuth Rádió. Lengyel Anna beszélget Réti Zoltánnal, 2003.

Örömhír. MTV1, 1998, portréfilm Réti Zoltánról.

Web

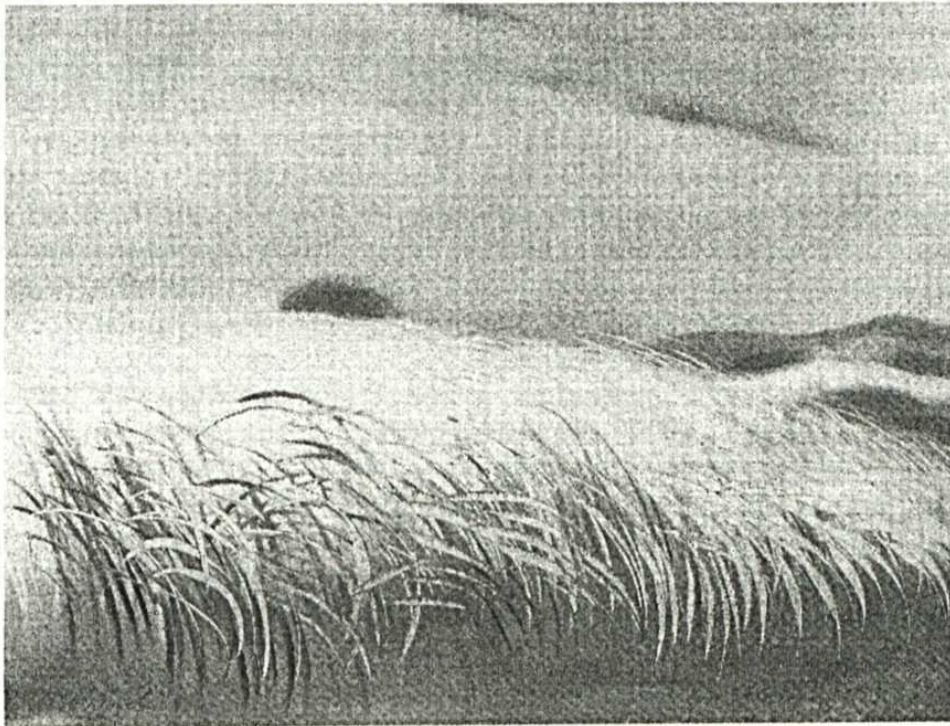
Szeredi Orsolya: *Néprajzi elemek Mikszáth: Jó palócok című novellaciklusában*.
www.vjrktf.hu, p.10 [2008.05.03.]

www.artportal.hu [2008.04.01.]

www.hik.hu [2008.04.01.]

www.szentgyorgyi-bgy.sulinet.hu [2008.04.01.]

www.museum.hu [2008.04.01.]

H. SZILASI ÁGOTA

A fiú, aki Istennel beszélgetett

Impressziók Réti Zoltán Madách Imre *Mózes* című drámájához készített
akvarelljei kapcsán

I.

Valamennyi művészet s a filozófiák is megkeresik, de meg is teremtik elődeiket, tehát saját szemszögükből láttatják, új vonásokkal gazdagítják, esetleg módosítják az időben vagy térben távoli szellemi alkotásokat. A korunkon kívül álló művészetről alkotott képünk ugyanis a szó abszolút értelmében sohasem objektív. Sokkal inkább megszerzett információkból, s aktuális társadalmi viszonyainkból, valamint egyéni léthelyzetünkön átszűrt képzeleteinkből kiindulva közelítünk feléjük. Az elmúlt korok alkotásainak művészi előképként való felidézése egyben olyasféle felfedezés is, melyet saját korunk és létezésünk igazolására hívunk elő a múltból.

A mintául vett kifejezésmódok, vagy konkrét művek újraírásával, újragondolásával, újfajta minőségbe helyezésével az alkotó egyszerre próbálja megőrizni és átértelmezve megváltoztatni a kiindulásul szolgáló előképet. E mű, legyen az irodalmi vagy képzőművészeti, esetleg zenei alkotás, részbeni, vagy teljes felhasználása során időbeliségében is transzformálódik egy másik világba. Mindenesetre a korszak légköre, létének lényege s ezzel bölcselete is áthelyeződik az átköltés idejébe, miáltal jelértékűvé, üzenetközvetítővé válik.

Az európai kultúrkörre vonatkozóan a két legfontosabb forrás – mindenféle kapcsolódásaival, ősi kultúrákat magába szívó sűrítmény-jellegével – a görög mitológia és a *Biblia*. S amidőn a posztmodern gondolkodás a bennük megőrzött tartalmakat új kontextusba helyezi, be kell vallanunk, hogy jelentős új tételek felmutatására tulajdonképpen korunk sem igazán képes, hiszen az évezredekkel ezelőtti tartalmakat ismétli el, fűzi csupán tovább, s magyarázza a kortársak számára.

Ez az idézés, illetve az újraírás lényege.

S az idézést az emlékezés gesztusa, a múlt új idődimenzióba való helyezése, a múlt folytonos jelenbe való betüremkedése hitelesíti. Az emlékezet – mindenekelőtt az érzelmi töltetű emlékezet – mozgékony-sága szabad lehetőséget teremt az ember számára, hogy szellemét, létét folytonosan újjáteremtse. S mivel a művész, mint praktikus érdekek nélkül cselekvő-megfigyelő ember luxus-emlékezettel bír, így választási lehetőségei szabadabbak, szabadsága és teremtő lehetőségei gazdagabbak¹, következésképpen moralitásával legkiemelkedőbb alkotásaiban az egyéni fölé képes növekedni.

Réti Zoltán irodalmi ihletésű akvarelljeinek (Madách Imre két drámájához, Mikszáth Kálmán novelláihoz, Komjáthy Jenő verseihez készített lapjai²) vizsgálata során ezzel az attitűddel találkozunk: a múlt és a még régebbi múlt forrásként való kezelésével, valamint az újra átélés gesztusával, az egyénit az egyetemessel azonosító

mítoszalkotó gondolkodással, a moralitás felmagasztalásával. Esetében a korok és a művek rétegzettsége azonban tovább bontható, hiszen már a kiindulásként használt művek, jelesül Madách Imre drámai költeményei sem tettek mást: előképként használták a régi korok irodalmi hagyatékát. Az *ember tragédiája* keretszíneiben (forrás: *Genézis, Exodus, Jób könyve...*), s még inkább a *Mózesben* (forrás: *Mózes II-V. könyve*, kiemelten az *Exodus*) felelevenít egyfajta tudást arról, ami az ember, ami az emberiség lényegbeli valója. Ezzel beállt abba a sorba, mely a magyar irodalomban a XVI. századi bibliafordítóinktól, s a *Zsoltárok könyvét* magyarító Szenci Molnár Alberttől indulva, Balassi Bálint istenes verseivel folytatódva, s rajta, Madáchon keresztül tovább Ady Endréig, Karinthy Frigyesig, Babits Mihályig, Reményik Sándorig, Móricz Zsigmondig, Márai Sándorig, Kodolányi Jánosig, Pilinszky Jánosig... ível. (Az európai irodalomban Dante, Voltaire, Goethe, Thomas Mann, Wilde, Rilke, Dosztojevszkij... idézhetők ide a teljesség igénye nélkül, valamint megemlíthetők Sigmund Freud Mózes történetét és Michelangelo remekművét különleges szempontból (pszichoanalízis) értelmező, vitákat is szülő zseniális fejtegetései.)

Madách legsikerültebb, egyszerre valós és kozmikus látásmódú műve, nemzeti remekműveink közé emelkedő színdarabja, *Az ember tragédiája*. E drámából alkotóját az emberi lét nagy töprengőjeként, a történelmi ember felelősségét kutató filozófus gondolkodóként ismerhetjük meg. A *Tragédia* nagy sikere közepette – mellyel Madách majd kiérdemeli a Kisfaludy Társaság tagságát³, valamint a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagságát⁴ – íródott a *Mózes* című színmű a Tudományos Akadémia Karátsonyi drámapályázatára⁵. E sietve készült művével azonban Madách nem nyert, de a bíráló bizottság véleményét elfogadta. Nem maradt ideje a mű pihentetésére, s elmaradt a baráti kör – pl. Arany János⁶ – tanácsainak kikérése, majd azok újrafontolása is. „*Mózes megint oly nagyszerű tárgy, s oly nehézségekkel van összekötve beléje drámai egységet hozni, mint maga nemében »Az ember tragédiája« volt. Ennél is érzem, hogy egy félrelépés nevetségessé teheti, egy helyes felfogás naggyá. Érzem, hogy e mű is másforma, mint rendesen színműveink, de hogy jobb-e nálok vagy végtelenül rosszabb, nem bírom még eldönteni. – A tárgy nehézségét az is mutatja, hogy lehetetlen, miként már száz és száz költőnek meg nem fordult volna agyában kidolgozása – és tudomra mégsem írta eddig meg senki.*” Írta Madách Nagy Ivánnak 1861. december 23-án, alig két héttel a Magyar Tudományos Akadémia pályázatának beadási határideje előtt.⁷

Madách életében a színmű nem vált publikussá, színpadon sem játszották. Először 1880-ban, összegyűjtött műveivel együtt jelent meg, majd 1888-ban a kolozsvári Nemzeti Színházban Kovács Gyula rendezésében adták elő – megilletődött közönség előtt. 1925-ben Budapesten a Nemzeti Színházban Hevesi Sándor és Siklóssy Pál rendezésében került színre – archaikus nyelvezete, s az igazi mondánivalót a rendezők által való meg nem értettség miatt – nem túl nagy sikerrel. Majd Keresztury Dezső átdolgozásában vált a modern kor embere számára is üzenetközvetítővé az 1966-os veszprémi Petőfi Színház előadásában Turán György, 1967-ben a budapesti Nemzeti Színházban Marton Endre rendezésében. Az irodalomkritika ma már *Az ember tragédiája* mellett a madáchi életmű legfőbb tartópilléreként emlegeti.

Madách ihletett, nagy költő, jelképteremtő, látomásos, szenvedélyes, igazságkereső alkotó volt annak ellenére, hogy költeményeinek nyelvezete gyakran elmaradt Petőfi és Arany kifinomult lírájától. Pályájának befejező állomásaként világszemléletének

végső összegzése a *Mózes*. Gondolatait egy olyan hajdan élt személyiség drámáján keresztül fejti ki, aki a törzsi szövetségből néppé formálódó zsidóság első vezetőjeként létezik, erkölcsi tartást kívánt adni az általa választott és az isten által kiválasztott népnek. Az ószövetségi *Biblia* leírását idézve a szabadság felé menetelők történetének olykor kilátástalan helyzetében is hitet kereső vezérét, gigászi alakját emeli Madách a magyar szabadságharcok példaképévé e művében. „A Mózes-dráma nagy eszmei értéke, hogy egy döntő fontosságú történelmi időben a végletekig való elszántságra, bátorságra, a nemzeti- és szabadság-eszmék iránti rendíthetetlen hűségre és mindenféle ingadozással való szembefordulásra neveli a nemzetet, oly erővel, mint egyetlen irodalmi mű sem ebben az időszakban.” (Horváth Károly)⁸ Az 1848–49-es szabadságharcok elfojtását követő tíz esztendő passzív rezisztenciáját betetőző sajnálatos halálesetek – Széchenyi István és Teleki László gróf öngyilkossága – ellenére a Bach-korszak végét hozó 1861-es esztendőt – a dráma keletkezésének évét – a nehézségek utáni remények éveként írják le. Ám a *Mózes* esetében, honfias töltete mellett mégis csak egyetemes műről – epikus sorsidézésről⁹ – van szó, hiszen valamennyi kis nép megmaradásához állít példát azáltal, hogy egy kiemelkedő egyéniség hivatására ébredvén végigjárja küldetése válságait. Elbukva és mégis megdicsőülve beteljesíti feladatát. Madách műve azok közé az alkotások közé tartozik, mely brechti modernséggel olyan emberi léthelyzeteket vázol fel, mint a közösség és vezéregyéniség konfliktusos viszonya, jövő és hagyomány, szabadság és áldozat, törvény és önös én, eszme és tulajdon, erőszakos elnyomás és önként vállalt fegyelem... kérdése.¹⁰

Ma, mikor napjaink esztétikája, a hermeneutika, a vizualitás és a képi élmény nyelvi közegbe való átfordíthatóságát vizsgálja, külön érdekes azoknak a jelenségeknek a megfigyelése, amikor az egyes művészeti ágak kihívásnak tekintik saját belső határaik átlépését, hogy a testvérművészetekben részesedhessenek, feloldóhassanak. Kutatva például a képzőművészet és az irodalom kapcsolatát, felfedezhetünk egy határzónát, egy olyan tartományt, amely felé akár a képzőművészet, akár az irodalom felől közelíthetünk. Itt, ebben a varázslatos határzónában élnek Réti Zoltán akvarelljei.

Madách ide idézett ókori története kapcsán elmerenghetünk a „szó”, az „írás” misztikáján, mely a hellén felfogás szerint isteni adomány volt. Vele kapták ajándékba a művészeteket az emberek a múzsáktól, miáltal a költők kiválasztottá váltak. Ezzel szemben a kézműves munkával létrehozott festmények, s főleg a szobrok bece alatta maradt a szellem termékeinek. Lírai dicséreteivel – a műtárgyepigrammákkal – illetve méltató szónoklatok által a festészetet és a szobrászatot az irodalom önnön magával egyenrangúvá emelte, például Pheidiaszt a keze munkájával tevékenykedő istenhez hasonlítva. Így vált egyenrangúvá az isteni sugallatra alkotó költő valamint az isteni teremtés nyomába lépő képzőművész.

Ez az ókorban kialakult szoros kapcsolat a művészetek e két ága között a későbbiekben is megmaradt. Igazi mélységekig a felvilágosodás korában jutott el, ami Magyarországon éppen Madách korában, a felerősödő nemzeti gondolatokkal párosultán, a nemzeti romantikában és a historizmusban teljesedett ki. Az írók, mint nemzeti művészetünk, s ezáltal identitásunk felkarolói, a magyar nyelv fejlesztése mellett gondjaikba vették az akkor megerősödni vágyó hazai képzőművészeti törekvéseket. A két műfaj összemosódásaként nagyon népszerűvé váltak az almanachok, amelyben a költői művek mellett megjelenő ábrázolások a XIX. század

második felében kiteljesedő történeti festészetünk előképeiként szolgáltak. Réti Zoltán akvarelljei és a magyar irodalom nógrádi klasszikusainak művei úgy élnek egymás mellett, mint egykor e folyóiratok lapjain az irodalom és a képzőművészet.

A Réti Zoltánról szóló méltatások gyakran hangsúlyozzák, hogy sem Madách két drámájához, sem Mikszáth Kálmán novelláihoz, sem Komjáthy Jenő költeményeihez készült akvarelljei nem illusztrációk, nem másodlagos, (Nyéki Lajos szerint) nem élősdi¹¹ alkotások. Létezésük sokkal inkább a szimbiózis (együttélés) szintjére emelkednek, ha Nyéki Lajos fogalomhasználatát akarnánk tovább gondolni. Olyan nagy elődök, mint Zichy Mihály, Kass János, vagy az európai művészetben a Bibliához készült Chagall festmények, vagy a szintén akvarelllel dolgozó, ám az illusztráláson túllépni nem is akaró Diósy Jenő, illetve a gödöllői Nagy Sándor – ki Komjáthyt illusztrálta – után, Réti egészen más szándékkal nyúlt a művekhez. Nem csupán megjeleníteni, hanem értelmezni, mai szellemmel átítatni – tehát interpretálni – akart úgy a madáchi, mint a mikszáthi, valamint a Komjáthy-i életmű esetében. A művek világát hol expresszív erővel, hol lírai légysággal, vizuálisan újraélve, új időskiba helyezve kommentálni.

„Miért foglalkozom Madách Imre műveinek képi megjelenítésével és miért akvarelllel, kérdezték már tőlem többen. A válasz nagyon egyszerű, nem tudom. Ezen nem gondolkodtam, a képek kikíváncsoztak belőlem (nem kipattantak). Ahogy lenni szokott, az elolvasottak után gondolkodtam, töprengtem, megindult a fantáziám, egy-egy sor, gondolat szenvedélyesen az agyamba fészkelte magát, s rajzokkal, akvarellekkal próbáltam rögzíteni azokat a képeket, melyeket magamban láttam. S bár tudom, hogy a monokróm rajzzal mindent tökéletesen ki lehet fejezni, nálam ez a természetes megjelenítés mindig színesen jelentkezett. Ezért maradtam az akvarellnél. Meg kell vallanom, hogy nekem az akvarell „szent” anyag, nagyon szeretem az áttetszőségét, a finomságát és erejét, s azt, hogy szinte mindent ki lehet vele fejezni. Lehet használni rajzosan és tónusosan, színesen és egyszínűen, mindent elbír, csak durva, vastag fedéseket nem... Tehát én színesen láttam és nekem erre az akvarell volt a legtermészetesebb. Nem gondoltam arra, hogy ki miként oldotta meg eddig Madách műveinek képi megjelenítését, amit és ahogyan éreztem, azt csináltam...”¹² – vall egy 1998-as írásában.

„Szokás az akvarellt a piktúra legnehezebb műfajaként emlegetni. Ez a technika nem csak nagy szakértelmet kíván, hanem mást is, azt a fajta formát és tartalmat is stilizáló, átszellemiesítő artisztikum-érzék, amelyre egyetlen fogalom talál – a poézis. Ezt nem tanítják, de voltaképpen ez magának az akvarellnek a szellemi habitusa, magatartása, a mű egészének bensőséges, emocionális kifejezőképessége. Olyasmi, mint amit az irodalmon belül – a prózához viszonyítva – a vers szelleme, ritmikája és metaforáinak nemes pátosza jelent a műfaj sajátosságaként.”¹³ Így ehhez, a finomságával, halkságával is szuggesztív előadásmódra képes, személyes érzelmekkel telíthető, sajátos funkcióval és esztétikai kritériummal rendelkező festészeti technikához nem is nyúlnak csak olyan művészek, akik határozott szándékkal akarják kiaknázni intim személyességét, meditatív érzékenységét.

Az akvarell önálló képzőművészeti műfaj, sajátos funkcióval és esztétikai kritériummal, mégis sokszor valamiféle átmenetként kezelik a különböző rajztechnikák és az olajfestés között. E Janus-arcúsága valószínűleg annak köszönhető, hogy a rajzokhoz és a grafikai technikákhoz hasonlóan elsősorban papírra készülnek. Viszont színösszetétele és a festékanyag lazúrozásra alkalmas tulajdonságai miatt az olajjal való festéssel is rokonítható. Sokáig a nemesebbnek tartott táblaképek, falikárpitok,

valamint a falfestmények előtanulmányaiként, e műfajok „szolgálóleányaként” tartották számon. Alárendelt állapotából lépésről lépésre szabadult fel, hogy autonóm, önmagáért való műalkotássá váljon. Magának az akvarell szónak a kialakulása is ennek az önállósodási folyamatnak a része volt. A latin aqua – víz szóból eredeztethető, és a XVIII. században bukkan fel először a művészi szóhasználatban.

A víz, ez az életünk számára is elengedhetetlen, átlátszó folyadék, a festéskor egy időre segítségül hívatik, hogy a pigmentek feloldódhassanak benne. Itt csak közvetítő anyag, s ráadásul a száradáskor el is párolog, el is tűnik a festékszemcsék közül. (Olyan, mint a teremtő gondolat, mely el is száll, mihelyt valamilyen módon materializálódik.) Mégis, ami a fehér papíron a nyomában ott marad, – a színek áttetsző ragyogása – másképpen nem lenne előidézhető. Az évszázadok során zseniális alkotók műhelyéből kerültek ki gumiarábikummal megkötött, vízben oldott, nagyon finom festékporból kevert, a fehér papírra igen puha ecsettel felhordott színes festékfoltok egymásra hatására alapozó, a bársonyos felületek fényben játszó tónusaira építő, légies könnyedségű művek. (Ide idézhető Barabás Miklós, id. Markó Károly, Libay Károly Lajos, Brocky Károly, Ligeti Antal – hogy Madách magyar kortársainál maradjunk.)

Réti Zoltán legkifejezettebb eszköze az akvarell. Ezt nagyon fontos hangsúlyozni, mert számára lényeges, hogy közönsége megértse, miként jönnek létre nap-nap után fejlesztve, szeretettel nevelgetve lapjai, s fontos, hogy a spontán hatás érzetén túl, tudatunkon átszűrve, tudatunkon túl, lelkünk mélyén érzékeljük műveit.

A Réti által olyannyira szeretett mai értelemben vett szabad akvarellezés Angliában alakult ki. Ennél a természeti látványnak a festőre gyakorolt hatása, „első pillanatra” történő befogadása és azonnali „a la prima” leképezése a lényeg. Egy lépésben, aláfestés nélkül kell ilyenkor a színeket és a formákat megragadni. Az angolok, de Réti sem, fedőfestéket soha sem használva, az akvarell színeket előre kikeverve, a festéket közvetlenül felrakva festettek, mely eljárással párhuzamosan gyakran alkalmazták a felületeken történő színkeverés módszerét is, mely a látvány könnyed, mesterkéletlen, felszabadult leképezését eredményezte – „directpainting”.

A másik módszer a rétegenkénti festésmód, mely nem alkalmas improvizálásra, viszont olyan technikai lehetőségeket kínál, amely az akvarellfestékek lazúrozó képességének kiválóan megfelel, és érzékeny színátmeneteket, megérlelt tónusokat, valamint különlegesen bársonyos hatást eredményez. A rétegek, a finom árnyalatok felrakásával, fokozatosan halad előre a színek és a formák fejlesztése. Így az aláfestett és megszáradt színrétegekkel olyan hatás érhető el, amit a prima festésmód közvetlen színfelhordásával soha nem lehet létrehozni. Mégis mindkettő megoldás a könnyedség, az áttűnés, az elillanónak tűnő időtlenség látszatát kelti.

„A Madách név és Csesztve számomra mást jelent, mint sokaknak, az valószínű. Ennek okait próbálom megmagyarázni, a magam számára is. Anyám gyakran mondogatta, hogy életének legszebb pár évét fiatal korában Csesztvén töltötte”¹⁴, ahol akkor Madách Pál, Madách Imre unokaöccse lakott. Réti édesanyja 1903-ban került a család három kislányához játszódajkaként. Lelke mélyén rögződött emlékképei mesékké színesedtek, melyek fia fantáziáját is felkeltették. Így idővel az anyai mesékből, csesztvei kirándulásokból, tanító éveinek emlékeiből (1943) Réti Zoltán idilli világot épített magának, melyből nem hiányzott a csesztvei remete-költő alakja sem. Madách Imre

művei egyre inkább személyesen szóltak hozzá, mely szavakat gyakran elemezte balassagyarmati barátaival: Manga János múzeumigazgatóval, Nyéki Lajos későbbi párizsi költő-nyelvésszel, Farkas András festőművész-tanárral, illetve a Madách-család rokonságához tartozó Buttler Jánossal. De személyes érintettséget érzett a firenzei Sta Maria del Carmine templom Masaccio által festett *Kiűzetés a paradicsomból* című freskója előtt is, ahol a látogatás élménye mélységes nyugalommal árasztotta el. S az érzés egyre összetettebbé, egyre inkább tudatos elhivatottsággá kezdett válni benne, egyre pontosabban tudta, hogy *Az ember tragédiáját*, vagy a *Mózes*t nem magyarázni akarja, hanem csak egy-egy képet szeretne festeni úgy, ahogyan a művek olvasása közben megjelenik a bensőjében, s úgy, ahogyan azt ő fontosnak tartja.¹⁵

Jegyzetek

- ¹ Keserü Katalin: *Emlékezés a kortárs művészetben*. 1998. 16.
- ² „... lelkem felfele tör...” Réti Zoltán akvarelljei Madách Imre *Az ember tragédiája* című művéhez. Balassagyarmat 1987. (2. kiadás); Réti Zoltán akvarelljei Komjáthy Jenő költeményeihez. Salgótarján, 1993.; Mikszáth Kálmán – Réti Zoltán Mikszáth-akvarellek, Budapest, 1997.
- ³ 1862. január 16., székfoglalóját *Az aethetica és a társadalom viszonyos befolyása* címmel tartja 1862. március 27-én.
- ⁴ 1863. január 13.; székfoglalóját *A nőről, különösen aetheticai szempontból* címmel Bérczy Károly olvassa fel Madách betegsége miatt.
- ⁵ A dráma előzéklapjáról tudjuk, hogy a mű írásához 1860. június 9-én, szombaton kezdett hozzá, 1861. november 16-án, szombaton fejezte be.
- ⁶ Arany János *Az ember tragédiájának* páratlan türelemmel és tapintattal végzett korrek-túrájával nagy segítségére volt Madáchnak.
- ⁷ Közölve: *Madách Imre válogatott művei*. (Horváth Károly és Kerényi Ferenc) Szépiro-dalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 379–182. Madách Imre levele Nagy Ivánnak Alsósztrégova, 1861. december 23.
- ⁸ Madách Imre: *Mózes*. Kass János rézkarcaival és Keresztury Dezső utószavával. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1966.
- ⁹ Keresztury Dezső utószó Madách Imre *Mózesének* 1966-os kiadásából.
- ¹⁰ Uo.
- ¹¹ Nyéki Lajos: *Réti Zoltán akvarelljei Madách Mózeséről*. *Palócföld* 1990/5, 56.
- ¹² Réti Zoltán: *Gondolatok Madách és Csesztve körül*. *Palócföld* 1998.
- ¹³ Supka Magdolna XV. Egri Országos Akvarell Biennálé katalógus-előszava. Eger, 1996.
- ¹⁴ Réti Zoltán: *Gondolatok Madách és Csesztve körül*. *Palócföld*, 1998.
- ¹⁵ Uo.

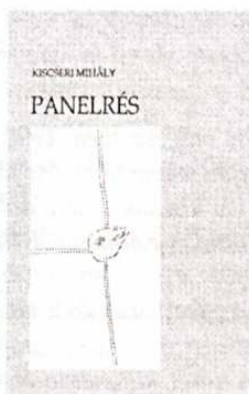
NAGY CSILLA

Bérházbukolika

Kiscseri Mihály: *Panelrés*

A *Panelrés* című verseskötet tematikus értelemben arra a kérdésre keresi a választ, hogyan, milyen retorikával lehet beszélni a városról, amelyben élünk, amelynek részei vagyunk, illetve hogy el lehet-e különülnünk a közegünktől annyira, hogy annak kulturális, történeti, társadalmi és emocionális szövevényét felfejthessük. A versek mindegyike ezt a dilemmát mutatja fel: a szövegeket egymásutániségükben olvasva egyfajta leporelló nyílik meg előttünk, amely olykor pillanatképekben, olykor pedig filozofikus leírásokban teszi hozzáférhetővé a város tapasztalatát az olvasó számára. A leporelló-jelleget a könyv szerkezete is erősíti: a versek hét ciklusba tagozódnak, amelyeket egy-egy, Földi Péter festőművésztől származó grafika vezet be. Ezek mintegy cikluscímekként is szolgálnak (az első ciklus előtt nincs rajz, itt a könyv első borítóján szereplő képet tekinthetjük bevezető illusztrációnak).

Ahogy a hét ceruzarajz az ábrázolt alakok körvonalával, azonosságokkal, közös szegmenseikkel játszik, vagyis ahogy a kép lényegét a határvonalak elrendezése, a képi viszonyok sokféle értelmezhetősége adja meg, úgy a szövegek is többféle értelmezését adják a városnak, amely egyben változatos –

ám csak ritkán kiérleltnek mondható – poétikai eljárásokat is teremt. Az egyik meghatározó tradíció, amely Kiscseri Mihály könyvében tetten érhető, a helyzetvers hagyománya: a művek sokszor hétköznapi szituációkat idéznek meg, az urbánus életforma, a poros panelváros egy-egy tipikus szegmensét, jelenetét mutatják be. Az első ciklus versei többnyire ezt a csoportot képviselik. *A helyi elégiákból* például (5., egyébként ez a szöveg nyitja a kötetet) lajstromba veszi a város tárgyait (és hiányait), amelyek annak identitását létrehozzák: „Eklektikus műkő oromzatok, / hulló stukkók, szecessziós / cserépek, rézcsatornák, rizalitok [...] // Kávéházak, galériák, rejtett / bordélyok és metróállomások nélküli, // Csökkenő terü-számú / gyárkémenyek, könyvtárak / városában élek.” A helyzetversek gondolatmenete azonban – és ez Kiscseri lírájának egyik jellegzetes vonása – olykor túllép az általános „panelsztorin”, a szövegek sokszor filozofikus-lételméleti momentumokkal rendelkeznek. Az imént idézett vers esetében ezt a többletet a városkép narratívájának az idő toposzával való továbbírása jelenti: „Se borostyán, se szén, se selyem, / csak a mi időnk, a sokszögű. / Amszterdamban – mondják – másként összegzik az

első pillantást. Tudom.” A gondolatmenet azonban (sajnos) nem mélyül el, annak csak a lehetőségét hordozza, de a helyzetversek ilyen módon történő kiteljesítése a későbbiekben mindenképp hasznára válna Kiscseri lírájának.

A versek másik csoportját azok a szövegek alkotják, amelyek az említettekkel ellentétben nem a meglévő élményekre, tapasztalatokra hagyatkoznak a befogadás során, hanem sokkal inkább az aktuális szövegben, a szavak egymásutániségában rejtik el a megfejtést. Olyan enigmatikus szerkezetű versekről van szó, amelyek a levezetett logikai sor, gondolatmenet következtében egyfajta ördögglakatként bezáródnak, mondanivalójuk nehezen fejthető fel. Ez az eljárás nem veszélytelen, hiszen az utalások elbizonytalanítása a befogadást veszélyeztetheti. Szerencsés megoldást jelent azonban a *Katedrálisom labirintja* (62.), amely többféle utalásrendszer, metaforikus háló összedolgozásával válik titokzatossá, a bibliai jelenetek, szimbólumok mellett kollektív jelképek szerepelnek (falak, labirintus, hullám, vad, erdész). A vers erénye, hogy a különböző utalásokat képes rendszerbe foglalni, az alapvetően más-más jelentésű metaforák végül egységbe rendeződnek, és nem zilálják szét a mondanivalót, amely így hozzáférhetővé válik a befogadó számára.

A versek harmadik csoportját, és a tematika újraértését, újrarajzolását jelentik azok a szövegek, amelyek a szerepvers műfaját alkalmazzák, többnyire eredményesen, ötletesen. A versbéli szituáció olykor valamely történeti-irodalmi hagyomány megidézésével jön létre (így például Balassi lírájára utal az

Átok helyett (79–82.)), máskor pedig valamely általános érvényű toposzt strukturálnak újra a szövegek (a *Hyeronimus Bosch: Keresztvitel* (88–90) például biblikus kódokat szólaltat meg egy képzőművészeti alkotás kapcsán; a *15-dik március, 2006* című versben (68–69.) pedig a szabadság motívumának újragondolása történik); egyes versek konkrét műre (életműre) utalnak, ezáltal teremtik meg saját értelmezési körüket (*Az egyszerűségekről* (93.), *Egy Faludy-fotóra* (72–73.)). A városkép „megrajzolásában” termékeny módon vesznek részt azok a szövegek, amelyek a panelvilágot a népi hagyomány- és hiedelemkincs szegmenseivel kapcsolják össze, ezáltal sajátos, egyedi városmitológiát teremtenek. A *Húshagyó kedd fölé* (78.) például látszólag, az első sorok alapján egyszerű leírás: „[...]lassan nyúló délután, dermed a napközi hólé, bőrösen.” Bizonyos szöveghelyek azonban transzcendenssé tágtíják az idillt, a felsorakoztatott motívumok pedig az ünnep, a szakralitás kódolását hajtják végre, a vers pedig mintegy az áldozatbemutatásnak, a város megtisztulásának mantrájaként/imájaként értelmezhető: „[...]mozdulatlanná / bénult zsákmányállata leszek marasztalt / évszakomnak az újra kupolásodó égbolt / alatt, szagló panel-búneimet kifüstölő / tavaszi kerti tüzek előtt.”

A várostematika sok szempontú újragondolása, és a poétikai eljárásokkal való merész kísérletezés a *Panelrés* erénye – ennek pontosítása, kiteljesítése Kiscseri Mihály következő kötetében minden bizonnyal megtörténik.

(*Palócföld Könyvek, Salgótarján, 2007*)

Kanonizált hangzattal

Szabó T. Anna, Tóth Krisztina, Varró Dániel: *Kerge ABC*

Az utóbbi években számos olyan gyerekeknek szóló verskötet jelent meg, amelyek műfaji és tematikus értelemben is a „mai” igényekhez igazodnak. Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Szabó Lőrinc nagyhatású, klasszikusnak mondott gyerekversei-

hez képest a legnagyobb változást az jelenti, hogy a „friss” gyerekirodalom sem tematikus, sem nyelvi szempontból nem tart távolságot a célközönséggel. A gyereket érintő problémák, rejtélyek, titkok az ő nyelvi és motivikus kódjai segítségével jelennek meg a szövegekben, ez pedig egy autentikus kortárs poétikai keretbe illeszkedik: a legújabb gyerekvers-könyvek szerzői ún. „felnőtt” kanonizált költők, akik nemcsak mintegy „kitekintenek” a gyerekirodalomra, hanem újra-meg újra visszatérnek hozzá. A gyerekirodalom így nem elzárt kis szigetként, hanem a kortárs költészettel állandó dialógusban álló, sok esetben épp ezért a felnőtt olvasóra is számot tartó művekben léteznek.

Ez jellemzi a *Kerge ABC* című, Szabó T. Anna, Tóth Krisztina és Varró Dániel állatverseit tartalmazó kötetet is, amely közelebről rokonságot mutat a legújabb, gyerekeknek szánt, kortárs költők és illusztrátorok munkáiból válogatott könyvekkel, mint például a *Friss tinta!* (Pagony-Csimota, 2005) és a *Formák a tubusból* (Csimota, 2004). Emellett megszólítja a játékos-verses oktatókönyvek hagyományát, amelyen a mai

gyerekek szülei, nagyszülei nőttek fel, és amelynek legkarakteresebb darabja a *Zengő ABC*. Itt is olyan rövid versekről van szó, amelyek számba veszik az ábécé betűit, egyfajta pedagógiai célzattal, ám szórakoztatnak is, és – ahogy erre a hátoldalon az

ajánlás figyelmeztet – nemcsak a családi, hanem az óvodás és iskolás tevékenységekben is hasznos eszközzé válhatnak. De míg ez utóbbi versei többnyire a népies költészetbe integrálhatóak, és rendkívül sokat bíznak a hangzósságra, és a felnőtt olvasó számára talán kevesebb meglepetéssel szolgálnak; addig a *Kerge ABC* szövegeiből egy rendhagyó állathatározó áll össze, amely egyúttal termékeny módon alkalmazza a Romhányi-féle állatvers-hagyományt is.

A kötetben A-tól Zs-ig minden betűhöz egy-egy állat tartozik, amelyek háziállatok (cica, tyúk) és egzotikus lények (dzseláda, impala) egyaránt lehetnek, sőt olykor kitalált figurák is szerepelnek (üregér, xinxis). Az állatok leírása/azonosítása olykor a felnőtt olvasóra való kikacsintással történik, emellett poétikailag is összetett, hiszen három különböző poétikai világ adja a kötet alaphangját. A versek egy része alkalmazza a népies kódokat. Például Szabó T. Anna két versében a mondókajelleg és a szókincs is ezt az irányt jelzi: „Tarka cica, ide figyelj, kössünk üzletet! / Te adod a törleszkedést, én meg a tejet!” (C)

És „Pörög-forog róka-rokka, / készül már a rokolya, csodálja majd Rézi Róka / ismerőse, rokona.” (R) Ugyanígy Tóth Krisztina éjjeli lepkéjét is ritmikusan mondogathatjuk, kántálhatjuk, mintegy követve az éjjeli lepke röptét: „Éjjeli lepke, / hallom a szárnyad, / körbepüld / esti szobámat.” Más szövegek a *Zengő ABC* hangzatos, díszített megszólalásaihoz állnak közel: „Csacsi, csacsi, dehogy vagy buta, / szürke rajtad a bársonyruha, / csillagszemedben kerek a világ, / csupa csoda és csupa csacsi-ság.” (CS, Tóth Krisztina)

A versek egy nagyobb csoportja pedig sokkal inkább az aktuális kódokra, a hétköznapiokból vett elemekre helyezi a hangsúlyt, vagyis ezek a szövegek azért humorosak, és közeli a gyerek számára, mert az általa használt, ismert kifejezéseket szerepeltetik. Ezek poétikailag is merészebbek, sokszor kínrímeket szerepeltetnek, a nonszensz költészet hagyományát idézik, a svéd gyerekversekre is utalnak időnként. A Varró Dániel lírájára egyébként is jellemző játékosság, a szleng és a mai kamaszos utalásrendszer a *Kerge ABC* számos versében is feltűnik: „Szemtelen a darázs picit, / üdítődbe beleszik. / Ha szörp, ha dzsúz, ha fanta... / Komoly gond ez nyaranta.” (D) Az állatok egyébként is számos hasonló, hétköznapi szituációban szerepelnek. A nyúl répafigyaltot nyalogat, az elefánt cipőboltba jár, az impala lumpol, a víziló nem mos fogat, a jaguár mindent kidumál, az oroszlán sörénye összekócolódik. A szövegek olykor szólásokra, szófordulatokra játszanak rá (pl. a kutya vacsorájára a [q]), vagy a többjelentésű szavak adta lehetőségeket használják ki (a „nyakaska” szó kétféle értelmezhetősége a *Z(siráf)* esetében). Emellett vannak olyan szövegek is, amelyek – persze vidám, könnyed formában, ám a problémát nem bagatellizálva – a gyerek

„sorskérdéseit” helyezik a középpontba (pl. „Kicsi kecske fut mekegve / hogy az anyját megkeresse” (K, Tóth Krisztina)), ezek a gyerek élményvilágának, problémamegoldó képességének szempontjából játszanak fontos szerepet.

A szövegek értelmezésében, illetve a gyerek-szülő, gyerek-pedagógus tevékenységben rendkívül fontos szerepet játszanak az illusztrációk, amelyeket kortárs képzőművészek készítettek (Gyöngyösi Adrienn, Kárpáti Tibor, Nagy Diána, Paulovkin Boglárka, Takács Mari, Szolnoki Beatrix). A fotótól kezdve a máshonnan beemelt illusztrációig számtalan technika, izgalmas, ötletes megoldás szerepel a könyvben, művészi-en kidolgozott festményeket/rajzokat, és absztrakt képeket egyaránt találunk. Az illusztrációk többnyire megmutatják az állatot, amelyről szó van, ennek egy rendhagyó példája a Q, ahol maga a betű szerepel illusztrációként: „Kövér kutya hátulról a Q / mintha ülne, olyan alakú. / Van farka, de nem csóválja, / nem jött meg a vacsorája.” (Tóth Krisztina, Kárpáti Tibor) Más részük azonban alakítja, árnyalja a vers értelmezését, továbbgondolásra készit. Ez történik a P esetében: a versben a polip sokallja nyolc karját („Négy kar vakarja a polip / fejét, mikor gondolkodik. / Azon tűnődött szegény el, / mit tegyen a másik négygel?” (Varró Dániel)). A képen a polip sematikus rajza mellett a karokat számláló matematikai egyenletek szerepelnek, vagyis itt a gyerek mindennapos iskolai megmérettetése felé tágul az értelmezés (Nagy Diána illusztrációja).

A *Kerge ABC* izgalmas poétikai és vizuális megoldásokat tartalmazó kötet, remek olvasmány és egyben hiánypótló kiadvány, korszerű ábécéskönyv a legkisebbek számára.

(Magvető, Budapest, 2008)

Oxigén

Jean-Dominique Bauby: *Szkafander és pillangó*. Fordította V. Deák Éva.

A *Szkafander és pillangó* Jean-Dominique Bauby francia író műve, amelynek referenciális kontextusa minden bizonnyal nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a könyv és az abból készült film világsiker lett. A történet ugyanis megtörtént esetet dolgoz fel, szerzője – a francia *Elle* magazin főszerkesztője – szívroham következtében kómába kerül, és ébredése után ún. locked-in szindrómát állapítanak meg nála, amelynek lényege, hogy a test biológiai értelemben él, ám semmilyen mozgásra, életjelre nem képes. A testbe zárt szellem csak korlátozott módon képes kapcsolatba lépni a külvilággal: Bauby (a szerző, az elbeszélő) csak a bal szemét tudja mozgatni, illetve valamelyest a fejével is képes kommunikálni. Egy sajátos kódrendszer segítségével – az ábécé megfelelő betűit egy szemhunyorítással megállítani, hogy azok szavakká, mondatokká, szöveggé álljanak össze – jegyezték le a könyvet, amely az általunk olvasottal azonos.

A regény címe ezt a sajátos betegséget, állapotot metaforizálja: „Fáj a sarkam, a fejemben mintha vasat kalapálnának, a testemet – úgy érzem – valami szkafander zárja magába.” (7.) „Ha elülnek a zajok, s beáll a csend, hallgathatom a fejemben repdeső pillangókat. Erősen kell figyelnem, gondolataimat összeszedve, mert szárnyuk rebbenése alig észlelhető.” (103.) Vagyis a szka-

fander a testtel, a pillangó pedig a szellemmel, a lélekkel azonosítható: a kettő összeütközésének, egymás ellenében működésének az élménye adja a mű alapkonfliktusát, amely a referenciális olvasat nélkülözésével is izgalmas olvasmány lenne, hiszen a test és lélek konfliktusának topozát sokrétű módon mutatja be.

A könyv rövid, tömör fejezetei egyszerű, letisztult nyelven szólalnak meg, amely kifejezésmód azonban olykor metaforák, szimbólumok segítségével sűríti, árnyalja a mondanivalót. Ily módon értesülünk a beteg mindennapjairól, amelyet többnyire az etetés, a fürdetés, vizsgálatok, televíziózás, felolvasás, illetve az általunk olvasott könyv lejegyzése alkotnak. A tevékenységek egy része a testhez, a pusztulásához, a fájdalomhoz, és egyéb fiziológiai mechanizmusokhoz kapcsolódik, az ilyen tematikájú fejezetek azonban csak ritkán alkalmaznak hosszú, naturális leírásokat. Ezek többnyire szinte vázlatosan, ironikus-groteszk minőségekkel lesznek kifejezve: „A táplálkozásomat szabályozó készülék riasztója jó félórája szól. Nincs hülyébb és kétségbeejtő dolog, mint ez az őrjítő bib-bib. Ráadásul az izzadság feloldotta a jobb szemhéjamat lezáró ragtapaszt, és a ragacsos szempilla fájdalmasan birizgálja a pupillámat. Végül, mindennek betetőzésekképpen, a katéterem kupakja kiesett. Úszom a vizeletben. Segítségre várva egy nótát

dúdolok magamba: „Gyere már, babám, ez mind nem nagy baj.” (63.)

Vannak olyan szöveghelyek a kötetben, amelyek a test leépülését a külvilág érzékelésének képességében, pontosabban ennek hiányában mutatják meg. A vegetatív funkciók (táplálkozás, a másik megérintése, stb.) nélkülözése egyfajta tudati folyamatot indukál: *A kolbász* című fejezetben például a korábban megélt vacsorák, elfogyasztott ételek felidézése mintegy helyettesíti magát a táplálkozást, a tudat így próbálja pótolni ezen funkciókat. A lineáris olvasás során tanúi lehetünk annak, a betegben hogyan épül le fokozatosan a „testtudat”, és hogyan válik a szellem így egyre szabadabbá. Ez az állapot ugyanis nem jelent passzivitást, a beteg nagyon is tevékeny: látogatói tájékoztatják az eseményekről, a televízióból értesül az aktualitásokról, és folyamatosan próbál kitörni a test „börtönéből” (egy helyen olvashatjuk, hogy az állandó erőlködéstől elgyötörtek az izmai). Érdekes és megrázó fejezet a kötetben *A növény*, amely a külvilág reakcióját tárja elénk, és amely a gondolatok lejegyzésére és közvetítésére sarkallja: „Tudod, hogy B-ből növény lett? Kérdezte az egyik. – Természetesen, tudok róla. Olyan lett, mint egy növény, bizony, olyan.” (87.)

A kommunikációs kód kifejlesztése – amely metaforikusan a növény-pillangó

oppozíciót jelenti, illetve a két motívum közötti megkülönböztető jegyként érthető – az első lépés ebben a fejlődésben, az ábécé betűinek ilyen sajátos kiválasztásával minden elmondható, lereagálható lesz, ez azonban mindig egyfajta kiszolgáltatottságot jelent, amely mélyebb, mint a fizikális önállótlanúság. A dialógus ugyanis mindig megkésettiséget jelent, a kód lejegyzése időbe telik, és nem tudja pótolni a beszéd adta lehetőségeket: „Akarsz akasztott ember lenni? – kérdezi Theophile, és szívesen válaszolnám neki: éppen elég, hogy béna vagyok – ha kommunikációs rendszerem nem tenné lehetetlenné a gyors visszavágásokat. A legfinomabb szellemesség is eltompul és ellaposodik, ha percekig tart, míg célba ér.” (77.) Az idő egyébként is fontos szerepet játszik: a test és a szellem folyamait is meghatározza, korlátozza, hiszen a múlása a testi való átformálódásában, pusztulásában és a szellem kibontakozásában (a könyvbe szánt jegyzetek létrehozásának ritmusában) egyaránt a visszaszámlálást jelenti.

A tanulság, a tapasztalat azonban csak impliciten jelentkezik, ám megfejthető. Láttak Önök már pillangón szka-fandert? Akkor, azt gondolom, a történet felfejtése immár megoldott számunkra.

(Park Könyvkiadó, Budapest, 2008)

Nándorfehérvár nógrádi hősei

Andrásfalvi-Faragó Zoltán: *Öt íjász*

„Isten kegyelméből uralkodó Mátyás királyunk országlásának hetedik, megkoronázásának második esztendejében, Anno Domini 1465 pünkösd szent ünnepén vetem papírra e sorokat. Mostan, hogy a fegyverforgatásra előregedvén hazatértem, másra nem is igen vagyok jó... Igen sokat láttam, tapasztaltam, messi idegen földeket bejártam, hazára végül csak ott leltem, ahonnan fiatal legényként elindultam. Visszatértem – bizonyára Jézus urunk különös kegyelméből és akaratából – Pásztó városába. Merthogy itten születtem én, a ciszter páterek ama híres kolostorától nyíllövésre álló régi házban...”

Így kezdődik Andrásfalvi-Faragó Zoltán 2007. év végén napvilágot látott, *Öt íjász* című történelmi regénye, amely – a szerző első, az *Öregtorony* című, 2002-ben megjelent kötetéhez hasonlóan – a messzi múltba, a XV. század vérzivataros időszakába vezet vissza olvasóját. A könyv főhőse, a két évtizeden át Szécsényi László főúr, Nógrád és Hont vármegyei ispán szolgálatában álló Medvesi Máté obsitos seregdeák mutatkozik így be, hogy aztán aprólékos gondossággal írja le, koromból főzött tintába mártott lúdtollával, mit látott élete során, jártában-keltében. „Hadd olvassák a páterek mindazt, ami megtörtént velem... Ne essék feledésbe, miféle tetteket vittünk mi végbe, mi magyarok...” Az Andrásfalvi-Faragó Zoltán irányította, a deák kezében lévő „lúdtoll” 358 oldalon állít emléket a hős íjászoknak, akik a török elleni harcokban az ország utolsó, déli végvára,

Nándorfehérvár védelmében – Hunyadi János vezérletével és személyes felkérésére – vitézkedtek.

A *Kard és kereszt* c. irodalmi pályázatra készített, a Kárpát-medencéből beadott 120 pályamunka között fődíjas könyvében – miután az előző három kötetében a természet

szinte felfoghatatlanul gazdag, színes és gyönyörű világába vezet és avatja be az olvasót – visszatér a magyar történelem mélygyökerű, kiengesztelhetetlen ellentmondásokkal, politikai csatározásokkal és harcokkal teli korszakának – választott szereplői révén történő – bemutatásához. Betekintést enged nemcsak szűkebb környezetének történéseibe, de az ország szinte áttekinthetetlenül szövevényes – hol lesújtó, hol felemelő – történelmi eseményeibe is, miközben adalékokkal szolgál a kor mélyebb megismeréséhez is.

A korszak, amelyben a regény cselekménye játszódik, az 1439-től 1456-ig terjedő időszak Magyarország, fókuszában a Nógrád vármegyei Szécsény és Pásztó városa és (a mai Karancs)Ság község. A regény csúcspontját a török elleni harcok jelentik, a nándorfehérvári diadallal.

„Zsigmond király félévszázados uralkodásának végére Magyarország egyik legjelentősebb állama lesz, a Luxemburgi-házból származó király birodalma székvárosává Budát teszi. Halála után veje, első Habsburg uralkodónk, Albert fejére kerül a korona. Nyelvünket beszélő, tudatosan a magyar trónra

nevelt férfiú, országait ő is Budáról kormányozza, s fő céljának tekinti a török terjeszkedés megállítását. A király azonban 1439 őszén meghal, s a főurak egyik pártja Albert fiát, az 1440 tavaszán világrajött csecsemőt, az utószülött V. Lászlót, más részük az ifjú lengyel királyt, a Jagelló-házból való Ulászlót látná szívesen a trónon. Végül mindkettejüket megkoronázzák, de polgárháború kezdődik, miközben a Felvidék egyre nagyobb területeit szállják meg a csehek, a Délvidéken pedig egymást érik a török támadások és az oláh vajdák rabló parttyái.”

Ebbe a korszakba röpti vissza olvasóját a szerző, aki mintegy átmenti a természet iránti érzékenységét, kivételes empátiáját ebbe a történelmi ihletésű regényébe is. Éppúgy figyel és ügyel a természet, a környezet, a helyszínek aprólékos leírására, mint minden fontosabb korismérv megjelenítésére, történelmi esemény és jelenség korhű ábrázolására. Ez a könyv egyszerre korlenyomat, hely- és természetrajz, miként kor-, ország- és helytörténet is. Faragó megőrzi jó szokását, plasztikusan és árnyaltan fogalmaz, nem egyszerűen csak leír valamit, sokkal inkább láttat, érzékeltet, szereplői bemutatásával, habitusának kibontásával gondolkodtat is.

A szerző e könyvében megmutatkozó erénye (ez irányú képességét és tudását már az *Öregtorony* c. kötetében is csillogtatta) az árnyalt ember- és jellemábrázolás. Egyik feltűnő példája ennek a korabeli ember zsákmányszerzésre, meggazdagodásra, gyarapodásra irányuló hajlamának – amely lehet erény és dehonosztáló személyiségjegy is – gyakori felemlítése. A „szerzés ördöge” az oka („a zsákmány mindig jól jön”), hogy a főhős édesapja és András öccse elmegy a várnai vesztes csatába, s halálát leli. De látjuk számos példáját a magyaros virtus, az önfeláldozás, a hősiesség megnyilvánulásának a 12 éves „kicsi János”-tól kezdve, az önkéntesek sokaságán és

az öt íjászon keresztül, a hős hadvezér Hunyadi Jánosig bezárólag.

Andrásfalvi-Faragó Zoltán könyvében megidézi a kor néhány jeles történelmi személyiségét. Megjeleníti a korabeli, máig fennmaradt – vagy éppen letűnt, feledésbe merült – településeket, tájakat, természetföldrajzi helyeket. A szerző javára írható a korszak nyelvének rekonstruálása, a használt régi szavak (például földabrosz, zsöllye, pergamen, penna, kicsinység) visszaadására és egyszerűnépies kifejezőképességének használatára való törekvés. Különösen plasztikusak helyrajzai, amelyből nem maradhatott ki a szerző kedvence, a növény- és állatvilág egy-egy darabja sem.

A helyszínek között meghatározó Szécsény városa, ahol – a Rákos-mezei országgyűlés megtapasztalása és a Titel melletti vitézkedés: egy kém elfogása után – a legtöbb idejét, seregdeáki szolgálatát tölti a főhős. „A város nagy és gazdag, erős fallal kerítve, kőből rakott templommal, ferences kolostorral is ékes”, aztán megtudjuk tőle, hogy gazdája, akinek felajánlotta szolgálatait és aki befogadta: „Szécsényi uram a leggazdagabb ember messze földön, ama híres Tamás erdélyi vajda leszármazottja, aki tárnokmester is volt, s királyok rokona.”

Főhősünk szívéhez mégis legközelebb Ság falu állhatott, ahová – már szécsényi seregdeákként – benősül és családot alapít, feleségéhez, Annához és két gyermekéhez megtér először a csehek, aztán a török elleni vitézkedésből. Medvesi Máté már az előbbi csatában kitüntette magát íjásztudományával, amikor az ő nyilának esett áldozatul a Felvidéket fosztogató husziták egyik vezére, a rettegett Velko kapitány.

Andrásfalvi-Faragó Zoltán a kezdetektől szövevényes szálakon szövi az izgalmas regény cselekményét a további négy kitűnő íjász felbukkanásáig is,

akkal azán a főhős együtt veszi ki részét a nándorfehérvári diadalból.

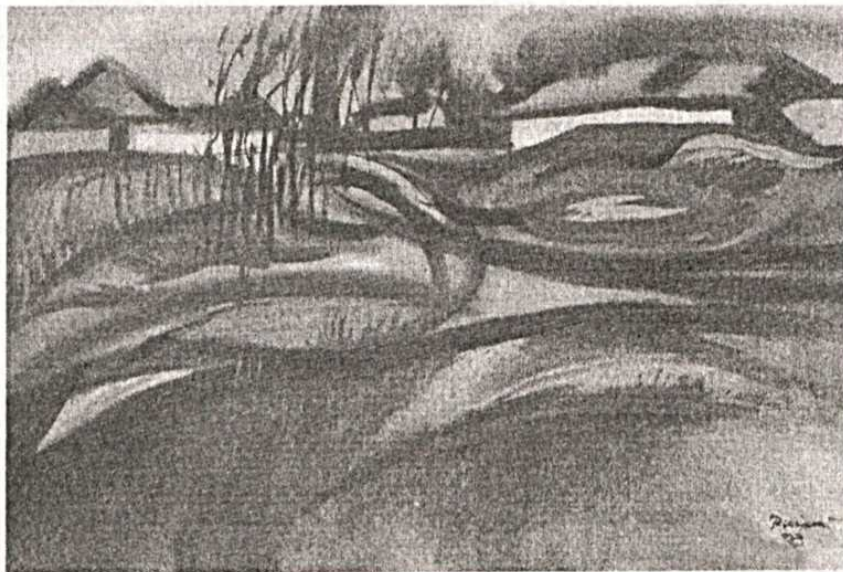
Időközben persze vérzivataros és vesztes csaták, meg nem értés, árulások, politikai viszályok éppúgy részei Medvesi Máté – és szűkebb-tágabb környezete – mindennapjainak, mint sikert hozó, kisebb-nagyobb csatározások, büszkeségre okot adó megbízatások, elismert seregdeáki szolgálat, örömteli családi események, végül a nagy nándorfehérvári diadal, az öt hőssel. A szerző arányérzékét is mutatja, hogy könyvének befejező részében Hunyadi egész Európában elismerést arató és a hazának is dicsőséget hozó nándorfehérvári csatája leírására kiemelt figyelmet fordít, s a könyve végén a főhősét így emlékezteti:

„Mi öten, szegény magyar íjászok, felvidékiek és székelyek, a Kőles torony tetejéről néztük végig, ahogyan a török seregek nagy port vevén futnak a távolban. Bizony, így volt: a maroknyi magyar had – zsoldos vitézek, hadba szállott nemes urak, fegyverre kelt keresztos jobbágyok – vállvetvén harcolva győzedelmeskedett a túlerő ellen. Ámbátor csak egyetlen módja lehetett annak: Isten segítsége...”

Andrásfalvi-Faragó Zoltán az elmúlt öt évben megjelent ötödik könyvében, második történelmi regényében is igen invenciózus volt: potens szövege szóra-koztató, tanulságos és kurrens olvasni-valót kínál. Korpusza hasznos elegye a történelmi tényeknek és saját szárnyaló fantáziájának. Ebben a kontextusban is erénye azonban a történelmi tényszerűséget szem előtt tartó feldolgozásra törekvés, a tárgyilagosság és a túlzások elkerülésének az igénye. A kötet minden részletében biztosítja az élményszerűséget, gazdagítja az olvasó érzés- és képzeletvilágát, elősegíti emocionális emelkedettségét.

A papírkötésű könyv a salgótarjáni Dióhéj Könyvműhely kiadásában jelent meg, színes borítója a szerző saját festményei és terve alapján készült, a nyomdai munkálatokat az Egri Nyomda Kft. végezte. A könyvet a recenzens jó szívvel ajánlhatja, ajánlja minden történelmet – kalandos történeteket – szerető olvasónak, kiváltképp a fiatalabb korosztályoknak.

(Dióhéj Könyvműhely, Salgótarján, 2007)

HATVANI JÓZSEF

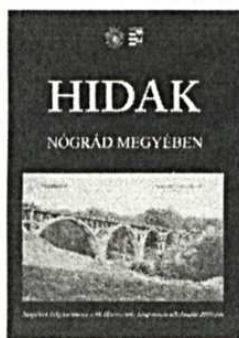
A híd összeköt...

Hidak Nógrád megyében

A híd – fizikai formájában – műtárgy, amely korábban különálló területeket, térségeket köt össze. A híd – átvitt értelemben – embereket, korokat, tájakat, kultúrákat kapcsol egymáshoz. A híd azt jelenti, hogy átmehetsz, hogy tovább léphetsz, miáltal bővül a látóköröd, kitágul a horizontod, javulnak esélyeid is. A híd új szerepeket kínál, gondolkodást alakít, öntudatra ébreszt. A híd attribútuma tehát, hogy összeköt, egybeforraszt és erősít...

Ilyen és hasonló gondolatok forogtak fejemben, amikor először vettem a kezembe a *Hidak Nógrád megyében* c. nagyalakú, ízléses kiadványt. Az olajzöld színű kötet címlapján az egykor építészeti érdekességként számon tartott, aztán megbocsájthatatlanul betemetett somlyói vasbeton ívhíd mutatja újra magát. A hátsó borítón Romhány helyreállított műemlék boltozata, a salgótarjáni Móricz Zsigmond úti felüljáró és az acél gyaloghíd látható.

Az albumot feltehetően elsősorban szakmai kiadványnak szánták, ennek ellenére megjelenésében és tartalmában minden érdeklődő olvasó figyelmére érdemes. A számos szép színes felvételt, plasztikus ábrát, korrekt szakmai textust, mégis olvasmányos szöveget tartalmazó kötetet dr. Tóth Ernő szerkesztette, szerzői (írói) döntően helyi szakemberek. A kötet a Salgótarjánban 2007. októberében megtartott, 48. Hídmérnöki Konferencia alkalmából látott napvilágot.

Érdekessége és értéke is az annalesnek – amint az az *Előszóból* rögtön kiderül –, hogy a történelmi Nógrád megye hídjait veszi számba és mutatja be. A könyv – és ez már a *Bevezető* soraiban olvasható – egy sorozat 15. kötete, az előzőekhez hasonló felépítéssel; sok illusztrációt –

térkép, terv, fotó – tartalmazva. Az említett részeket *A megye adottságai* c. fejezet követi, benne a földrajzi sajátosságokat és a közúthálózat kialakulását bemutató alfejezettel. Az előbbi tételhez a legtöbb, az utóbbi csak kevés olvasó számára ismert. Így az is, hogy Nógrád megye úthálózatáról már a 2. századból maradtak fenn említések, s hogy a mai főbb nógrádi útvonalak alapjai már a honfoglaláskor kialakultak.

A hídépítés fejezetei az egyik legérdekesebb része az annalesnek, minthogy az egészen korai építésű, kezdetleges fahidaktól kezdve a boltozatokon és a vas- és acélhidakon keresztül a vasbetonhidakig bezárólag – lényegében kronológiában – tárgyalja a hídépítés technikájának technológiájának fejlődését, bemutatja az így kategorizált hidak állományát és történetét, hogy aztán szenteljen még egy terjedelmesebb műszaki – ám olvasmányos – leírást a megye hídjai újjáépítésének is. Ugyanis bőven volt dolguk a szakembereknek: sajnálatos tény, hogy a II. világháborúban a hídhosszban számított megyei hídállomány 40%-a

elpusztult. Ugyanakkor ki gondolta volna, hogy Nógrád megyében, napjainkban öt műemlék boltozat (azaz boltozott híd) van, és ez országosan is soknak számít.

A *megye hídállománya* c. fejezet egyrészt tárgyalja a közúti és a vasúti hidakat, másrészt külön (és különös) figyelmet szentel a történelmi Nógrád megye hídjainak. A következő rész mintegy ötven éves időszakra visszatekintve ismerteti a nógrádi közútfejlesztéseket, és szól a várható út- és hídépítésekről. Utóbbiakkal kapcsolatban – csakhogy érzékeltessük az olvasókkal hídjaink jelentőségét! – érdemes kiemelni és idézni néhány sort, az alábbiak szerint:

„A rárópusztai, pösténypusztai és hugyagi hidak az egykori 2. sz. Budapest–Vác–Balassagyarmat–Losonc–Kassa főúton álltak. Amikor mindhárom híd felépül (minthogy tervezése, előkészítése folyamatban van – H. J.), az egykori főút nyomvonala is helyreállhat. A hidak hiánya miatt perifériára került, zsáktelepüléssé vált községek a folyó mindkét oldalán visszanyerhetik korábbi fontos szerepüket a térségben. Hídtervezőnek, hídépítőnek, az előkészítésben szerepet vállalóknak ritkán adatik ettől felemelőbb feladat, mint ezt a folyamatot segíteni.” Úgy legyen! – tehetjük hozzá.

A *Hídnevek*, illetve a *Hidak és a művészet* c. rövidebb, tömörebb részek is érdekesekek, fontosak, releváns relációkra rámutatóak. A hídnevek esetében meg kell különböztetni a hivatali és a helyi (a nép ajkán élő) neveket, amelyek természetesen különbözőképpen azonosítják a hidakat, az utóbbiak gyakran csak a település nevével, vagy valamilyen tulajdonságuk (például színük, anyaguk) alapján. A *„Hidak a művészetben, művészet a hidakban”* mondatfordulatra számos szép nógrádi példát említ a fejezet rész szerzője.

Az *Egyedi hídleírások* c. fejezet a kötet meghatározó része. Itt igazán pregnán-

san jutnak kifejezésre a kötet céljai és értékei: a megye teljes hídállománya egyediségében, minden lényeges jellemzőjében. Ez a fejezet – sajátosan disztिंगvált módon – két városunk (Salgótarján és Szécsény) és két folyónk (Ipoly és Zagyva), illetve a műemlék, mint ismérv szerinti megoszlásban veszi górcső alá Nógrád megye hídjait, történetiségük, tér- és időbeli jellemzőik, műszaki paramétereik és más jegyeik alapján.

Műszaki-szakmai, hídépítészeti szempontból bizonyára felbecsülhetetlen értékű a Mellékletek tartalma. Ebben megtalálható a levéltárak, múzeumok kincseitől kezdve, hagyatékokon, térképeken, nyilvántartásokon, szakember névsoron, kiegészítő irodalmak, konferenciák felsorolásán keresztül a gazdag és színes, több mint két tucat fotót tartalmazó képes mellékletig bezárólag minden, ami egy jó szakember, és egy térségi identitással rendelkező olvasó számára fontos és érdekes lehet.

A kötetet magyar, német és angol nyelvű *Összefoglaló* zárja. Álljon itt a magyar nyelvű összegezésből egy rövid „összeollózott”, de lényegi részlet.

A megye országos közútjain 347 közúti híd van, ezek felülete 26 103 m². A hidak zöme kisnyílású (10 méter alatti 94%), jelenleg csak egy híd nyílása nagyobb, mint 30 méter. A hidak 81%-a vasbeton, 12%-a acél főtartóval együttműködő vasbeton, 7%-a kőboltozat. Kor szerint 1945 előtt a hidaknak csak 24%-a épült, így a hídállomány viszonylag fiatal. A hidak teherbírása és szélessége kedvező, a főutakon sehol nincs korlátozás.

Nógrád megye hídjai között az Ipoly-hidak különös figyelmet érdemelnek. Ipolytarnóc és a folyótorkolat között 1920-ig 47 híd állt, ma csak 12, a határszakaszon pedig csak 4 (közúti és vasúti összesen). Az utóbbi években Magyarország és Szlovákia a legfontosabb

átkelőhelyeken hidak építését tervezi. Két híd terve már készen vannak (Ráros és Pöstény), további hídtervek pedig készülnek: Kővár, Ipolydamásd, Drégelypalánk, Hugyag, Nógrádszakál, Órhalom, Ipolytölgyes, Vámosmikola, Ipolyvece.

Nagy értékei a kiadványnak a szövegközi szakirodalmi hivatkozások, pontosabban ezek forrásmunkái, amelyek minden egyes fejezet után segítik az olvasó tájékoztatását és eligazodását, és szolgálják a téma iránt behatóbban is érdeklődőket.

A kötet összeállítása során – és ez is egyfajta érdeme a szakkönyvnek – a tapasztalt szakemberek mellett több fiatal mérnök kapott lehetőséget szakírói kvalitásainak megmértetésére, ezzel szakmai elkötelezettségének erősítésére is.

A *Hidak Nógrád megyében* c. annales kiadója, a Közlekedésfejlesztési Koordinációs Központ. A nyomdai előkészítés a Z-Press Kiadó munkája, nyomta és kötötte a Dürer Nyomda Kft.

Meggyőződésem, hogy a történelmi Nógrád megye hídjait pregnánsan prezentáló, szemre is tetszetős kivitelű kiadvány a legszélesebb körű és legigényesebb olvasóközönség számára is sok új és hasznos ismeretet, fontos információt nyújt, miközben több aspektusból is új közelítésre készítheti a könyvet forgató, gondolkodó embert. A kiadvány nagymértékben hozzájárul Nógrád hídépítészeti és más értékeinek mélyebb megismeréséhez is.

(Z-Press Kiadó, Budapest, 2007)

RÓNA Z. PÉTER

Elvarratlan

Christina Lamb: *A herati varrőkörök*

Lehet-e kultúrát teremteni szüntelen háborúskodás közepette? – ez motoszkált a fejemben Christina Lamb *A herati varrőkörök* című tudósításának olvasása közben. Bizonyára nem, hiszen Afganisztán szétlőtt, lerombolt településeinek képe ellentmond a lehettel felelésnek. Az Ázsia szívében élő afgánok földjén a militarizmus hagyománya felemésztette azt a múltban gyökerező szellemi tőkét, amely romjában, rejtékhelyéről előszedett maradvá-

nyaiban létezik (gránátok és töltények a számtan segédeszközei). Talán éppen ezért Christina Lamb könyvében a tárgyi emlékek, műalkotások, könyvek, a kultúra európai szemmel tekintett értékes lenyomatai, mint eleven valóság, meg sem jelennek. A címadó herati varrőkör(ök) – amely a nők tálib uralom alatti oktatását biztosította – bemutatása során is inkább az elnyomó, vallási fanatizmusra épített hatalommal szembeni lázadás és az

ebben rejlő kockázat domborodik ki, mint magának az irodalomnak, az irodalomról szóló tudásnak a köztulajdonná tétele. Csak a működés mechanizmusát látjuk és az érte járó büntetéseket. Magát az erőfeszítést, hogy konkrétan miért is folyik, szinte a fantáziánkra bízva. Mint ha egy ország csak harcosokból és elnyomottakból állna, s mindaz, amin ez az iszonyatos vérengzés létrejönne, mindaz, amit menthetetlenül elpusztít, szóra se méltó. Rahijab professzor hangja – „Irodalom híján a társadalom nem csak szegény, de a lelke is erőtlen.” – alig hallatszik át a szenvedésen.

Christina Lamb éles, haditudósítói tekintete erősen fókuszált, hiszen számára – nem csak a közelmúlt afgán történelme (orosz invenció, tálib terror) színtere a tömegmészárlásoknak – a népirtásnak hagyományai vannak. Ahol másról is lehetne beszélni, ott is vérrel, gyilkosságokkal, merényletekkel, válogatott kínzásokkal itatódik át a szöveg. Csak szenvedést lát és látat, illetve azt engedi sejtetni, a „nyugati civilizáció” tudja a megoldást a bajaikra. Teszi ezt annak ellenére, hogy a Közép-Ázsia egykori angol gyarmatosításáért beáldozott őslakosság száma – az általa leírtak alapján – nem csekély, s kulturális szempontból sem volt építő jellegű. Mitől tudhatnánk az ő bajukra mi az orvosságot? Katonai jelenlétünk gyógyír?

Több szál keveredik a kötet lapjain, s mindegyik az afgán történelem más-más aspektusát kívánná megvilágítani. Az események belső szemléletét a Kabulban élő Marri álnevű nő levelei, naplórészletei jelentik, amelynek első darabja 2001. szeptember 24-ei keltezésű, vagyis 13 nappal a New York-i ikertorony lerombolását követően született. Az ezt követő két levél is elsősorban a tálib uralom teremtette állapotot hivatott szemléltetni, s az ettől való megszabadulás remé-

nyét. A negyedik levél 2001. november 13-ára datált. Ezen a napon foglalja el Kabult az Északi Szövetség. A férfiak tömegesen válnak meg az addig kötelező szakálltól, ezzel fejezve ki függetlenségüket. Marri következő sorai már a naplójából származnak, melyben a mudzsahid bosszúállástól való félelemnek és a jobb napok reményének hangja keveredik. Az utolsó naplórészlet 2002. februárjában született, amikor újra megnyílnak az egyetemek a nők előtt, az élet diadalmaskodik a vérrel áztatott földön: „az utcán egy ember... fákat árult... Nemsokára tavasz lesz, virágozik a cseresznye. Lehet... talán még szeretni is tudunk majd.” (249.)

A kívülről jött, de az eseményeket idegen szemmel megélt személy maga a tudósító, aki egyfelől felidézi az 1989-es afgán-orosz háború borzalmaival, melyből haditudósítóként maga is bőszesen részesült, másfelől beszámol a nyugati katonai segítséggel megvalósuló afgán rendszerváltásról, amit szintén a saját bőrén tapasztal meg, hiszen egy újabb háború előestéjén, „szeptember 11-ére” következő héten ismételtén afgán földre lépett. Beszámolója során nem szépít, arról ír, amit lát. Eseményekben gondolkodik. Döbbenetes, önmagát sem kímélő módon ábrázol: „Az asszony fölemelt egy rongyot. A kislány belső szervei a hasán tátongó lyukból fityegtek ki. (...)

– Vízért ment, akkor találta el egy rakéta. (...) Allah kegyelmére könyörögök, segítsen rajtunk!

Rövid jegyzetelés után indulni akartam. Muszáj volt odaérnem, ahol történnek a dolgok. (...) Az asszony meg-rángatta a ruhám ujját. (...)

– Igazán sajnálom, de nem vagyok orvos – mondtam, és visszaszálltam a Pajero-ba...” (75.)

Az események megértését segíti a kultúra romjai kapcsán felidézett afgán

történelem, amelyben a geostratégiai helyzet, s az ebből származó szüntelen harc mérvadó tényezőnek számít. Küzdelem és gyilkos domborodik elé, holott mindannak, amit a XX. század második fele lerombolt, jelentős része éppen ennek az időszaknak az eredménye, még ha angol báb kormányoknak is köszönhető.

Christina Lamb könyvében az afgánok vérengzéssel telt időszakaiból, a történelem évszázadokon keresztül húzódo durva jelenlétéről bőszéges információhoz juthatunk, de vajmi keveset tudhatunk meg arról a kultúráról, amely megannyi csatározásra kényszerül,

s mindezek ellenére újra és újra, a romokon is fölvirágoztatja magát. Ezt fogalmazza meg a kabuli múzeum igazgatója, Maszúdi, miközben a rommávert műemlékek között, azoknak egykori állapotát ábrázoló fényképeket mutatva így szólt: „A múltunkat talán elveszítettük, de most a jövő a fontos. Tudja, még mindig maradt néhány tárgyunk, amelyet sikerült eldugnunk... de mi senkinek... sem áruljuk el, hová rejtettük őket. Ha megkérdeznék, csak annyit mondunk, »valahová Isten ege alá«” (214–215.)

(Park Könyvkiadó, Budapest, 2008)

HANDÓ PÉTER

Tanúság történelemről

Papp Tibor–Prágai Tamás: A pálya mentén

A XX. század magyarságra vonatkozó történetének jelentős része az elhallgatott kategóriájába esik vagy azért, mert zárolták a meg nem semmisített dokumentumokat, vagy, mert célszerűbb titokban tartani az egyén biztonsága érdekében. Vagyis a valóság két fajtája, a tapasztalati és a megegyezésen alapuló közül főképp az utóbbi kaphat szót. Ez a konszenzuális valóság azonban torz, mivel a hatalom által kreált. A tapasztalati valóságról szóló diskurzus kizárásával más nem jöhet létre, mint hamisított történelem.

A valóság „leginkább a nyelvre hasonlít” (Voigt). A valóságról alkotott kép a köztudatban a róla történő beszéd során formálódik, lesz ilyené/olyanná. Az elhallgatásban éppen az események kibeszéletlensége teszi a történelem ábrázolását hiteltelenné. „Tanúnak lenni vagy tanúskodni... mindig annyit tesz: jelen lenni (érzékelni) vagy tudatban tartani és tudatban késznek lenni, saját nevünkben vagy annak elvállalt képviselőjében, aki jelen volt.” (Derrida)

Papp Tibor – a Napkút Kiadó *Beszélgetők Könyvei* sorozatban megjelent, Prágai

Tamás által készített – mélyinterjúja pózmentes narráció az '57 előtti magyarországi viszonyokról és az '56 utáni belgiumi és franciaországi művészeti életről, elsősorban a menekült értelmiségiek körében. Egy tudatosan vállalt élet eseményei, személyes és sorsdöntő találkozásai, belső fejlődésének állomásai, a minderről való gondolkodás és a hozzá rendelt értelmezés, társadalomismeret kincsestárrá teszi a szöveget. Mintha egy fátylat húznának el a szemünk elől, vagy kitérnének egy számtalan titkot rejtő ajtó, az elbeszélő beavat, a kulisszák mögé visz, tanúságot tesz, és semmiképp sem hallgat el. Idő- és térbeli útra invitál.

Már a kötet elején, az önéletrajzírással kapcsolatosan megjegyzi: „aki teheti, mert volt szerencséje hosszabb-rövidebb ideig valamilyen mitikus helyen lakni, a nagy történelemből fog egy darabkát kiszakítani...” (5.) Papp Tibor szerencsés ember. Élete a Szatmár megyei Vállajról indult, ahol mindennek az „idejét és módját... az szabta meg, hogy a régi öregek mikor és hogyan csinálták” (6.). Vasutas gyermekeként a falusi tradíciók és az apa munkahelyét követő új és új otthonok nyitott, befogadó, integráló személyiséggé alakítják. A Rákosi korszak azonban leszűkíti mozgásterét, s benne is megfogalmazza azt az ösztársadalmi dilemmát: lehet, hogy az elnyomóknak van igazuk? Ezt az '56-os események cáfolják számára is. Ugyan aktív szerepet nem vállal, de a hatalom figyelmének a fókuszába kerül, így menekülni kénytelen. „Nem világrengető eseményről van szó, mégis a világ, a kis, bejárt, kitapogatott, ismert világod megrendüléséről” (21.) – írja hazája elhagyása kapcsán, a hontalanság fájdalmára világítva. A véletlen folytán az ausztriai lágerből a belgiumi Liège műszaki egyeteme villamosmérnöki karára kerül, ahol bekapcsolódik egy francia nyelvű folyó-

irat szerkesztésébe. Közben barátságot köt a Párizsban élő tollforgató magyarokkal, így egyik alapító szerkesztőjévé válik a *Magyar Műhelynek*, ami fő hajtómotorjává lesz irodalmi irányultságának.

Útja szüntelen tanulással kikövezett. A posztmodern filozófia legjelentősebb képviselőinek (Barthes, Derrida, Foucault) a munkáit behatóan tanulmányozza, s megalkotja a vendégszöveg fogalmát és gyakorlatát. Nyelv- és jelelméleti tételeket (Saussure, Chomsky) sajátít el és teszi költészete eszközévé. Megtanulja a betűszedést; a nyomdászat fejlődését követve a képi megjelenítés lehetőségeit egyre tudatosabban használja ki és fel. Az új technikai vívmányok megismerése révén a vizuális költészet, a performansz felé fordul. Kidolgozza, alkalmazza a számítógépes versgenerálást. Kritikus alkata, az új módszerek kifejlesztésében tett erőfeszítése, az eszközkezelés terén szerzett jártassága az avantgárd korszakos alakjává nemesíti.

Papp Tibor az egyéniségteremtés műhelytitkaiba avat, művészetek iránt elkötelezett életét tárja fel Prágai Tamás kérdései nyomán, szépirodalmi nyelvezettel, szociografikus érzékenységgel, történeti hitelességgel. A Clifford Geertz-i értelemben vett sűrű leírásnak speciális esetét műveli, amelyben az önreflexió mezsgyéjén jelenítődik meg a magyar kultúra határon belüli és kívüli specifikuma. Olvasása közben folyamatokat látunk, s nem toposzokat; világleképezést, amely nem hagy érintetlenül.

Bölcsesség-e ez? Vagy – miképpen barátjának írt levelében Jung sejteti: „mire az ember megöregszik, külső és belső emlékeiben ifjodik vissza” – egy örökifjú emlékezik? Mindenképpen a hiteles történelem megformálásához nélkülözhetetlen tapasztalati anyag tárul elének.

(*Napkút, Budapest, 2007*)

Három meg egy mea culpa Marschalkó Zsoltért*

Mert nem szerettem

Bálványként imádtam. Önbizalmam romokban hevert, ha társaságában irodalomról, költészetéről esett néhány szó. Szerény, alázatos szavaiból sütött a műveltség, mesterségbeni tudás, de ezt életműve igazolja. Kincseit alig merte megcsillantani, nehogy kedvünk szegje. Egyszer egy számsort memorizált, talán telefonszám volt: hányban és hányadik szimfóniáját szerezte az a zeneszerző, aki ekkor és ekkor született – tíz másodperc alatt.

Mert nem értettem

Ha erős, akkor miért gyenge? Ha olyan okos, miért ostoba? Ha nyugodt, miért nyughatatlan?

Egyszer, cseresznyeéreskor, mert emlékszem, volt nálam egy cipősdoboznyi cseresznye, ketten töltöttünk egy koraestébe hajló délutánt – néhány órát. Egy kiskocsmába ültünk be. Friss voltam, csacsogó, racionális, és tudtam, hogy a családom már nagyon vár haza. Ő elnyűtt volt, hallgatag, talajtalan és nem tudta. Alig beszélt, inkább csak nem akart egyedül lenni. Semmiségekről fecsegtem, ő csak hallgatott (néha muszáj semmiségekről fecsegni, mert kell legyenek sorok, hogy tudjunk közöttük olvasni). Van egy internetes honlap, ahol kortárs költők verseit olvashatod, felteheted a sajátod is, beszélhatsz nekik. „De én nem akarok beszólni senkinek.” Úgyesen témát váltottam. Még tudtam az élet dolgaiban osztani az észt, rávilágítottam, hogy sikeres ember, akkor miért marcangolja magát? Nagyon persze nem érveltem igazam mellett, mert (kimondom) akartam, hogy pont ilyen maradjon, tudtam, ha kivesszük belőle ez a törekenység (a karja egy harcosé), és beállna a (kik szerint?) normálisnak ítélt sorba, kevesebbek lennénk egy drámaíróval és egy költővel. A tekintete akkorra már kései józsefattilai (határtalan üresség, fogvacogtató magány), egyszerre meg merész ívbe összevont szemöldök alatt feketén – mint a tűz közepe – izzó szempár. Az nem lehet, hogy parazsa e világról való. De ez csak néhány pillanat. Többet halandó úgysem bírna el. És megint üresség.

Erősen elhatároztam, hogy ezt majd egyszer elmondom neki.

Mert neki fontosabb

A kötetem lektora. Fogja a papírkötegem, komótosan pakolászgat. Egy vers egy tekintet. Ötvenegy tekintet, felfedezi a két elütést. Nem tetszik neki néhány helyen a szórend, vagy épp a tördelés. Tanácsol. Nem, nem tanácsol: megkóstoltatja velem a saját szavaim, én meg önként kiköpöm.

* A fenti írással a *Palócföld* folyóirat 2008. április 3-án elhunyt egykori szerkesztőjére, Marschalkó Zsoltra emlékezünk.

Két megvilágosodás között telefonálnom kell a testvérem mennyasszonyának. Megkért, hogy segítsék kiválasztani az esküvői ruháját. Most indul a busszal. Kb. húsz percem van. Zsolti mondana még valamit, elharapja: „...de ha te időhöz vagy kötve...”

Szép rendbe szedi a papírhalmazt. Fejezetekre tagolt kötet, íve megrajzolva. Ötvenegy tekintetből ő rajzolta meg.

Szégyelltem, hogy világi dolgaim vannak. Szégyelltem, hogy neki fontosabb.

Mert megtagadtam

Jó annak, aki a barátjának vallhatja magát. Bár volt nálam, voltam nála, elmentünk egymás rendezvényeire, időnként váltottunk néhány szót, nem voltunk barátok. Nagyvonalú volt, elnéző és megbocsátó, de láttam duzzogó gyerekek is. Megpillanthattam az igazi arcát, de nem tudtam, hány testvére van. Egyszer kitértem előle az utcán, kerültem, hogy összefussunk, csak mert munka után rohannom kellett vásárolni, azután busszal haza, hogy főtt vacsorát tálalhassak a családnak. Zsolti már nem fért bele. Egy tál lencséért adtam el.

(Milyen jó, hogy van szabad akarat, és így bárki szabadon megírhatja, mondhatja, vagy csak gondolhatja a maga kis meakulpáját. A lényeg, hogy a végén végre jók leszünk. A legjobbak. Megtisztulunk. Most is az ő vérében.)

És ami maradt

Piros fölsőt viseltem, amikor meghallottam a három, keresetlenül egyszerű, tisztán érthető, érthetetlen szót. Azt játszottam, hogy nem hallottam, mert nem érek rá. Még csak reggel volt, és négyig dolgoznom kellett. Nem gyászolhattam. Idegen emberek tyúkszem-problémáit voltam hivatva orvosolni, lúdtalpakra kellett betétet adni, meg negyvenszer kiválasztani a legjobb cipőt, de mosolyogva. (Perzselt a piros fölső.)

Most (2008.04.04. 21:20:31)végre egyedül vagyok.

Sírni meg nem szabad, mert elkallódnak a gondolatok, még megváltódom és... Mindegy. Lényeg, hogy sírni nem szabad. Kellene írni pár sort, nehogy elveszítsem végleg, hogy összerakjam az összerakhatatlant. Míg nem sírok, van esély, hogy sikerül.

Már nem fog, érzem. Megadom magam. Ezt a jófajta bort pont ma kaptam. Egészségedre, Zsolti. Ami még marad: áthallások, összecsengő verssoraink. (Te is észrevetted?)

BARÁTHI OTTÓ (1944, Hatvan): Író, újságíró, közgazdász doktor. Salgótarjánban él. 1967-től publikál. Legutóbbi kötete: *Ember és környezete* (Palócföld Könyvek, 2007).

BEDECS LÁSZLÓ (1974, Budapest): Kritikus. Kötete: *A példának oka* (Kernstok Alapítvány, 2003).

BEDEGI DEA (1988, Salgótarján): Jelenleg a Miskolci Egyetem jogász hallgatója. Elsősorban a kortárs képzőművészet műveleiről, emberi sorsokról, életutakról ír.

DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján): Író, költő, kulturális antropológus. Jelenleg Budapesten él, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa. Kaleidoszkóp díjas (2007).

HALMI NIKOLETT (1984): Író, kritikus. Nógrád megyében él.

HANDÓ PÉTER (1961, Salgótarján): Költő, író. Sósartyánban él. Legutóbbi kötete: *Jelen a felejthető képek között* (Palócföld Könyvek, 2007).

HATVANI JÓZSEF (1944): Salgótarjánban élő publicista.

KUKORELLY ENDRE (1951, Budapest): Költő, író, esszéista. Többek közt József Attila-díjas (1993), a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje birtokosa (2006). Legutóbbi kötete: *TündérVölgy avagy az emberi szív rejtelméről* (Kalligram, 2007).

KUPCSULIK ÁGNES (1965, Salgótarján): Salgótarjánban élő költő. Kötete: *Egy asszony monológja* (Palócföld Könyvek, 2007).

MOLNÁR KRISZTIÁN (1979): Határvidék mentén élő irodalmár, kritikus.

NAGY CSILLA (1981, Balassagyarmat): Irodalomtörténész, kritikus, a Miskolci

Egyetem végzős PhD-hallgatója. Balassagyarmaton él.

NYILAS ATTILA (1965, Budapest): Költő. Nyilas Atilla néven publikál. Legutóbbi kötete: *(sugar)free* (Szoba Kiadó, 2006).

PAPP TIBOR (1936, Tokaj): Párizsban és Budapesten élő költő, író, műfordító, tipográfus. 2003-ban József Attila- és Kortárs-díjjal tüntették ki. Legutóbbi kötete: *Avantgárd szemmel az irodalmi világról* (Magyar Műhely, 2008).

PETRIK BARBARA (1983, Miskolc): Író. Jelenleg a Miskolci Egyetem magyar szakos hallgatója.

POLLÁGH PÉTER (1979, Budapest): Költő, újságíró, kritikus, a JAK-füzetek szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Fogalom* (József Attila Kör – L'Harmattan, 2005).

RÓNA Z. PÉTER (1961): Nógrád megyében élő író, kritikus.

H. SZILASI ÁGOTA (1960, Salgótarján): Egerben él és a Dobó István Vármúzeum művészettörténésze, a hatvani Hatvani Lajos Múzeum megbízott igazgatója. Legutóbbi kötete: *Víz-fény-szín-tér* (2006).

TÉTÉNYI CSABA (1972, Budapest): Író. Megjelent kötete: *Akkor sem biztosítási esemény* (József Attila Kör – L'Harmattan Kiadó, 2006).

N. TÓTH ANIKÓ (1967, Zselíz): Ipolyságon élő író. Legutóbbi kötete: *Tükörkönyv* (Kalligram, 2008).

TURCZI ISTVÁN (1957, Tata): Budapesten élő író, költő, műfordító, szerkesztő, művelődésszervező, egyetemi doktor. József Attila-díjas (2006). Legutóbbi kötete: *Ezt a nőt nagyon* (Kossuth, 2008).

VADAS VERA (1981, Salgótarján): Budapesten élő, nógrádi származású író.

„Valóban csak merész s alakító szellem
kell egy új világot kitárni előttünk.”

(Madách Imre)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2008. évre meghirdeti a

MADÁCH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott esszével, tanulmánnyal, riporttal, szociográfiával, interjúval lehet nevezni, amelyek elemzik, bemutatják, foltárják a magyar szellemi és kulturális élet irodalmi értékeit, történeti jelenségeit és jelenkori eredményeit, illetőleg amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban, jeligével ellátva (feloldását zárt borítékban)

2008. november 15-ig

lehet benyújtani a *Palócföld* Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.).

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége bírálja el.

A pályázat díjai:

I.	150 000 Ft
II.	120 000 Ft
III.	100 000 Ft

Eredményhirdetésre 2009 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor.

A díjazott művek közlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

„Egy nemzet intelligenciája csak akkora nagy,
amikorának irodalma mutatja.”

(Mikszáth Kálmán)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2008. évre meghirdeti a

MIKSZÁTH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott szépirodalmi művekkel lehet nevezni.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban, jeligével ellátva (feloldását zárt borítékban)

2008. november 15-ig

lehet benyújtani a *Palócföld* Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.).

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége bírálja el.

A pályázat díjai:

I.	150 000 Ft
II.	120 000 Ft
III.	100 000 Ft

Eredményhirdetésre 2009 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor.

A díjazott művek közlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

PAPP TIBOR

Óraköltemények

Számlap no 20.

**„Ment, ment, mindig tovább,
fokozottabb aggodalommal
kémlelve a dombokról az utat...”**

(Mikszáth Kálmán)

